

491.82

№241

LIBRARY
STACKS
NOV 19 1975

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XXI, св. 1—2

БЕОГРАД, 1975.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, „Језички неспоразуми“	1—6
2) Берислав М. Николић, Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику	7—13
3) Митар Пешикан, Један категоријски случај глаголске хомонимије и формалне двовидности	14—25
4) Бранислав Милановић, Глаголи на <i>-аји</i> са двојакном презентском основном (наставак)	27—124
5) Језичке поуке	125—131

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ

Секретари Уређивачког одбора др Даринка Гортан-Премк
и др Љубомир Поповић

БЕОГРАД
1975.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5

ГЛАГОЛИ НА -АТИ СА ДВОЈАКОМ ПРЕЗЕНТСКОМ ОСНОВОМ

V

39. Видели смо како су у речницима представљени глаголи на *-аћи* који у Правопису имају дублетне облике презента, императива и прилога садашњег. У наставку овога рада настојаћу да покажем како стоји са таквим облицима тих глагола код писаца, у језику њихових дела. Зна се да при изради речника лексикографи могу консултовати и друге, постојеће речнике, што они обично и чине, ако не и обавезно. Међутим, писци кад пишу реализују сопствене изражајне могућности непосредно и спонтано. Зато је њихово место увек било у првим редовима језичких стваралаца. Истина, може се претпоставити да ће понеко од њих каткад осетити потребу да загледа и у који речник или у коју граматику, а нарочито у правопис књижевног језика. Али се тиме ништа не умањује њихов општи стваралачки „учинак“, који се уосталом потенцијално садржи и у природи самог „позива“. На тај се начин језички појави несумњиво огледају најизворније и најверније првенствено у разноврсним остварењима писаца, узетих и у ширем смислу. Разуме се да ће тако бити и са појавом који презентирају глаголи на *-аћи* својим облицима насталим од двојачке основе презента. Мој задатак је да то прикажем што потпуније и што садржајније.

40. Ради тога сам одабрао изванредан број књижевника и прегледао сам — више летимично — по једну књигу њихових дела, а по две — само изузетно. Да их наведем.

а) Прозна дела:

И. Андрић, Одабране приповетке I, СКЗ; — М. Божић, Курлани, 1958; — М. Булатовић, Баволи долазе, 1964; — Ч. Вуковић, Висине, 1952; — М. Глишић, Приповетке I, СКЗ; — Вл. Десница, Прољеће у Бадровцу, 1955; — К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, СКЗ; — Д. Ђуровић, Дукљанска земља, 1964; — Ст. Јаковљевић, Српска трилогија I, 1938; — В. Јелић, Домино, 1969; — Ђ. Јовановић, Плати па носи, 1948; — Вј. Калеб, Бијели камен, 1969; — Ј. Козарац, Мртви капитали, СКЗ; — П. Кочић, С планине и испод планине, СКЗ; — Ерих Кош, Као вуци, 1958; — М. Крлежа, На рубу памети, 1954; — Л. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ; — М. Лалић, Хајка, 1967; — Н. Лопичић, На камену, 1953; — Д. Максимовић, Лудило срца, 1931; — Р. Маринковић, Руке, 1956; — Вј. Новак, Тито Дорчић, СКЗ; — В. Петровић, Сабрана дела III; — Р. Петровић, Бурлеска ..., 1955; — Ј. Поповић, Избор, 1953; — Ј. Поповић, Изабране странице, 1972; — Св. Ранковић, Цел. дела III (до 107. стране); — И. Самоковлија, Приповијетке, 1964; — И. Секулић, Кроника паланачког гробља, 1962; — М. Селимовић, Дервиш и смрт, 1967; — Ћ. Сијарић, Бихорци, 1963; — Н. Симић, Прољеће, 1952; — Ст. Сремац, Зона Замфирова, СКЗ; — Б. Станковић, Стари дани, СКЗ; — И. Ђипико, За крухом, 1904; — Б. Ђопић, Глуви барут, 1957; — Св. Ђоровић, Цел. дела I; — Бора Ђосић, Приче о занатима, 1966; — Бран. Ђосић, Покошено поље; — Д. Ђосић, Корени, III изд.; — Х. Хумо, Приповетке, 1932; — В. Царемин, Нове борбе, СКЗ; — Б. Чиплић, Стравична звона, 1958; — М. Црњански, Сеобе I, СКЗ; — М. Шапчанин, Сањало, СКЗ; — П. Шегедин, Свети враг, 1966; — А. Шеноа, Златарово злато, 1933.

б) Песничка дела:

М. Бојић, Песме и драме, СКЗ; — Драг. М. Домјанић, Пјесме, 1933; — Ј. Дучић, Песме, СКЗ, 1968; — В. Илић; Нолит, 1964; — И. Г. Ковачић, Јама и друге песме, 1968; — М. Королија, Песме, СКЗ; — Г. Крклец, Жубор живота, 1955; — Г. Крклец, Сабрана дела I—II; — М. Крлежа, Лирика, 1949; — Ст. Луковић (и В. Рајић), Песме, СКЗ; — В. Назор, Поезија, 1953; — В. Петровић, Родољубиве песме, 1912; — В. Рајић (и Ст. Луковић), Песме, СКЗ; — Д. Цесарец, Изабране пјесме, 1960; — А. Шантић, Цел. дела I.

Као што се види, овде је највише писаца који припадају нашем времену. И то су већином добро позната имена наше савремене књижевности, а неки су и најистакнутији њени представници (од прозних писаца — Андрић и Крлежа). У њиховим књижевним радовима — и, наравно, не само у њиховим — српскохрватски језик је дефинитивно добио неоспорну стабилизованост еволутивног тока и, у вези с тим, одређену стандардну физиономију. У језику којим су написана дела ових писаца умногосте је искристалисана, ако не и потпуно, књижевнојезичка норма. Истовремено се ту јасно, или знатно јасније, испољавају тенденције у развоју многих језичких особина, у које сигурно спада и конјугација глагола на *-аћи* са двојаком основном презентом, на *-а-* и *-'е-*. У језику ових писаца, затим, садржи се најпоузданији материјал за стање тих особина у најновијој фази њиховог постојања.

Треба још посебно истаћи да наведени писци потичу из разних крајева српскохрватске језичке територије. При избору сам тај моменат нарочито имао у виду. Јер наш савремени књижевни језик, који је творачко дело Вука Караџића, у својој широј основи има, као битну карактеристику, многе народне говоре, стационаране на врло великом пространству. Зато писци при писању нису у највећој мери спутани стилизованим граматичким формулацијама и имају више слободе у коришћењу и употреби

појединих језичких категорија. Али се зато, с друге стране, може догодити, и догађа се, да чак и они који су иначе врсни у свом књижевно-уметничком послу и који, нема сумње, предано настоје да се не огреше о утврђене и усвојене норме — понекад се послуже и покојом уско локалном говорном особином, разуме се, неприхватљивом са гледишта нормативне граматике. Примера за то има особито код ранијих писаца, али их има, иако доста ређе, и код оних који данас пишу. Да наведем само два-три. Ј. К о - з а р а ц је у Мртвим капиталима употребио од глагола *јахаџи* облик прилога садашњег *јахајући* м. *јашући*:—... те ће *јахајући* испратити госте (с. 64). За Д. Ђ о с и ћ а и Ђ. С и ј а р и ћ а именица *врајнице*, која је, као таква, *plurale tantum* женскога рода, има облик једнине: — Стадоше пред *врајницом* Катића (Корени, с. 21); — гурну *врајницу* (Рам-Буљ, с. 59); — коље на *врајници* (исто, с. 65). Да би постигао риму, Г. К р к л е ц жртвује граматичку правилност речи у стиховима: — И опет по тврдом закону вечноме | по коме се сунца *крейјају*; | и звезде се безбројне свемиром модрим *шејају* (Сабрана дела I—II, с. 138). Итд. — Разуме се да дублетне форме глагола на *-аји*, које у њиховој промени постоје, нису на тој линији. Као што ће се видети, оне имају такву употребу која им обезбеђује уопштenu књижевну вредност. И писци су могли слободно узимати једне или друге облике из својих говорних средина и уносити их затим у сопствени књижевни језик којим су писали. Зато сам сматрао да они треба да буду, колико-толико, регионално заступљени. Из следећег излагања видеће се шта то значи и како је представљено у сваком појединачном случају.

41. Као што се обично чини, и овде су више коришћени прозни текстови, текстови које карактерише слободан, говорни израз. Међутим, целокупан материјал добивен из наведених дела и једне и друге врсте није био довољан да би овај граматички појав био осветљен колико треба. Зато је било потребно употребити и грађе за речнике које издају Матица српска (и Матица хрватска) и САНУ. Матичина грађа садржи језички материјал из важнијих дела одабраних писаца од половине прошлога века

до данас. Грађа Института за српскохрватски језик је знатно обимнија и разноврснија. На њој се ствара речник нашег књижевног и народног језика. Као речнички материјал служе и дела неких старијих писаца (нпр. Д. Обрадовића), а редовно се узимају народне умотворине и збирке речи из појединих говорних амбијената. Тако се у овим грађама налази велики број потврда и за облике многих глагола на *-аџи*, за облике који имају двојаку основу презента. Са примерима из напред означених дела наших писаца — то чини главни материјал којим ће овде бити представљено стање таквих облика ових глагола у савременом књижевном језику. Јер су малобројни примери који су овима додати а које сам ја изван тога узгред бележио.

42. На крају излагања о сваком поједином глаголу биће показано и како је он изнесен у Рјечнику хрватскога или српскога језика, који од 1880. године издаје Југославенска академија у Загребу. Као што се зна, то је велики историјски речник. Речник је писан на језичкој грађи чакавских и штокавских споменика од XII века до друге половине прошлога века, тј. до времена када отпочиње пуни развитак данашњег књижевног језика. На тај начин обухваћена је читава књижевна прошлост „хрватскога или српскога језика“ на једном доста широком простору — на подручју чакавског дијалекта и западног дела штокавског. За различита значења речи и нијансе значења наводе се потврде из бројних дела старих књижевности које су се у тим крајевима развијале на народном језику, као и из народних умотворина, а затим и из неких дела „савремених писаца“ — Вука, Његоша, Даничића, Стј. М. Љубише, М. Ђ. Милићевића и др. Многе су речи, нарочито глаголске, обрађене и граматички, онолико колико је то било у нахођењу појединих обрађивача и речничких редакција. За неке глаголе на *-аџи* с дублетним облицима у презенту написано је и када се први пут јављају, тј. из којег су времена или века (на пример, за глаголе: *узимаџи*, *гибаџи*, *дозиваџи* и др.), а за друге опет пише да су узети из говорног језика, нпр. глагол *разгибаџи се* с презентом *разгибам* (*разгибљем*) *се*. Све се те речи тако налазе употребљене у грађи, а оне

су у језику, наравно, постојале и пре времена кад су забележене у дотичним текстовима.

Према томе, глаголи на *-аѝи* који се у овом речнику наводе с презентом на *-ам* и *-'ем* имали су такве, дублетне облике у ранијим епохама развитка српскохрватског језика на једном одређеном и ограниченом делу његове територије. Релативно врло мали број примера који спадају у наш савремени књижевни језик означавају тако континуирану везу између новог језика који је тек настао и дотадашњег старог језика, који је, природно, еволуирао у прошлости, као и сваки други језик. Сви други примери за облике ових глагола односе се, дакле, постанком и употребом, на поменуто језичко подручје и на време које је у грађи одређено; они се, даље, изван тога не могу уопштавати. Међутим, на другој страни, за један тако дуги временски период — све до Вуковог доба — недостају, у правом смислу, књижевни и слични споменици писани народним језиком, и зато не располажемо никаквим подацима о томе какве су облике имали тада ови глаголи у својој промени.

Напослетку, за сваки ће глагол бити наведен и његов облик презента у другим словенским језицима, у јужнословенским на првом месту, ако и они имају ту реч и ако се налази у речницима који су ми били доступни.

43. Глаголи на *-аѝи* који су у речнику данашњег Правописа дати у облицима са двојаким презентском основом и за које смо видели како су наведени у речницима књижевног језика у овом делу излагања биће прегледани појединачно. Разуме се да се прост глагол и сложен с префиксом или с префиксима узима као иста глаголска реч, јер је овде у питању појав који се тиче само гласовног састава њихове основе у презенту. То значи да треба показати како се облици са том основом код сваког таквог глагола јављају у делима писаца и у каквом су међусобном односу једни облици према другима кад се сагледају уопштено. Према укупном материјалу којим располажем излази да је то код многих глагола више-мање различито, због чега сматрам да их треба одвојено прегледати. Али се сваки такав глагол, даље, налази у саставу

одређене групе, формиране према сугласничком гласу којим се завршава општи глаголски део. Тако, једну групу чине глаголи са билабијалима *б, ѝ, м* и са лабио-денталом *в* на том месту, а другу — они који ту имају веларне гласове *к, г, х*. Између њих су глаголи треће групе — са денталима *д, ѝѝ, с*. Овакво груписање ових глагола није условљено само фонетском сродношћу завршних гласова у општем делу сваке групе, већ и односом дублетних глаголских облика, ако не увек, а оно сигурно у већини случајева. При излагању о појединим глаголима ја ћу се држати таквог групног реда.

VI

Глаголи са општим делом на *ѝ, б, м, в*

44. Ту су на првом месту глаголи: *дремаѝи, надимаѝи, оѝи-маѝи, узимаѝи, сѝиѝи, гѝбаѝи, називаѝи*. То су општепознате речи, које имају свакодневну употребу. Као такве, остварују се у језику више и чешће него остале у овој групи. Зато сам њих најпре узео. Јасно је да се ти глаголи тако јављају и у књижевним делима писаца. Отуда је у прегледаним књигама и у грађама највише примера за њихову употребу и за њихова значења, према томе — и за њихове облике, међу којима су и облици са презентском основом. Она је и овде двојаког лика, нпр. *дрема-* и *дремље-*. То су, дакле, дублетни облици ових као и других сличних глагола. И одмах се може рећи: они који су са основом презентна на *-а-* налазе се код свих писаца и упадљиво су бројнији од других — који су са основом на *-'ље-*. Први су облици толико заступљени у писаном језику, а исто тако и у говорном, да за то заиста нису потребне никакве потврде. Они су свуда присутни и зато њихова употреба има опште обележје. Примере за такве облике ових глагола наводићу само у случају кад се код истог писца налазе употребљени и облици са другом основом. Јер овде треба једино да се покаже код којих писаца савременог књижевног језика има облика са јотованим лабијалом, одн. са лабијалом + *љ*. А ево зашто је то потребно.

45. Глаголске облике о којима је реч представници књижевног језика, сигурно у великој већини, данас осећају као обичне дијалектизме, тј. као облике који постоје само у извесним народним говорима. И кад их чују, они им, без двоумљења, приписују такву, локалну вредност. У вези с тим ја сам више пута од својих слушалаца, који су пореклом из разних крајева наше језичке територије, добијао један исти одговор на питање како у књижевном језику гласи презент од глагола: *дремајши, оџимајши, дозивајши, сийајши* и сл., а то је — да гласи само: *дремам, оџимам, дозивам, сийам*. Облици: *дремљем, оџимљем, узимљем, дозивљем, сийљем* и сл. за њих су увек били „неправилни“, и готово су се ишчуђавали мојим речима да су и то књижевни облици. Има затим и таквих који опет однекуд сматрају да се ти облици налазе искључиво у језику хрватских писаца. Међутим, јасно је да се на њих не може тако гледати. А видећемо и колика је њихова употребљивост у најмеродавнијој области језичког стварања. То сада треба показати на материјалу понаособ за сваки глагол, као што је већ истакнуто.

Глагол *дремајши*

46. За облике тога глагола са презентском основом *дремље-* нема много потврда код писаца. Ипак их има толико да овом приликом заслужују нашу пажњу. Такви се облици налазе најпре код *Ј. Рајића* и *Д. Обрадовића*, који је, пре Вука, највише настојао да пише своја дела народним језиком. То су ови примери:

— ако не само *дремљемо*, него и...спавамо (Собрание I, 3); — ако се овомъ случи да *дремљ*, нека добро гледа, како ће слетити (Мезимацъ, 149).

Као што је познато, Рајић је из Сремских Карловаца, а Д. Обрадовић се родио у банатском селу Чакову. То значи да су ови облици глагола *дремајши* облици нашег народног језика у Војводини у другој половини XVIII века. Од тога су, нема сумње, важнији други примери — из дела писаца савременог књижевног

језика, језика чији су темељи постављени Вуковом и Гајевом реформом. Ти су примери:

— Гле, не *дријемље* и не спава чувар Израилев (Б. Да - н и ч и ћ, Стари завјет, псалам 121, 4); — Напол бдијући, напол *дријемљући* видио је којекаквих чудних слика (А. Ш е н о а, Просјак Лука, 1933, 94); — Савили кљунове сваки под своје крило па *дремљу* (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Емило деветнаестог века, 1872, 176); — они уморни од пута, *задремљу* (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ; Речник САНУ); — докле ви, пијани, поред пуне совре *дремљеште*, време пролази (Ђ. Ј а к ш и ћ, Дела IV, 1882—1883, 116); — А за том густом дубравом *дријемље* спокојно стари локрумски само- стан (М. Ц а р, Наше приморје, 1910, 39).

То су примери употребљени у прозним делима. Писци су родом из разних места и крајева: Нови Сад — Загреб — северна Шумадија — источни Банат — Бока, и по времену кад су живели и писали спадају већ у „старије“ писце. Код Шеное и Милиће- вића има више примера за исте облике, а забележени су и облици са презентском основом *дрема-*. На пример:

— Час плане, па онда опет *дријема* (А. Ш е н о а, Златарово злато, 175); — *дрема* и рони се мало по мало стари Град Руд- ник (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Кнежевина Србија, 311).

Али то не значи да код других писаца — код Даничића, Јакшића и Цара — такви облици не постоје. Сигурно ће пре бити да према нахођењу стручних лица која су у одабраним текстовима одређивала речи потребне за израду речника нису семантички одговарали тој сврси. Наравно да се у овом случају, као и иначе, у разматрање узимају само облици који се налазе у речничкој грађи.

Облике са основом *дремље-*, рекло би се, нешто више упо- требљавају песници. За то су најпре ови примери:

— Да, слобода, гдје је још нема | живота? Братимство, гдје срца *дриемљу*? (Х. Б а д а л и ћ, Изабране пјесме, 1896, 94);

— На дворишту *дремљу* хрти и огари (М. П. Шапчанин, Жубори и вихори, 1883, 233); — У селу тамо малом домови *дријемљу* бијели (А. Б. Шимић, Поезија, 1960, 231).

Такви се облици, међутим, чешће налазе употребљени у стиховима у којима чине риму са падежним облицима именице *земља*. Има се тако утисак као да су се ту само ради тога нашли. То могу потврдити ови примери:

У родну тлу мртваца сан не *др'јемљу*:
погнојили су као ђубре *земљу* ...

(В. Назор, Поезија, 1960, 39);

Претражио небо и *земљу*
гдје гласови исконски *др'јемљу* (и сто, 160);

Знам сиров сок и снагу, која жиљава

У кор'јену вам *др'јемље*,

О шикаре, о шипрази, о шеварје

Те наше јадне *земље*!

(В. Назор, Изабрана дела, 1961, 28);

Чујте ме, чујте, дјецо, те наше древне *земље*;
Дан побједи нека буде дан љубави! — Нека *др'јемље*
Освете дух! ...

(и сто, 58).

Ступај са својом тмушом
кроз поноћ целе *земље*;
певај са својом душом
где год се спава и *дремље*.

(Тин Ујевич, Колајна, 1926, 3).

Дубоко дише, и као да *дремље*.
А ветар, ђухом пробуђене *земље*
надојен, тресе седу влас му дугу.

(В. Петровић, На прагу, 1913, 9).

... августовска ноћ је покрила *земљу*.

Чувам сан другова што *дремљу*.

(Јован Поповић, Избор, 1953, 44);

Зар још туђин гази нам *земљу*?
О, страхан је глас тих што под водом *дремљу*.

(и сто, 64);

Нека свест наша оживи сву раскош што *дремље*.

покренимо снаге дивовске нам *земље*!

(и сто, 71).

„Устај, пророче, гледај, не *дремљи!*
Испуњен мојом вољом буди,
плови по мору, ходи по з е м љ и ...

(А. Пушкин, Пророк; прево с руског
БК [Божидар Ковачевић]; Наша
књижевност I, 1946, 86)¹

У вези са последњим примером рећи ћу ово. Имао сам прилике да и од самог песника Б. Ковачевића чујем зашто је употребио императивни облик *дремљи* у препеву Пушкинове песме. Наиме, рекао ми је да му је тај и такав облик овог глагола био потребан кад је правио стихове, тј. требало му је да на том месту добије риму са именичким обликом локатива з е м љ и, који је на крају трећег стиха. Одмах затим је додао — и то тако као да исправља какву сопствену грешку — да он зна да је „правилније“ *дремај* него *дремљи*, али је ето узео тај облик — из наведеног разлога. Уосталом, и нама се на први поглед може учинити да је тако и да то исто вреди и за друге, сличне примере. Међутим, ако су облици са основом *дремље-* у оваквим случајевима и изазвани потребом за стварањем римованих стихова, онда то, с друге стране, значи да и они, као такви, постоје у језичкој свести песника, поред облика са основом презента на *-а-*. И разлог што они узимају те облике не мора бити искључиво у техници прављења стихова. Јер прави, „рођени“ песник увек располаже стваралачким могућностима да постојећим језичким средствима — речима, њиховим облицима и њиховим обртима — изрази оно што жели и осећа. Тако, на пример, Н а з о р и Ј. П о п о в и ћ имају римоване стихове и са обликом *дријема* одн. *дремају*:

А тужан, тко н е м а
још кућа, гдје *др'јема*
Бол, из ког та жица се суче...

(В. Н а з о р, Изабрана дела, 1961, 44);

И о њој често р'јеч је да *дријема*
Сан тврђ, да само плаши, да је н е м а.

(В. Н а з о р, Смрт и време, СКГл. XXX,
1930, 341);

¹ У речнику МС и МХ наведен је и овај стих Силвија Ст. Крањчевиха: — Тужио сам правду што у блату *дријемље*. Међутим, нисам био у могућности да видим како је употребљен овај глаголски облик с обзиром на то да је на крају стиха. Зато га дајем овде.

...како се страшне олује спремају,
какви зли удеси у клупку дремају.

(Ј. Поповић, Изабране странице, 1972,
36).

Глаголски облици са основом *дремље-* у књижевној употреби застрти су велом архаичности и лишени су потребне стандардне вредности иако се за њих још увек не може рећи да су неправилни. И баш зато што су знатно потиснути из шире употребе, и савременији песници их каткад узимају да у своје стихове унесу тако дах освежења. И као да тиме песнички израз постаје сликовитији, експресивнији. Такав, стилски ефекат, више-мање, увек се садржи у реализацији тих облика.

А да се облици са основом *дремље-* употребљавају у поезији чешће него у делима која су у прози, показују и ови примери из језика М. П. Шапчанина и Ј. Поповића:

— Обалица *дрема*, а у бистрој води огледа се месец (М. П. Ш., Цел. дела III, 203); — *дремајући* под топлим губером (М. П. Ш., Сањало, СКЗ, 4); — По подне, кад све *дрема*, увлаче се...у шуму (Ј. П., Изабране странице, 72); — Што *дремаш* као да нема никакве опасности! (Ј. П., исто, 141).

Међутим, у њиховим песмама, као што смо видели, забележени су облици овог глагола са другом основом.

Из свега овога излази да су у савременом књижевном језику ретки, чак врло ретки, примери за облике са јотованим билабијалом *м* у основи, а у наше време готово да их више и нема у слободном, невезаном изразу. Толико су већ преовладали облици са изједначеним глаголским основама (*дрѐма-* : *дрѐмā-*).

47. Према речнику ЈАЗУ могло би се рећи да је у нашем старом језику било друкчије стање облика са презентском основом. Ту је од глагола *дријемаши* презент (у 1. л. једине) *дријемаш* и *дријемљем*. Дакле, дублетни облици су дати напореда. И према речничком материјалу, истина доста оскудном, који је затим наведен, чини се да је у књижевним споменицима на одређеном језичком подручју раније био донекле приближан однос у употреби

једних и других облика. Такво се стање добива на основу оног малог броја примера који су, наравно, дати као семантичка илустрација саме глаголске речи. Најстарији од њих је из језика М. Марулића, чакавског писца прве половине XVI века: — На крилу му *дрима* ови сам апостол. Овај пример је значајан као потврда за облик са осномом презента на *-а-*. То утолико пре јер је на почетку речено зашто треба претпоставити да је у нашем језику старија основа на *-је-*: такву основу презента имају старословенски и руски језик. Сад је прилика да кажем да сам тада узимао за облик старословенског језика оно што наводи М и к л о ш и ч у свом *Lexicon-у*. Међутим, у речнику *Sadnik-a* и *Aitzetmüller-a* (*Handwörterbuch*), у којем су речи из текста класичних старословенских споменика, глагол *drēmati se* не налази, а нема га ни у Ј а г и ћ е в о м речнику Маријиног јеванђеља. А да је то ипак прасловенска реч, потврђују и други словенски језици, не само руски. Те речи има најпре у јужнословенским језицима, и то — у словеначком је као и у српскохрватском: *drēmati*, *drēmat* и *drēmijem*, *drēmaj* и *drēmji*, а у македонском и бугарском језику презентска основа се завршава на *-е-*: мак. *дреме*, ми се *дреме*, ти *дремеш*; буг. *дрѐмѝ*, *-еш*. У западнословенским језицима основа презента ове речи такође је различита: у чешком је *drīmati*, *drīmu*, *drīmeš* и *drīmám*, импер. *drīmej*, а у пољском само *drzemać*, *drzemieć*, као што је различита и у источнословенским језицима: у руском, видели смо, та основа је на *-је-* (*дремлю*, *ѐмлешь* (у простом говору *-ѐмешь*), док је у украјинском језику на *-а-*: *дрімаїти*, *маю*, *еш*. — Овде се види да је презентска основа на *-е-* са јотованим претходним лабијалом и без њега — што се може узети да је губљење јоте фонетски појав или да јоте ту није ни било — у словенским језицима више заступљена него друга основа, на *-а-*.

Тако је и код наших лексикографа пре Вука. У речнику ЈАЗУ наводи се да је у најстаријем, М и к а л и н о м речнику (XVII век) — *drimjući*, у Б е л и н о м — *drijemjet*, *drijemajući*, у Б е л о с т е н ч е в о м и Ј а м б р е ш и ћ е в о м — *dremjet*, у В о л т и ц и ј и н о м и С т у л и ћ е в о м — *drimjet* и *drimat* одн. *drijemjet* и *drijemat*. Дакле, или је само облик са

основом презента *-мље-* или је такав облик испред другог — са основом на *-а-*. Наравно да то треба уважавати с напоменом да ови речници садрже лексичко благо западног језичког подручја. Али се у сваком случају може узети да су у прошлости нашег језика облици са основом на *-је-* имали други статус. Исто тако је несумњиво да су облици са основом на *-а-*, као новији, који су настали доста рано у процесу изједначавања глаголских основа, презентске према инфинитивној, показали да су у свом развоју били врло експанзивни. На тај су начин други облици све више потискивани из употребе. У савременом књижевном језику, који у основи има народне говоре на великом пространству, у фази његовог формирања и у прво време после тога облици са основом *дремље-* свакако нису били необични, иако им је и тада умногоме недостајала стандардна вредност у правом смислу. Динамични и брзи развој тог језика наметнуо је одмах и потребу за нормирањем граматичких категорија, и филтрација књижевнојезичког материјала захватила је и те облике. Они су толико потиснути из употребе да у језику писаца нашег времена, уколико се уопште могу срести, представљају заиста реткост. То нарочито вреди за писце на источном језичком подручју, где таквих облика данас више као да и нема, нити се могу чути у књижевном говорном језику.

Глагол *надимаши* (*се*)

48. То је глагол имперфективног вида према перфективном *надуши* (*се*), *надмем* (*се*), од којег је и постао а који је у Вуковом речнику означен као имперфективни (*imprf.*), што је сигурно случајна грешка. Основно му је значење „чинити да се што надме“ (РЈ. ЈАЗУ). Најчешће се употребљава у рефлексивном облику, са речцом *се*, и онда је медијалан. У речничким грађама налазе се исписани многи примери који треба да осветле његову семантичку страну. Међу њима има доста и примера са облицима од презентских основа *надима-(се)* и *надимље-(се)*. Нас овде сада интересују само ови други. И од њих сам одабрао ове:

— У њедрима гадна океана | хиљаду се *надимљу* волканах (П. П. Његош, Луча микрокозма, Цел. дела I, 1926, 161); — сваки се од њих од радости *надимље* (В. Врчевић; Летопис МС, 1951, 4, с. 334); — како се пуна њедра *надимљу* (А. Шеноа, Златарово злато, 1933, 111); — Дрхтав се вал сањивог језера *надимље* (А. Г. Матош, Иверје, 1899, 122); — У њојзи се *надимље* снага (Т. Маретић и Стј. Ившић, Хомерова Илијада, 1948, 351); — ... да се они *надимљу* што ће се школовати у Паризу (С. Матавуљ, Биљешке једног писца, СКЗ, 141); — Амруш, *надимљући* образе, врати се ка сељацима (С. Матавуљ, Из разних крајева, СКЗ, 117); — пред разбуђеним морем, што се *надимље* (И. Ћипико, Крај мора, 156); — како му се сад од велике радости *надимљу* прси (Д. Шимуновић, Мркодол, 1916, 125); — ми се још увијек кинимо и *надимљемо* (Б. Будисављевић, Сличке груде, 1951, 48); — а у њој се *надимље* туга (М. Беговић, Два бијела хљеба; Хрв. коло XV, 1934, 49); — Вама ненавист свећ *надимље* груди (М. Комбол; Данте, Чистилиште, 1955, 91); — само се *надимље* и црвени (В. Царемин, Нове борбе, СКЗ, 106); — па *надимљу* се тако (Д. Цесарић, Књига препјева, 1951, 43); — Из потребе да се пред ма ким истутњи и *надимље* (В. Десница, Прољеће у Бадровцу, 1955, 204); — Груди јој се *надимљу* (Ј. Игњатовић, Стари и нови мајстори, 1883, 36); — Четовоја рече, *надимљу* му с' груди (Ј. Ј. Змај, Певанија I, 1882, 437); — поче да се *надимље* и од бола (Б. Станковић, Нечиста крв, 1910, 110); — ... недра се *надимљу* (М. Бојић, Краљева јесен, 1913, 47); — Уздах прса *надимље* високо (Р. Кошутић, Христос и жене, 1933, 30); — ... да осетим како ми се жива пут растеже и *надимље* у лепо грожђе (М. Богдановић; Р. Ролан, Кола Брењон, 1946, 206); — Небеско усхићење *надимље* срца ових заљубљених цветова (Мих. Пупин, Са пашњака до научењака, 1929, 406); — Тако се његова рента *надимље* (М. Пијаде; К. Маркс, Капитал III, 1948, 539).

Код Ђ. Јакшића и В. Назора налазе се ови и овакви примери за облике презента:

— Али и груди реке студене | у јарости се својој *надимљу* (Ђ. Ј., Дела X, 1883, 117); — Оваки часи груди *надимљу* (и с т о, 131); — ... пламен јуначке груди *надима* (Дела V, 1883, 157); — [облак] *надимајући* горостасне груди тражи најлепше долине (Дела IV, 1882, 7);

Гледају: једра се сама *надимљу* (В. Н., Епика I, 1918, 109); — *Надимљу* се жиле моје (Поезија, 1953, 87); — И наша срца се људска | *надимљу* (Етерика, 1947, 341); — Највећа се сфера *надима*, гдје је најшира (Приповијетке, 1947, 136); — момка *није* више било у ковачници да *надима* мјехове (и с т о, 16); — То што се у мени *надима* (Поезија, 1953, 74; у прози).

Дакле, ови песници употребљавају облике глагола *надимајти* (*се*) са основом *надимље-(се)* у стиховима, а друге, са основом *надима-(се)*, кад пишу у прози. Али то не значи да је код њих увек само тако. Јер је код Назора забележен и овај пример: — ... па је ... присиљен да *надимље* образе (Кобна лађа; Хрв. коло XIII, 1932, 14). И сигурно је да то није једини такав пример. Па ипак је, и поред тога, несумњиво да Јакшић и Назор при писању песама пре и радије узимају облике овог глагола са јотованим лабијалним сонантом. Они су им тада ближи и привлачнији баш као облици који су у извесном смислу по страни стандардне књижевне употребе не само у писаном већ и у говорном језику. Осим тога, њима се у датом тренутку постиже потребан метрички ритам.

Али има и писаца који у својим прозним делима употребљавају такође и једне и друге облике. За то могу послужити ови примери:

— А душа се *надима* (Св. Р а н к о в и ћ, Порушени идеали, СКЗ, 231): — само јој се груди *надимљу* (Цел. дела III, 74); — слабине почеше убрзано да *надимају* (Б. Ђ. Н у ш и ћ, Сабрана дела XI, 1932, 124): — Грудити се са теретом *надимљу* (Деветстопетнаеста I, 1938, 334);

— оно се *надима* као лопта пуна гаса (Ј. Поповић, Истините легенде, 1948, 193): — Груди му се *надимљу* бескрајним поносом (Речник МС и МХ s. v. *на д и м а т и с е*).

У оваквим и сличним случајевима писци, код којих промена глагола *надимаћи* (*се*) није још сасвим „пречишћена“, узимају његове облике — са једном или другом основном — према тренутном осећању. Међутим, сигурно је да су при том увек знатно претежнији облици са основном *надима*-(*се*). Други, са основном *надимље*-(*се*), по свему имају спорадичну употребу, иако би се према наведеним примерима могло закључити да није тако. Ти су облици, видимо, заступљени у језику наших писаца из разних крајева, истина, нешто више код оних који припадају западном подручју. Али све то ипак далеко заостаје за облицима од основе *надима*-(*се*), тако да се међу њима једва запажају. Толико је оскудна њихова употреба у књижевном језику. И на њих треба тако гледати.

49. Према речнику ЈАЗУ и у нашем језику ранијих времена било је слично стање овог појава. Ту је облик презента *надимљем* (*се*) у загради, као у Вуковом речнику. А међу многим примерима за значење и употребу ове глаголске речи има свега неколико за облике са таквом презентском основном — из језика дубровачких и далматинских писаца и један из језика М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ а: — Од јела масних и оних, која *надимљу*, да се чувате. Посебно је наглашено да презент „не гласи само *надимам*, него и *надимљем*“. А ништа се не каже који су облици старији, што је, уосталом, тешко и утврдити. Има само то да су најстарије потврде за ову реч из почетка XVI века. Из тога времена је и пример: — Злато *надимље* и диже човјека у мисли несвијесне (Ф. Лукарвић).

Ова се реч налази и у словеначком језику, са инфинитивом *nadlmati se*, а 1. л. једн. презента је *nadlmat se* и *nadlmljem se*; дакле, и једно и друго — као у српскохрватском језику. У руском глаголи *юдѣмѣйся* и *юднимѣйся*, који значе и „надимати се [груди]“, имају основу презента само на *-је-*: — *ѣюсь*, — *ѣешься* а у Ушаковљевом речнику (Толковѣй словарь русскаго языка,

1939) и застарело *їодѣмлюсь, лешься*. Али је још у старословенском језику постојао глагол *nadymati se, sich aufblähen*, са основном презентом само на *-и*: 1. лице једн. [*nadym*]-ајо (*Handwörterbuch*). По овоме би се могло претпоставити да је у српскохрватском и словеначком презентска основа на *-ā-* (од *-aje-*) примарног порекла, а друга, на *-je-*, са јотованим сонантом (*-мљ-*) — да је накнадно настала, можда тек у току историјског језичког развика. Као што је показано, у нашем књижевном језику појава облика са том основном је ограничена, тако да они представљају ретке примере, а код данашњих писаца чак се једва могу наћи.

Глагол *оїиимаїи*

50. Постао је од перфективног глагола *оїеїи, оїемем*. По гласовном саставу то је сложена глаголска реч — састављена је од префикса *оїи*, који је ту сачуван у првобитном облику, тј. са безвучним гласом *їи*, и од глагола који у старословенском језику гласи *їти*, у значењу „узети“. У српскохрватском језику „од најстаријих времена“ тај префикс је са звучним *д* (*од*), а други део ове сложенице не постоји у њему као прост глагол у засебној употреби. У извесном смислу извршено је и семантичко померање: *оїеїи* на првом месту значи „силом узети“. И тај се глагол не осећа као сложен јер се његови саставни делови не распознају. Тако је и са глаголом *оїиимаїи*, који има учестало и трајно значење. То је реч која у језику има доста честу употребу. И у грађама се налази врло много примера за њену лексичку обраду. Отуда су многобројни примери за облике који се формирају од основе презентом. Оно што ту одмах изненађује јесте велики број потврда за облике са основном *оїимље-*. Има их толико да их овде не могу навести све. Уосталом, то није ни потребно. Узети су само они примери који су забележени код познатих и познатијих писаца. Овима су додати и примери из дела која су напред набројана. А после кад треба дати уопштени закључак о стању таквих облика у књижевном језику имаћу на уму и све остале, који нису наведени. Одабрани примери подељени су овог пута у

две групе — према томе одакле су писци у чијим се делима налазе, односно да ли су из западног или из источног дела наше језичке територије. То је учињено зато да би појава облика са основном *оџимље-* била што прегледније представљена.

а) — *оџимље* и убија кметове (А. Ш е н о а, Златарово злато, 181); — У исти мах скочи Тахи *оџимљући* се за Медведградом (и с т о; 54); — *Оџимље* стоци пашу (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, 262); — *Номінес movi ѝреоџимљу* страшан мах (и с т о; 79); — *Оџимљу* крух с усана (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Пјесничка проза, 1912, 59); — *оџимље* се с њоме (Вј. Н о в а к, Тешки животи, 1911, 23); — Видиш како се сви за ме *оџимљу* (Ј. К о з а р а ц, Мртви капитали, 46); — он се силом *оџимље* (Св. Ђ о р о в и ћ, Цел. дела I, 4); — Ради, *оџимље* се, не може скрити да свакога дана губи снагу (С. М а т а в у љ, Цел. дела I, 214); — К вама у даљину *оџимљу* се гласи (А. Ш а н т и ћ, Цел. дела I, 335); — сви се тргају, сви *оџимљу* В. Ц а р Е м и н, Нове борбе, СКЗ, 20); — опћа развратност, што *ѝреоџимље* све већега маха (и с т о; 158); — зато не вјеруј, што се *оџимље* тако обичају наше цуре (Д. Ш и м у н о в и ћ, Изабране приповијетке, 1947, 419); — *оџимљући* се око једног јединог Ивиног ковчега (Н. Б а р т у л о в и ћ, На прелому, СКЗ, 15); — зато се и даље *оџимљу* око Марина — (и с т о; 57); — он се напрезаше да *оџимље* парче по парче њеног срца (В. М и л и ћ е в и ћ, Приповетке, СКЗ, 17); — *оџимље* се [воз] страшним понорима (Х. Х у м о, Приповетке, 1932, 78); — осјећајући како јој се *оџимљу* сузе (П. Петровић-П е ц и ј а, Испод наших брда, 1931, 5); — бије дијете које се *оџимље* (В. Д е с н и ц а, Прољеће у Бадровцу, 215); — Огњица и кашаљ *оџимљу* се око остатка мог војног живота (М. Ц а р; А. Дима Син, Госпођа с камелијама, 1923, 222); — А ко си ти, што душу *оџимљеш*? (М. Б е г о в и ћ, Изабране пјесме, 1925, 121); — Сви *оџимљу* туђу сиротињу (Д. Д о м ј а н и ћ, Пјесме, 1933, 90); — ... мало мени | *оџимље* судба (С. М и л и ч и ћ; Ђ. Лепарди, Песме и проза, СКЗ, 169); — *оџимље* ме сјети

(В. Назор, Она сва сјајна, 23); — Сви се *оџимљу* о њу (Зв. Шубић, Херој у папучама, 1935, 84); — *Оџимљу*, ако могу (Вј. Калеб, Бијели камен, 1969, 189); — *оџимље* тело за се (Г. Крклец, Сабрана дела I—II, 30); — уста њена из којих се *оџимљу* ријечи (П. Шегедин, Свети враг, 153); — све ми се очи *оџимљу* за тим ... стварцама (Бр. Ливадић; Хрв. књиж. алманах, 1934, 14); — Елементи ... *џресџимљу* мах (Стј. Ившић, Слав. поредбена граматика, 28).

б) — *Оџимљу* се, ама неће дуго (Б. Радичевић, Песме, МС и СКЗ, 152); — налазимо људе, који... *оџимљу* (Св. Марковић, Изабрани списи, СКЗ, 15); — с нискога чела круну *оџимље* (Ђ. Јакшић; М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, 1966, 85); — Вукић. Та о њу се сви момци *оџимљу* (Л. Костић, Пера Сегединач, 1882, 27); — Слушај одјек како чудно звони, | *оџимље* се као буре хук (В. Ј. Илић, Песме II, СКЗ, 176); — очи ти се *оџимљу* на густ воћњак (Св. Ранковић, Цел. дела I, 13); — а 'вамо се све *оџимље* да се не види! (И Вукићеве, Цел. дела I, 12); — За такве романе читаоци се, обично, не *оџимљу* (Љ. Недић; О. Голдсмит, Векфилдски свештеник, СКЗ, XVIII); — С њиме пак *оџимље* се од нашег испита ... најзанимљивија страна (Ст. Новковић, Село, СКЗ, 16); — лечи га, *оџимље* од смрти (М. Ђ. Глишић, Приповетке II, СКЗ, 143); — Бе деде, бе деде, *оџимљи* се он (исто; 33); — он би најволео ... да се девојке *оџимљу* (Ст. Сремац, Приповетке II, СКЗ, 135); — [минтан] из којег јој се *оџимљу* прса (Б. Станковић, Ташана, СКГл. XXIV, 1910, 243); — Упорно да се дух *оџимље* сморен (Ст. Луковић, Песме, СКЗ, 32); — Сцена са снахама ... које се *оџимљу* о господство (М. Грол, Позоришне критике, 1931, 37); — Овај се однос понавља ... у таквима [гранана индустрије] које се *оџимљу* од преласка у модерни начин производње (М. Пијаде; К. Маркс, Капитал III, 1948, 519).

Неки од ових писаца, и то више њих, употребљавају и облике са основом *оџима-*. Примери за то налазе се каткад у истим делима у којима су и примери у овом прегледу. И њих ћу дати одвојено. Тако:

аа) — *оџимају* искрњему овому поштење (К. Ш. Ђ а л - с к и, 290); — *оџимају* се о лепше залогаје (Св. Ђ о р о - в и ћ, 222); — Земља се још некако стидљиво *оџима* првом миловању сунца (В. Ц а р Е м и н, Старци, 1917, 22); — *оџима* младост и здравље (В. М и л и ћ е в и ћ, 125); — Поток се буди, *оџима* (Х. Х у м о, 54); — како им се ... *оџимају* тешке ... сузе (П. Петровић-П е ц и ј а, 37); — говорио је дон Петар једва се *оџимајући* црним слутњама (П. Ш е г е д и н, Дјеца божја, 1946, 189); — *оџима* непријатељу оружје (В. К а л е б, 159); — И виде Перо како се инжењер *оџима* воденој маси (Зв. Ш у б и ћ, Фазлића поток, 1934, 106);

бб) — Како дан се још *оџима*, | како нојца *џреоџима* (Б. Р а д и ч е в и ћ, Песме, СКЗ, 301); — *оџима* се управник (Св. Р а н к о в и ћ, Слике из живота, 1904, 50); — нити се *оџима* да буде независан (Љ. Н е д и ћ, 24); — *оџимају* се из тесног количета (Б. С т а н к о в и ћ, Стари дани, 1902, 125); — граби и *оџима* од среће и живота (М. Г р о л, 131).

Оваквих и сличних примера сигурно има и код других писаца, само они нису регистровани као речничка грађа. Али се и одавде може видети колико су дублетни облици овог глагола обична појава у језику истих писаца. Они их употребљавају напоре, иако је несумњиво да у њиховој свести предност увек имају облици са основом *оџима-*, тако да други, са основом *оџимље-*, могу бити понекад употребљени више подсвесно. Међутим, то не значи да њихово остваривање тада треба сматрати безвредним. За такве облике код писаца овде је дат по један пример, а по два само кад су за прост и сложен глагол или за различите глаголске облике (презент—прилог садашњи). Има писаца код којих

је забележено и по неколико примера (А. Шеноа, Ј. Козарац, Вјенцеслав Новак, П. Петровић-Пеција). Али се не може рећи да су и за њих то били главни облици овог глагола. Пре ће бити да су глаголски облици са основом *оѡимље-* више привлачили пажњу стручних лица која су одређивала речи за обраду речника јер им они, са морфолошке стране, сигурно нису били тако обични као други које су и сами употребљавали. Свакако зато нису пропуштали да их означе за исписивање, можда чак и онда кад није била у питању никаква нијанса у њиховом значењу, како су били позвани да поступају кад су у тексту наилазили на облике са другом основом (*оѡима-*).

Из наведених примера за облике са основом *оѡимље-* може се видети да су такви глаголски облици распрострањени код наших писаца на читавом језичком подручју. Та је чињеница још очигледнија кад се узму у обзир и примери који су остали ненаведени. Али се јасно види и то да сви они нису свуда равномерно заступљени. Наиме, из свега излази да су ти облици распрострањенији код писаца са ијекавским изговором у књижевном језику, док их на другој страни, код екавских писаца, има доста мање, и то углавном код оних из ранијег времена. Међутим — и то треба нарочито истаћи — и најсавременији хрватски писци имају у свом језику облике овог глагола и са основом *оѡимље-*. У њиховим делима срећу се не баш толико ретко да би могли остати незапажени.

51. И у речнику ЈАЗУ глагол *оѡимати* има презент с дублетним облицима: *оѡимам*, *оѡимљем*. Али се о томе ништа не каже. Ти се облици затим потврђују примерима којима се иначе одређују значења ове речи. За облике са основом *оѡимље-* има их неколико. Интересантно је да су примери тек из језика писаца XVIII и XIX века; нема ниједног из ранијег времена. Међу њима су и ова два примера Андрије К а ч и ћ а: — Биху усилници ... на силу све, што најбоље виђаху, *оѡимљући*; и: — Нека знаћеш ... да ти паша *оѡимље* дивојку. Има затим и сличних примера из Вукових народних песама. Али је према свему томе много више потврда за облике са другом основом (*оѡима-*), тако да су, и у прошлости нашег језика, они били ти који су у сваком погледу

знатно преовлађивали употребом код писаца. Дакле, и тада је постојао приближно исти однос према облицима са другом основом.

Осим у српскохрватском ова се реч данас налази и у словеначком и македонском. У словеначком и овај глагол има, као и у нашем језику, двојаку презентску основу — на *-а-* и на *-је-*: *otémati -at* и *-ljet*; друкчији коренов вокал (*e m. u*) није овде од значаја. У другом, суседном македонском књижевном језику основа презента се завршава само на *-а-*: *оѝима, оѝимааѝи* (Правопис, 1970). У речницима бугарског језика који су ми при руци нема ове глаголске речи. Али је зато има и у старословенском језику. Тако у речнику Маријиног јеванђеља (Јагићево издање) од глагола *отѝмати* презент је *отѝмаѝь*, као и у Handwörterbuch-у: *отѝти (-jeml'q)*. Међутим, у Миклошичевом Lexicon-у од *отимати* презент је на првом месту са основом на *-а*: *отимаѝь, отимаѝуши ет отѝмаѝь, отѝмаѝуши*. Кад се зна да је за израду тога речника узимана и грађа из доцнијих споменика, који зато не представљају старословенски језик, онда је првобитни презентски облик несумњиво онај на *-ю-*. У току развитка данашњих живих јужнословенских језика облици са основом презента на *-а-* одавно су преовладали или сасвим овладали у употреби.

Глагол *узимаѝи*

52. По свему је сличан глаголу *оѝимати*. То је, пре свега, глагол имперфективног вида према перфективном *узети*. По постанку је итеративан, са учесталим значењем, које, као и код других глагола, може бити и трајно. По основном саставу је, исто тако, сложен, али се и он више не осећа као такав. Јер је овде стари префикс *въз-*, у духу фонетског развитка нашег језика, измењен у *уз-*, а глаголски део сложенице (*-imati*) етимолошки одговара простом свршеном глаголу (*j)eti*, који — и то је већ речено — у нашем језику одавно нема статус посебне речи. Зато се глаголи *узети* и *узимаѝи* схватају као да су прости. Они се даље слажу са многим другим префиксима и с њима су прави сложени глаголи.

Као што знамо, глагол *узимајти* се не налази у правописном речнику, а наведен је кад је с префиксима. А речено је и зашто је највероватније изостављен. У сваком случају, то је пропуст језичких стручњака који су радили на састављању речника. Ја сам га сада овде узео заједно са сложеним глаголима. Од њих је најглавнија реч глагол *узимајти*, за који речничке грађе садрже више материјала него за све остале, како је то уосталом и код других глагола. Ту су и многи примери за облике који се изводе од презентске основе. Што се тиче примера за облике са основом *узимље-*, њих има више него што је то случај са сличним облицима претходних глагола. Разуме се да ни они не могу бити наведени сви на овом месту. И овом приликом узети су само примери из језика класичних и других познатијих писаца. То су најпре ови:

— Кола даља ближа *обузимљу*, | *ка шар већи што обузме мањи* (П. П. Њ е г о ш, Цел. дела I; — *Луча микрокозма*, 1926, 141); — *Повјесница, вјечна биљежница, од вијекова на перо узимље* | *славне чине, згоде гласовите* (П. П р е р а д о в и ћ, Дјела I, 1918, 314); — *Зашто црне мисли тако* | *заузимљу дух наш лако* (П. П р е р а д о в и ћ; *Речник САНУ*); — „*А ти — ти узимљеш Дору?*“ (А. Ш е н о а, *Златарово злато*, 265); — *Мора бити захвална, што је узимље без мираза* (К. Ш. Ђ а л с к и, *Под старим крововима*, 185); — *за њ се ја не заузимљем* (Е. К у м и ч и ћ, *Зачуђени сватови*, 1910, 180); — *он тебе из љубави узимље* (Ј. К о з а р а ц, *Мртви капитали*, 71); — *једна љубав обузимље* и *испуња Србе* (Ј. В у л и ч е в и ћ, *Моја маи, СКЗ*, 38); — *Ми узимљемо* *васпитање у најширем смислу* (Св. М а р к о в и ћ, *Изабрани списи, СКЗ*, 11); — *Куповина и продаја почињу да заузимљу* *врло важно место у народној привреди* (и с т о, 67); — *одузимљу* *ми сва права личности човека* (и с т о, 110); — *према грађи коју из њега узимљу* *за своје саставе* (Ј. Ј о в а н о в и ћ; И. Вукићевић, *Људско срце I*, 1901, XXXI); — *осветна божанства лагано одузимљу* *што му је највише* (Св. В у л о в и ћ; Е. Фајхтерслебен, *Прилози дијететици душе*, 1880, 62); — *узимљући* *у озбиљно своју улогу законодавца* (М. Г а р а ш а н и н, До-

колице, СКЗ, 30); — Она га *узимље* на крило (М. Ђ. Г л и ш и ћ, Приповетке II, СКЗ, 143); — Само свраћаш и *узимљеш* под сво'е (П. Петровић-П е ц и ј а, Пљусак, 1918, 29); — Сахранио сам љубав | дубоко у земљу, | де дуси и вампири | свој конак *узимљу* (Л. К о с т и ћ, Песме, СКЗ, 32); — Ја звучну *узимљем* лиру (В. Ј. И л и ћ; Нолит, 1964, 44); — ... Ах, | каква срећа *обузимље* ме свог (В. Ј. И л и ћ, Песме II, СКЗ, 109); — А правоверни на чесми мошеја | *узимљу* авдес (А. Ш а н т и ћ, Цел. дела III, 163).

Код неких писаца забележени су примери за облике од обе презентске основе. Ја сам њих издвојио. И то су:

— *Узимље* Тонку Мандићеву (Вј. Н о в а к, Посљедњи Стипанчићи, 1899, 13): — Чему си то толико к срцу *узимаш*? (и с т о, 143); — Сви *узимљу* кафу (И. В о ј н о в и ћ, Еквиноцијо, СКЗ, 71): — што вам *узима* снагу (Еквиноциј), 1895, 61); — јер ти ствари *узимље* у руке сам суд (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Пјесничка проза, 1912, 42): — силом *узимаш* за жену (Бугаркиње, 1885, 346); — Не би нам фалило него још да оваке животиње *узимљемо* у службу (С. М а т а в у љ, Бакоња фра-Брне, 1945, 105): — Прије но „Бено“ *узима* кад и да се зачуди, она већ заспе ријечима (Из разнијех крајева, 1923, 22); — Све дубље тишина *обузимље* људе (Ј. К о с о р, Изабране приповијести, 1950, 112): — *узимају* они храну господњу (и с т о, 8); — господа не *узимљу* дјевојке без мираза (Св. Ћ о р о в и ћ, Цел. дела I, 354): — *Узимамо* ми и без тебе (и с т о, 290); — грађу *узимљу* из предмета који су око њих (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Педагогијске поуке, 1870, 71): — *узима* (Ист. педаг., 257); — Срби *заузимљу* теснац (М. Ђ. М.; Речник САНУ); — масу послова *йредузимљу* (М. Ђ. М.; Рј. ЈАЗУ); — [писатељи] *узимљу* оно за необично, што је баш најобичнија женска врлина! (Ђ. Ј а к ш и ћ, Дела III, 1911, 368): — не *узима* на ум (Дела IV, 1911, 194); — он их [слике и поређења] *узимље* где их год нађе (Љ. Н е д и ћ, Цел. дела I, 110): — Обично се *узима* да су то оне душевне особине ... (Кри-

тичке студије I, 1910, 34); — сваки осећај или покрет душе *обузимље* га свега (Из новије српске лирике, 1893, 31); — *Предузимљући*, с тога, да вам овде изведем анализу карактера Хамлетова (Цел. дела II, 211); — Презирао је оне што се жене и *узимљу* без пара (Ст. С р е м а ц, Приповетке II, СКЗ, 134); — Кад *узима*, послаће поштом (Приповетке СКЗ, 1931, 125); — Пуштала би ... да је *обузимље* ... (Б. С т а н - к о в и ћ, Стари дани, СКЗ, 161); — не *узима* [је] за себе (Нечиста крв, 1933, 92); — *Узимај*, Господе! (и с т о, 17).

Сви ови примери показују да се глаголски облици са основом *узимље-* јављају у језику разних писаца из друге половине прошлога и са почетка овога века. Али таквих облика исто тако има и код новијих писаца, а могу се срести и код оних који припадају данашњем времену. То потврђују примери:

— Чувство мрачне потиштености, што га у овај мах *обузимље* (В. Ц а р Е м и н, Нове борбе, СКЗ, 30); — *узимајући* све више удјела у дебати (Данунџијада, 1946, 552); — Има много важнијих ствари, које *заузимљу* нашу пажњу (М. Б е г о в и ћ; Речник САНУ); — Од овог суда он једино *изузимље* радове Хамса (А. Ш и м и ћ; Речник САНУ); — *Узимље* волове на изор (И. Г. К о в а ч и ћ, Дани гњева, 1936, 173); — „*Узимље* тек смрт“ (Г. К р к л е ц, Жубор живота, 25); — И то јој *одузимљу* (Вл. Д е с н и ц а, Пролете у Бадровцу, 147); — Како не би морала да *одузимље* одвећ жива учешћа (и с т о, 29); — Ево ме сад, срећника, опет *обузимље* димовита раздраганост (М. Б о ж и ћ, Дим, Политика од 17. септ. 1972, 17); — Крчмару се не *узима* за зло то наздравичарење (Неиспакани, 1955, 26); — Не *узимље* те људе на врат (Гр. Б о ж о в и ћ, Приповетке, СКЗ, 102); — сви интернирци, не *изузимљући* ни свештеника, морају војнички вежбати (Влад. Ћ о р о в и ћ; Речник САНУ).

Иако треба сматрати да они који су на одабраним текстовима савременог књижевног језика, схваћеног у целини, одређивали речи за речничку грађу нису при том испуштали из вида облике

са основном *узимље-* јер су им се морали наметати поред стандардних са другом основном (*узима-*), ипак примери за такве облике, колико их год има, могу бити доказ да су они доста укореењени у језику наших писаца. Али се одмах запажа да се ти облици данас налазе, колико-толико, још само код писаца који су из западних крајева. Код оних на другој страни њихова употреба је већ сасвим усахла. Немам ниједан пример који би оспорио такву констатацију. Облици са основном *узимље-* не могу се данас нигде наћи ни у дневној штампи екавског књижевног изговора. Бар ја нисам наишао на такве примере. Ако би се који и нашао, сигурно не би био схваћен као правилан и књижевни облик глагола *узимаћи*, иако је јасно да се засад не може тако окарактерисати. Јер, глаголски облици са основном *узимље-* налазе се употребљени чак и код самих језичких стручњака, што овде треба посебно и нарочито истаћи. Међу њима су и најистакнутија имена наше науке о језику. Зато су такви подаци више него интересантни, и баш зато су драгоцени. Кад то кажем, мислим на ове примере:

— Гријеши се о исто начело по ком се *узимљу* заједно [речи м. и ср. рода] (Б. Д а н и ч и ћ, Ситнији списи, 1925, 394); — Овде нико из паметних људи не *узимље* као неку дефиницију што идете у Берлин (В. Ј а г и ћ, Спомени I, 261); — У сложене основе *узимљу* се и оне речи ... (Ст. Н о в а к о в и ћ, Српска граматика, 1902, 63); — ... *узимљући* облике језика стално у њиховом засебном унутрашњем животу (Ст. Н.; Г л а с X, 34); — Хомер... је изабрао догађаје, који не *обузимљу* више времена него 51 дан (Т. М а р е т и ћ, Хомерова Одисеја, 1882, XVI); — Даничић мјесто њега увијек *узимље* њ (М. Р е ш е т а р, Даничићев Зборник, 1925, 220); — Маретић у својим тумачењима ... *узимље* за темељно значење 'онда' (Стј. И в ш и ћ, Славенска поредбена граматика, 1970, 318); — ова реч [се] понекад *узимље* „у значењу приједлога низ“ (В. Т о м а н о в и ћ; ЈФ XVII, 207).

Овде су, дакле, и примери које су употребили писци врло познатих граматика нашег књижевног језика (Даничић, Нова-

ковић, Маретић). Они су тако одређивали граматичку структуру тог језика. И у време коме припадају неоспорно су били најкомпетентнији за то. Па ипак су, у овом случају, и сами употребили глаголске облике за које су сигурно знали да се у књижевном језику једва одржавају. Новаковићу су, изгледа, то били и сасвим обични облици јер су употребљени више пута. На пример:

— Обично се *узимље*...да су Бугари...идентични са словенским племеном Бугарима (Први основи словенске књижевности, 1893, 13); — Голубински се преварио *узимљући* да се под Београдом овде мисли Београд [Берат] у Албанији (и с т о; у фус-ноти, 146); — ја у „Селу“ старе српске државе *узимљем* једно с другим и белешке из времена старе државе (Село, СКЗ, 4); — У опште *узимљући* може се казати да Србијанка није имала претплатника (Српска књига, 1960, 108).

Уосталом на широком пољу научне делатности Новаковић се највише истакао као историчар књижевности и као писац правних студија, а граматичар је постао, може се рећи, узгред јер је и за то имао природне наклоности и посебног интересовања.

Ни код других писаца примери наведени за облике глагола *узимајти* нису једини. Тако, на пример, више потврда за сличне облике има код П. Прерадовића, Вј. Новака, И. Војновића, Св. Марковића, М. Ђ. Милићевића. Све то значи да такви облици раније код многих писаца нису били случајна појава, како нам се данас чини.

53. У грађи за речник ЈАЗУ глаголска реч *узимајти* налази се већ од XIII века. И за њена многобројна значења наведен је врло велик број примера, знатно више него и за један други глагол са лабијалом у основи — заузимају 14 пуних стубаца штампаног речничког текста. То одговара њеној употребљивости у сталној језичкој комуникацији. Међу свим тим примерима број облика са презентском осномом нешто мало је мањи од четири стотине. И више од једне трећине иде на примере за облике који су са осномом на *-је-* (*узимље-*). У грађама на којима се сада пишу речници савременог књижевног језика и у материјалу који пружа

жају одабрана дела наших писаца облици глагола *узимајџи* са двојаком презентском основом нису у том односу јер они који су са основом *узимље-* много више заостају за другим облицима, чак и кад су у питању писци који припадају истом подручју. Према томе, несумњива је чињеница да је употреба тих облика, са основом *узимље-*, у току језичког развитка стално опадала, док то није довело до данашњег стања — да се они и на тој страни релативно ретко јављају код писаца, а код других — ни толико. За велику већину представника књижевног језика ти су облици данас изван употребе, и зато их они осећају као застареле, као облике којима сада недостаје и граматичка правилност. Ипак на њих не треба само тако гледати јер су их „старији“ писци употребљавали, а и у наше време се још могу срести, као што смо видели.

Наш глагол *узимајџи* је стара, прасловенска реч јер се налази и у другим словенским језицима, у јужнословенским — на првом месту. Тако, у словеначком језику, који је најближи српскохрватском, сложени глагол *vzémati* има такође дублетне облике у презенту: у Словеначко-српскохрватском речнику (1964) 1. лице једн. је на *-mat* и *-mljet*. Али овде треба рећи да се та реч ту упућује на прост глагол, без префикса *vz-*, тј. на глагол *jemati*, који исто тако значи: *uzimati*, *oduzimati*, и који у 1. лицу јединине презента има само један облик, са основом на *-je-*: *jemljet*, као што је и у *Slov. pravopisu* (1962), где је дат и императив тог глагола: *jemlji*. — У македонском књижевном језику српскохрватском глаголу *узимајџи* одговара глагол *зема*. То је облик 3. лица једн. презента, а у исто време то је и глаголска основа. У Правопису (Скопје, 1970) тако је наведен глагол *зема* (као и кад је сложен с префиксима: *над-*, *об-*, *од-*, *идо-*), тј. са презентском основом на *-а-*, а тако је и у речнику македонског језика. Ти се глаголи, као што је познато, мењају по конјугацијском типу: *викам*, *викаш*, *вика*, *викаме*, *викаџе*, *викаџи*; императив: *викај*, *викаџе*. И само тако. — У бугарском језику је као у македонском — што се тиче основе глаголске: она се такође завршава на *-а-*. Иначе, овај глагол у бугарском на почетку има глас *в* (из префикса *вз-*), а има и два гласовна лика: са *е* и са *и* у корену: *вземам*

и *взимам*, — *аш*; тако је и кад је тај глагол сложен с префиксима: *на-*, *над-*, *ид-*; али тако није кад је с префиксом *об-*: само је *обземам* и *обвземам* (Речник на съвременния български книжовен език том I, II, София, 1955, 1957). Ти глаголи имају презент само са завршетком *-ам* и у правописном речнику (1960). Према томе, то су по промени глаголи типа: *ийи́ам*, *ийи́аш*, *ийи́а*, *ийи́аме*, *ийи́аџе*, *ийи́аџи*. И само тако. — У старословенском језику глагол *вѣзимати* има у презенту основу на *-аје-*: *vъzimatī* [-ajr] (Handwörterbuch). Али у Миклошичевом речнику (Lexicon) презент је с дублетним облицима: *-имаџь*, *-имаџши* et *ѣмѣџь*, *-ѣмѣџши*.

Од источнословенских језика ова глаголска реч у руском има основу презента такође на *-аје-*: *взимать*, *аю*, *ѣшь*, а од западнословенских — у чешком језику прост глагол *jímati* има презент на *-át*: *jímatm* (Priruční slovník jazyka českého. Díl I, v Praze 1935—1937).

Дакле, у свим овим словенским језицима заступљена је основа презента на *-а-*, одн. на *-аје-*, а за ону другу, на *-је-*, знају данас западни јужнословенски језици, и у њима то није главна презентска основа овог глагола. Ако је затим морфолошка структура глаголске системе у старословенском језику најближа стању које се узима и за прасловенски, онда је примарна основа глаголска на *-аје-*. У српскохрватском и словеначком језику временом је добивена и основа на *-је-*. Захваћена процесом нормирања граматичких категорија, она је у нашем књижевном језику, уколико је раније и била распрострањена, све више потискивана из употребе, док најзад облици са том основом нису постали ретки.

Глагол *сийаџи*

54. Тај глагол се употребљава као сложен с многим префиксима, што се види и у правописном речнику, где су ти глаголи наведени. Видели смо да у прегледу који је напред дат највише има тих глаголских речи. Са простим глаголом *сийаџи* оне су, затим, врло употребљиве у језичкој стварности. Отуда су се у речничким грађама, као и у прегледаним делима, нашли толики

примери за њихова значења и употребу, више него и за један други глагол са лабијалом у општем делу. Такође су бројни и примери за облике с презентском основном *сийље-*. Ја нећу наводити све те примере јер то није потребно. И овом приликом узео сам само оне који су из језика познатијих писаца. Код неких има и по неколико потврда за такве облике. У том случају од њих сам издвојио два, а изузетно и три примера. Тако сам сав одабрани материјал поделио у две групе—према томе да ли су писци са територије где се у књижевном језику употребљава ијекавски или екавски изговор.

У првој групи су ови примери:

— Коса млада на гробље јуначко | *сийље* ли се булах
ка Српкињах? (П. П. Њ е г о ш, Цел. дела I, 1926; Горски
вијенац, 38); — Жена лаже сузе *ѝросийљући* (и с т о, 43);
— Шћепан *ѝросийље* десет дукатах на друм (П. П. Њ е г о ш,
Шћепан Мали, 1952, 30); — ... да ме Млечићи траже и за
мене благо *сийљу* (Стј. М. Љ у б и ш а, Приповијести,
1875, 148); — Бијаше се Змаје љуто уморио *сийљући* онолику
ватру на Јагленца (И. Б р л и ћ-Мажуранић, Приче, 1920,
91); — ... што се на мађарске новине само *сийљу* (А. Ш е -
н о а, Чланци и критике, 1934, 110); — своје злато *ѝросийље*
твојим зеленилом (А. Ш е н о а, Златарово злато, 318); —
Пудари сваки дан долажаху јављати, да се *осийље* јагода
(К. Ш. Ђ а л с к и, На рођеној груди, 1890, 159)); — Давно
сребрено свјетло *расийље* се по смрзнутој земљи (Вј. Н о в а к,
Два свијета, 1901, 248); — Краљ Леополд I ... *обасийље*
кнезове неправдама (Е. К у м и ч и ћ, Урота Зрињско-
-Франкопанска (?), 1895, 200); — *расийљемо* и свој и
туђи иметак (Ј. К о з а р а ц, Мале приповијести I, 1909,
110); — шта ја њима све *сийљем* (В. Ц а р Е м и н, Нове
борбе, СКЗ, 83); — гледа пред собом оне кости како се
ѝросийљу (и с т о, 194); — топлина и свијетло *расийљу* се
по широкој пучини (И. Ћ и п и к о, Са острва, 1903, 107);
— ријечима их *обасийље* (И. Ћ и п и к о, Пауци, СКЗ, 31);
— *ѝросийље* се приблиједјела свјетлост (И. Ћ и п и к о,

Цел. дела I, 257); — а ови *сийљу* огањ из пушака (С. М а т а в у љ, Ускок, СКЗ, 216); — у млину *засийље* кошеве (С. М а т а в у љ; Речник САНУ); — *ѝросийље* [се]... нешто налик на одисај величанствене катедрале (М. Ц а р, Наше приморје, 1910, 39); — само лочете и *сийљете* Циганки новце (Д. Ш и м у н о в и ћ, Изабране приповијетке, 1947, 309); — снијег све *засийље* стари млин (Д. Ш и м у н о в и ћ; Резник САНУ); — Бре, лако је теби зафалживати и аминати, кад ти *сийље* са сваке стране (Св. Ћ о р о в и ћ, Иза јутрења; СКГл. XXVIII, 1912, 642); — гледају у пенџере и *засийљу* их ђулима (Св. Ћ о р о в и ћ, Цел. дела I, 291); — Зар да *расийљемо* црквене паре? (Св. Ћ о р о в и ћ, Записи из касабe I, 220); — Севају и *сийљу* запаљене боје (А. Ш а н т и ћ, Цел. дела III, 167); — *Расийљу* се искре про махале старе (и с т о, 117); — *Изасийљу* сметом путеве ратара (и с т о, 182); — *Сийљу* већ у битци што поче безумно | конфети, пољупци, цвеће, серпентине (Ј. Д у ч и ћ, Сабрана дела III, 64); — Драже га, и јашу, и *засийљу* песком (Ј. Д у ч и ћ, Песме, 1968, 32); — одакле је јуче била нахрупила велика руља ... *сасийљући* кишу камења на српске радње (Ј. Р а д у л о в и ћ, Сумрак на Неретви, 32); — и како ја свуда *расийљем* душу (С. М и л и ч и ћ, Књига вечности, 1922, 165); — Вјетар трга и *ѝросийље* суво, свенуло лишће (П. К о ч и ћ, Цел. дела I, 107); — пробија [се] сунце, *ѝросийљући* зажарену свјетлост (П. К о ч и ћ, С планине и испод планине, СКЗ, 13); — њезине тако неуморне усне | сласт љубави у моју *сийљу* душу (М. Б е г о в и ћ, Изабране пјесме, 1925, 23); — И жеље *ѝросийље* тајне | око твог бијелога врата (и с т о, 3); — *Просийљу* се, звуче, звече (В. Н а з о р, Поезија, 97); — бијаше обичај, да се ... пецкања *ѝросийљу* (И. Г. К о в а ч и ћ, Дани гњева, 1936, 111); — О, *сийљу* се тајне свих небеских снова (М. К р л е ж а, Лирика, 1949, 19); — На главу му *сийљу* клетву (и с т о, 127); — Из грла птица *сийљу* се бисери страсти (Г. К р к л е ц, Нове песме 1922, 86); — За валом вал се *ѝросийље* и пјени (Г. К р к л е ц,

Жубор живота, 227); — или се срце *расиље* од плача? (и с т о, 155); — добри ће се месец, | *ѝросиљући* сребро по процвалој огради, родити (А. Ц е т и н е о; Антологија најновије лирике С. Пандуровића, 61); — *расиљу* [се руже] крај нас појудно и лако (М. К о р о л и ј а, Песме, СКЗ, 17); — *Расиљу* се по ходницима сиве, блиједе, ошишане фигуре узника (А. Ц е с а р е ц, Царева краљевина, 1946, 12); — Звезде су почеле да капљу кроз грање и да се *ѝросиљу* по њима (Х. Х у м о, Приповетке, 1932,); — ситни топот корака *расиље* се по плочаним улицицама (Вл. Д е с н и ц а, Пролјеће у Бадровцу, 1955, 71); — *ѝросиљући* [звоно] своје откуцаје (и с т о, 69); — Земља се опет *осиље* (М. Б о ж и ћ, Курлани, 1958, 13); — *сасиље* тај прегршт испрпене црнице (и с т о, 14); — људи им приписују, *обасиљу* их животом (Вј. К а л е б, На камењу, 1940, 87); — [сјај] који се *осиље* са образа (Ћ. С и ј а р и ћ, Бихорци, 1963, 239); — *ѝросиљући* тијесто брашном (Н. Л о п и ч и ћ, На камену, 1953, 79); — Срба поче да *сиље* за њим камење и дрвље (Гр. Б о ж о в и ћ, Приповетке, СКЗ, 183); — *осиљу* се густе пушчани плотуни (М. Л а д и ћ, Извидница, 1953, 73); — Хашек у то доба *обасиље* редакције листова својим хуморескама (Љ. Ј о н к е; Ј. Хашек, Доживљаји доброг војака Швејка, 1953, 460).

Примери друге групе:

— „јавно мњење“ целог народа које *обасиље* презирањем сина или кћер ... (Св. М а р к о в и ћ, Изабрани списи, СКЗ, 53); — Жене *сиљу* ватре у рупе (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Живот Срба сељака, 1894, 62); — Његове се куле *осиљу* мало по мало (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Кнежевина Србија, 1876, 313); — такве гласове не *расиље* из своје главе (Л. А р с е н и ј е в и ћ - Б а т а л а к а, Историја српског устанка I, 1848, 380); — *ѝросиљући* јед, хоће да изгледа мудар (Св. В у л о в и ћ; Е. Фајхтерслебен, Прилози дијететици душе, 1880, 84); — везан и брзоплет у говору, *расиљући* кад има (Љ. Н е д и ћ; О. Голдсмит, Векфилдски свештеник, IV); — *ѝросиљући* смрт испред себе

(Ст. Н о в а к о в и ћ, Крцалија од М. Чаковског, 1863,—); — Опија се димом љутим, | што наргила отрована | у витешке груди *сийље* (Ђ. Ј а к ш и ћ, Дела I, 1911, 157); — Камења драгог зрна *ѝросийље* (Ђ. Ј а к ш и ћ, Дела IX, 1883, 204); — Ко громови | из облака, | града јака, | *сийљу* огањ грома свога (Ст. Влад. К а ћ а н с к и, Скупљене песме, 1879, 77); — Зумбул цвјета, мирис *сийље* (Ј. И л и ћ, Песме, 1894, 27); — Не може да га дарује ... људомори, да њим *обасийље* нерадина и лијенштину (Ј. К о с т и ћ, Дrame, 1922, 203); — *ѝросийље* (Ј. Ј. З м а ј; В. И. Илић, Песнички језик Б. Радичевића, 127); — Трње *сийљу* по стазама мојим (М. П. Ш а п ч а н и н, Жубори и вихори, 1883, 16); — Ветар урликаше ... *ѝросийљући* страх и стрепњу на срца застрашених сељака (М. П. Ш а п ч а н и н, Цел. дела III, 155); — И *расийље* мирис у одаје тавне (В. Ј. И л и ћ, Песме II, СКЗ, 138); — Ми смо као сунца што *ѝросийљу* зраке (М. Б о ј и ћ, Песме и драме, СКЗ, 135); — Љиљане своје *расийљући* царски (М. Б о ј и ћ, Песме, 1914, 23); — чашице саних ружа *ѝросийље* се (В. П е т р о в и ћ, На прагу, 1913, 38); — и пила, из жежених путира моју крв | *ѝресийљући* је ... (V. M a s s u k a; Антологија најновије лирике С. Пандуровића, 152); — Матере иду и саме, или је *обасийљу* погрдама (Ј. И г њ а т о в и ћ, Стари и нови мајстори, 1883, 138); — покрива уста лепезом, јер је поручник *обасийље* несланим досеткама (Ј. К. Л а з а р е в и ћ, Приповетке II, СКЗ, 4); — Али је живео и примао ... хвале којима га *обасийљу* (Ј. В е с е л и н о в и ћ, Цел. дела IV, 337); — тканине које почеле већ да се *осийљу* (Б. С т а н к о в и ћ, Из старог јеванђеља, 1899, 49); — Ни ока не да отворити; свуд *засийље* (И. В у к и ћ е в и ћ; Речник САНУ); — Они [речни наноси] се *насийљу* по дољама (Ј. Ж у ј о в и ћ, Камено доба, СКЗ, 32); — У Станковића се не *ѝросийљу* изобилно глатке стилистичке фразе (Ј. П р о д а н о в и ћ, Наши и страни, 1949, 190); — повода даје да се у име адвоката *осийљу* онакве сумње (Ј. Р а д о н и ћ, Слике из историје и књижевности, 1938, 258).

Од других књижевних радника код којих се такође налазе употребљени глаголски облици са основом *сиље-* а који овде нису узети, на једној страни су ови: М. Бан, М. Пуцић, В. Врчевић, М. Љубибратић, Ј. Лесковар, М. Лисичар, Ј. Турић, В. Милићевић и др. На другој би био само Б. Ковачевић са примером: — Човек и нехотице ову слику веже са стиховима Горскога вијенца о коси младој која се *сиље* на гробље јуначко (Летопис МС, април 1951, 331). Али је ту презентски облик *сиље се*, са другим речима међу којима је употребљен, по свему изгледа преузет из Његошевог стиха. Пример који је забележен код М. Глишића у реченици: — Волови запели па *сиљу*, као да је камење натоварено (Приповетке II, СКЗ, 35) није за ову глаголску реч: то је облик глагола *сијаћи* „тешко дисати“, који у речнику ЈАЗУ има такође дублетне облике у презенту: *сијам* и *сиљѐм*.

Ово је требало рећи уз преглед примера да би однос писаца једне и друге групе био што реалније представљен. И сада се, дакле, још више потврђује да су облици ових глагола са презентском основом *сиље-* распрострањенији, и то у знатној мери, у језику писаца западног дела језичке територије. Код њих су такви облици раније били доста чести и обични, а јављају се и у делима писаца најновијег времена. Међутим, код писаца на источној страни они су ређи, чак сасвим ретки, а код оних који данас пишу тешко да се могу и срести. На такав закључак упућује целокупан материјал којим располажем а који је овде, као што је већ истакнуто, сведен на примере из језика одабраних писаца.

Код неких писаца забележени су и примери за облике са другом основом (*сија-*), што уосталом, ништа није особито јер су тако, видели смо, употребљавани и други, слични глаголи, тј. у облицима са двојаком презентском основом у језику истих писаца. Као што је за облике са основом *сиље-* наведено највише примера, тако су најбројније и потврде за то да се у делима многих писаца јављају напоредо и једни и други облици. Сада ћу дати изванредан број примера за облике са основом *сија-* које су употребили писци наведени у горњем прегледу. То су:

— По њему се косимице *ѝросијају* сунчеве млаке зраке (И. Ћипико, За крухом, 1904, 178); — Киша *сија*, бије по лицу (Св. Ћоровић, Цел. дела I, 116); — Са ... неба *ѝросија* се ... весела свјетлост (П. Кочић, Цел. дела I, 116); — своје свијетло *сија* са ведрога неба (А. Шеноа, Приповијести IV, 212); — поче Бадро да *сија* (В. Цар Емин, Нове борбе, СКЗ, 74); — И сјајне капи са безброј рубина | *расијају* се (А. Шантић, песма *Једна суза*); — месец на њу | *сија* своје хладно сребро (Ј. Дучић, Сабрана дела I, 50); — Звонцад и прапорци *ѝросијају* ... звекетљиве гласове (И. Г. Ковачић, Дани гњева, 1936, 110); — И ето *расијам* срце као сејач семе (Г. Крклец, Сабрана дела I—II, 111); — Кроз дугобојне кристале | прашина *сија* се жута (М. Крлежа, Лирика, 1949, 54); — и врућ пљусак стихова | *расија* као пухор (М. Королја, Песме, СКЗ, 53); — по њеној површини *ѝросијају* [их] гранати (Х. Хумо, Приповетке, 1932, 121); — *Сија* своје цвеће на ове големе јунаке (М. Ђ. Милићевић, Разматрања о узроцима величине Римљана, 1866, 55); — Мраз [небо] на црну земљу *сија* (Ђ. Јакшић, Дела I, 1911, 153); — *Сијајуће* мирисе из недара својих (М. П. Шапчанин, Жубори и вихори, 1883, 16).

Од сваког писца наведен је само по један пример за глаголске облике са основом *сија-*, а таквих примера код свих њих има још. Ти писци, дакле — а и многи други — имају у свести и једне и друге облике ових глагола. Они се каткад нађу употребљени у истом писаном тексту и недалеко један од другог. Тако је Ђ. Јакшић употребио презентски облик *сија* на страни 153, а на 157. страни је стих са обликом *сија-*; код И. Г. Ковачића на 110. страни је облик *ѝросијају*, а на следећој (111) — *ѝросиљу*. Ђ. Даничић, који је био и изврстан граматичар, написао је на истој страни *узимају се* и *узима се* (Ситнији списи, 394). На таквим се примерима јасно види колико су облици глагола овог типа са основом презента на *-је-* постојани у језичком осећању појединих писаца. То нарочито треба истаћи за глагол *сијајући*, који се са

таквим облицима може наћи и код писаца нашег времена, као што је напред показано.

Примери који у Речнику ЈАЗУ одређују семантичку вредност тога глагола у исто време можда могу послужити и као доказ да су у ранија времена облици са основном *сиџь-* били у употреби чак равноправни са другим облицима код писаца чија су дела коришћена за речничку грађу. Толико су они бројно приближни. Међу тим примерима, за облике са основном презента *сиџь-*, налазе се и ови: — Мећем, *сиџьем* са свом моћи све, што имам злата и блага (Гундулић); — Из бродова *сиџь* огањ нигда не пристаје (А. Качић-Миошић); — Него плаче и зубми шкрипље | чисто ватра из уста јој *сиџь* (М. А. Рељковић). А видели смо да су такви облици и у савременом књижевном језику најфреквентнији код писаца на тој страни све до данашњих дана.

55. Ово је стара реч, прасловенска, јер се налази не само у старословенском језику већ и у другим словенским језицима. У старословенским споменицима то су глаголи сложени с префиксима: *iz-*, *o-*, *pro-*, *podъ*, *po-*, *vъ-* (Handwörterbuch). Они су наведени с неједнаким облицима у презенту. Наиме, глаголи *isy-rati* и *rasyrati* имају дублетне облике, на *-pl'q* *-pl'eši* и *-ajq*, док *osyrati* и *prosyrati* имају презент само са основном на *-je-*: *pl'q*, — *pl'eši*, а *podъsyrati*, *posyrati* и *vъsyrati* само са основном на *-aje-*: *-ajq*. У Миклошичевом Lexicon-у прост глагол *сџпати* и сложени *просџпати* дати су с презентом на *-пљъ* — *пљъши*, а *осџпати* и *подџсџпати* — с презентом на *-пљъ*, *-пљъши*. Међутим, глаголи сложени с префиксима: *из-*, *оъз-*, *по-* и *въ* — имају облике и са једним и са другим презентским завршетком. Прека томе, у промени ових глагола, у старословенском језику, постојале су обе основе презента, и облици са тим основама имали су подједнаку и напоредну употребу. Зато је тешко рећи која је од њих тада била старија, дакле — и првобитна.

У данашњем македонском језику презентска основа овог глагола завршава се на *-е-*: 3. лице једн. презента је *сиџе*, 3. лице множ. *сиџаи*, а императив је *сиџи*, *сиџејте*. У македонском је то глагол са перфективним и имперфективним видским значењем:

сийе — „налее течност во нешто“ и „налива течност во нешто“ (Речник). У бугарском језику *сийя* је само свршени глагол, и основа презента има на крају такође *-е-*: *сийя, сийеш, сийе*, док је несвршени глагол изведен наставком *-ва-*: *сийвам, -аш* (Речник)². — Таква је презентска основа ове глаголске речи у овим јужно-словенским језицима.

На другој страни, у словеначком језику презентска основа је као и у српскохрватском, тј. са двојаким завршетком, на *-а-* и на *-'е-*: *śipati, śipat* и *śipljet, śipraj, śiprajte* и *śiplji; śipljite* (императив); тако је и кад је овај глагол сложен с префиксима: *v-, za-, na-, o-, ob-, po-, pod-, pre-, pri-, se-* (Pravopis).

Као што је већ познато, од источнословенских језика у руском језику презент глагола *сыйайѣ* је само *сыйлю*, — *йлешъ*, дакле, са општим глаголским делом *сый-*+ наставак за основу *-је-*. У Ушаковљевом речнику (Толковый словарь) има да је 2. лице једн. презента и на *-йешъ* — у разговорном језику. А узгред да кажемо и то да код Кошутића, у Речнику, *сыйайѣ* значи „просипати“, што иначе стоји као учестали глагол према свршеном *йросуѣи*. — Чешки и пољски, као западнословенски језици, не слажу се у презентској основи овог глагола, јер је у пољском као у руском, тј. *сураѣ, pie* (Słownik, 1915), док је у чешком та основа са двојаким завршетком: од *сурати* презент је *сури, супеѣ ...* и *сурат*, императив *сур, суpte* и *супеј* (Slovník, 1946).

Све ово, дакле, показује да је основа презента на *-а-* овога глагола најразвијенија у српскохрватском (књижевном) језику, где је готово потпуно преовладала у употреби, а онда у словеначком, док се у чешком језику узима на другом месту; у осталим поменутиим живим словенским језицима та основа није заступљена.

Глагол *гибайи*

56. Са звучним лабијалом *б* у општем делу узет је овде овај глагол. По општој употребљивости он, као прост и сложен

² И у мојем домаћем, расинском говору (централна Србија) облици глагола *сыйайи* (нпр. да ти *сыйем, сыйи ми, сыйдо сам му*) имају свршено значење, а са трајним значењем су облици изведени наставком *-ува-*, односно са завршетком *-ује-* у презенту: *сыйѣ ми воду у вино, сыйуѣдо сам му*.

с префиксима, истина, заостаје за другим глаголима ове групе. Али је зато однос његових дублетних облика са презентском основном у нашем књижевном језику сличан оном који постоји код тих глагола. Ипак примера има толико да је стање њихове употребе довољно јасно представљено како у времену када се такви облици јављају, тако и у погледу језичке територије којој припадају писци у чијим се делима они налазе. Примери за облике са основном презентом на *-је-*, који нас сада највише интересују, подељени су у две групе прека овом другом моменту.

Тако су на једној страни ови примери:

— Тко ти не зна и дух онај свети, | којим силно све народе *гибљеш* ... (П. П р е р а д о в и ћ, Дјела I, 1918, 55); — ... видимо да се све *гибље* и миче складно (А. Ш е н о а, Просјак Лука, 1933, 147); — Као да се ништа не миче и не *гибље* (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ, 238); — ... јер се чини, кано да се [нос] том пригодом *нагибље* према лијевом уху (А. К о в а ч и ћ, Дјела I, 1950, 86); — [билине] расту међу тим камењем, *гибљући* се тек замјетљиво (Е. К у м и ч и ћ, Зачуђени сватови, 1910, 49); — гдје се *гибљу* прави, живи људи (Вјенц. Н о в а к, Посљедњи Стипанчићи, 1899, 16); — И они се већ мичу, *гибљу*, клепећу (А. Г. М а т о ш, Ново иверје, 1900, 12); — плућа своја *сагибљу* над столом (Ј. К о з а р а ц, Мртви капитали, СКЗ, 58); — А врело надме се, *гибље* ... (М. Б е г о в и ћ, Врело, 1912, 7); — чинило се, да се [облачићи] *гибљу* сад тамо, сад овамо (Д. Ш и м у н о в и ћ, Изабране приповијетке, 1947, 7); — Зрак мекан и топао љупко се *гибље* (Ј. Л е с к о в а р, Пропали двори, 1896, 72); — *гибљу* се и туле стројеви (Н. С и м и ћ, Браћа и кумири, 1955, 83); — како се Насте *сагибље* лако (Вјек. К а л е б, Бијели камен, 1969, 136); — Преде влас и *гибље* таласе и сене (Ј. Д у ч и ћ, Сабрана дела II, 1929, 36); — Неуједначено се *гибљу* двије дуге колоне батаљона (Дервиш С у ш и ћ, С пролетерима, 1950, 62); — мој компас ... једнако дркће те се *гибље* сад на ову сад на ону страну (В. Ј а г и ћ, Спомени I, 1930, 289).

Уз ово ћу дати, одвојено, примере за облике и са једном и са другом основном презента које је употребио исти писац. То су:

— И где вали људи *гибљу* се и плину (А. Шан-тић; Х. Хајне, Лирски интермецо, 1919, 43): — *Гиба* се [маглен плес] доле и горе (и с т о, 34); — и како се сјене Ствари ко Утваре сабласно *гибљу* (М. Крлежа, Лирика, 1949, 64): — Крв и срце човека се *гиба* (и с т о, 205); — *Прегибље* се у удовима (Н. Симић, Прољеће, 1952, 63): — [бокови] што се ... страсно *йрегибају* (и с т о, 55); — [цестом] се *гибљу* кола (Л. Перковић, Новеле, 1935, 126): — од јакога дисања *гиба* се трава (и с т о, 122).

У другој групи су ови примери:

— *Гибље* се, кипи, фијуче, хучи (В. Ј. Илић; СКГл. III, 1901, 399); — Нешто тихо шапће, трза се и *гибље* (М. Митровић, Песме, СКЗ, 77): — А све се скупа нише и *гиба* (и с т о, 66); — А ветар је *гибље* | ко једрало шибље (Р. Кошутић, Песма о аргатару и о шеви, 1938, 25); — Глас који се *гибље* и дрхти од чезнућа и жеља (Ст. Винавер, Приче које су изгубиле равнотежу, 1913, 40).

Само толико. И као што се види, ове глаголске облике, са основном *гибље-* (се), употребили су песници у својим стиховима, осим последњег примера. Али је познато да је Винавер писао и песме, да је чак по природи био најпре песник. У коришћеним речничким грађама то је заиста незнатан број примера забележених код писаца на источном језичком подручју у односу на примере за облике са основном презента на *-а-*. Зна се да су ретке и архаичне речи и такви облици речи углавном ограничени на употребу у песничком језику. То потврђују и ови наведени примери за облике глагола *гибайи*. Међутим, видели смо да код писаца на западу, нарочито код хрватских писаца, ти облици имају општију употребу: налазе се, и не тако ретко, у прозним књижевним радовима колико и у поезији, и то све до најновијег времена. Такође тамо нису усамљени ни примери да исти писац употребљава облике са презентском основном и на *-а-* и на *-'е-*, што је само доказ да се они као такви у језичком осећању међусобно не

супротстављају. Или, другим речима, то значи да се облици са основом *гибље-* још увек упорно одржавају у језику тих писаца.

Глагол *гибаћи* (се) има дублетне презентске облике и у нашим старим речницима, пре Вука, као и у речнику ЈАЗУ (*гибам* и *гибљем*), где стоји да је та реч потврђена од XV века. И примери који се ту затим дају из језика разних писаца у исто време представљају и такве облике презента и глаголског прилога садашњег (нпр. *гибају се: гибљу се, гibaјући: гибљући*). То се, уосталом, може и очекивати кад се зна где су сви ти речници настали и на којој су језичкој грађи састављени.

57. И овај глагол није само реч српскохрватског језика; имају га такође и други словенски језици. Тако је у словеначком његова основа презента као и у нашем језику, тј. завршава се на *-а-* и *-је-*: *gibati, gibljem* и *gibam*, императив *gibaj, -te* и *gibljí, -te*. Дакле, за разлику од других глагола, овде је прво место дато облицима са другом основом. Али тако није и код глагола сложених с префиксима (*vz-, z-, za-, na-, pod-, pre-, raz-, u-, upo-*); нпр. *ugibati, -am* и *-bljem* (Pravopis). Питање је да ли то заиста треба да значи да су код простог глагола обичнији облици са једном основом, а код сложених — са другом. — У македонском језику постоји глагол *гиба*. И само је са таквом основом у презенту. Али та реч има друго значење: значи „дирати, задиркивати“ (Речник), што, разуме се, у овом случају није од значаја. У великом речнику бугарског књижевног језика ове глаголске речи — нема. Међутим, у најновијем, етимолошком речнику — Български етимологичен речник (София, 1971) — наведен је глагол *гибам* 'движа' као реч која има локалну употребу. Значи, у овим језицима је презентска основа такође јединствена, и завршава се на *-а-*.

Друкчије је у старословенском језику: у Handwörterbuch-у глагол *gybati* има презент на *-bl'q* — *bl'esi*, а код Миклошича (Lexicon) и Преображенског (Etym. Dictionary) — и са основом на *-аю-*, тј. *гъвати -ваљ, -вајуши и- ваљ, -вајуши*. Према томе, ако се и узме да *gybl'q* у старословенском није био једини облик презента, свакако је то био претежнији облик.

Интересантно је да у прегледаним речницима руског језика нема овог глагола, иако се свуда наводи адј. *гибкій* (*гибокъ*), као и именица *гибкостѣь*, које су речи изведене од општег глаголског дела *губ-*. Истина, Преображенски даје за староруски језик глагол *гибайи* с презентом *гыблю*, *гыбаю*, али то може бити реч позајмљена из црквеног језика. — Од западнословенских језика, у пољском глагол *gibać* има презент са двојаким основом: 3. лице једн. је на *-ba* и *-bie* (Słownik, 1952). И у чешком језику од глагола *hýbatí* презент је: *hýbu*, *hýbeš*, *hýbe*, 3. л. множ. *hýbou* и *hýbát*, импер. *hýbej*, прилог садашњи *hýbaje* (Příruční slovník jazyka eského, 1935—1937.)

Глагол *на з и в а њ и* ...

58. Ови глаголи на *-ањи*, са лабно-денталним сонантом *в* у општем делу, постали су од глагола *звњи* с префиксима. Према томе, то су итеративни глаголи имперфективног вида према глаголима перфективним (*називањи*: *назвањи*, *дозивањи*: *дозвањи* и др). Тих глагола има више јер има више префикса који су у њиховом саставу. У правописном речнику — као што већ знамо — нису наведени глаголи с префиксима *за-* и *иза-* (*зазивањи*, *изазивањи*), али у језику наших писаца има примера и за употребу њихових облика и са презентском основом на *-вље-*. Они овде неће бити изостављени. Међутим, недостајаће примери за такве облике глагола *оѡзивањи* и *ѡрозивањи* јер можда случајно нису нађени или нису забележени у делима која су употребљена као извор за речничку грађу, као и у онима која сам ја прегледао. Иначе су ови глаголи такође општепознате речи, које се, тако рећи, сваког часа остварују јер у језичкој комуникацији постоји честа потреба за њима. Оне се могу стално чути у говору, а исто тако су присутне и у разним текстовима писаног језика. Отуда је у речничким грађама толико примера за њихову употребу. Као што је то било и код других глагола, и овде је далеко више примера за глаголске облике са основом презекта на *-а-* него са основом на *-вље-*. А тако је и у прегледаним књижевним делима. Али и ових других је скоро исто толико колико има и примера

за такве облике глагола *сидиаћи*. Такође је код доста писаца забележено и по неколико примера, што сигурно треба да значи да ти облици нису у њиховом језику случајна појава. Због свега тога морао сам и овога пута одабирати примере. И тако сам одабрао само оне које су употребили писци чија дела најбоље и најпотпуније представљају наш савремени књижевни језик. То су углавном исти писци који су и досад цитирани. Они, пореклом и стварањем, потичу из разних крајева. И сада ћу на првом месту навести примере са територије где је у књижевној употреби ијекавски изговор. То су ови:

— Ни на лаган ступај ногу | *озивљу* се сјајне токе (И. М а ж у р а н и ћ, Смрт Смаил-аге Ченгића, стихови 269. и 270); — Ал' му се *одзивље* зиву мало тко (П. П р е р а д о в и ћ, Дјела I, 1918, 87); — ... којом [гранатом] их *иозивље* да устану на Турке (П. П. Њ е г о ш, Шћепан Мали, 1952, 131); — а из стаје *озивљу* се краве (А. Ш е н о а, Сабрана дјела VII, 1933, 94); — *иозивљући* наш сабор, да неријешена питања заједно с владом ријеши (А. Ш е н о а, Чланци и критике, 1934, 110); — У тамним собама *дозивљу* се далеко минули дани (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ, 11); — што *озивљем* по први пут (А. К о в а ч и ћ, У регистратури, 1919, 246); — као да тим погледом *иозивље* једно другога (Ј. К о з а р а ц, Мртви капитали, СКЗ, 65); — Мајка ... *сазивље* божју помоћ (И. Ћ и п и к о, Са острва, СКЗ, 243); — Једно јутро *дозивље* (Стј. М. Љ у б и ш а; Рј. ЈАЗУ s. v. *дозиваћи*); — Влахо *називље* по стару (И. В о ј н о в и ћ, Еквиноцијо, СКЗ, 22); — са свијех страна *дозивљу* Бога (и с т о, 50); — често га *иозивље* у госте. (С. М а т а в у љ, Приморска обличја, 1899, 147); — Кићун и Суто унесоше двије бадњарице, *називљући* као и кнез ... (С. М а т а в у љ, Ускок, СКЗ, 30); — Но кад је чуо и вапај Мартин, да га *зазивље* и мири ... отвори нагло врата (Д. Ш и м у н о в и ћ, Мркодол, 1916, 148); — и све *дозивље* Бају (Д. Ш и м у н о в и ћ; Речник САНУ); — његови нас људи *називљу* лоповима (В. Ц а р Е м и н, Нове борбе, СКЗ, 155); — а 'нако се *ирезивљем* Кршикапић (Св. Ћ о -

ровић, Цел. дела I, 246); — и жеље *йозивљу* моје (М. Беговић, Изабране пјесме, 1925, 6); — А *дозивљући* Ластину слику у памет, жалио је (Ј. Косор, Миме, 1916, 57); — И *дозивљу* их други | одонуд из далека (А. Б. Шимић, Поезија, 1960, 226); — Сад *дозивљем* их на папир из таме (Гр. Витез, Пјесме, 1950, 86); — Повијест групе, што је овдје ... *називљемо* „Московском школом графике“ (А. Цесарец; Хрв. коло VIII, 451); — И бродови се *озивљу* из луке (Д. Цесарић, Изабране пјесме, 1960, 38); — и небраћом те *називљу* без стида (Г. Крклец, Жубор живота, 1955, 214); — Сви на браник; | *йозивље* нас мати (А. Шантић, Цел. дела I, 125); — А безброј се гнезда *озивљу* у мени (Ј. Дучић, Песме, 1968, 145); — док те тамо ... | велика, чудесна, незнана Звезда | *дозивље* ... чека (А. Цетинео; Антологија најновије лирике С. Пандуровића, 1927, 58); — ... Молитвама *дозивље* бога (М. С. Шантић; исто, 135); — *Дозивљу* се на даљину (Вј. Каллеб, Бијели камен, 1969, 69); — што се као злобна јека *одзивље* (М. Божић, Курлани, 1958, 296); — мајке заостају, *завивљу* децу (Гр. Божовић, Приповетке, СКЗ, 54); — *йризивље* онога ко је највиши (Гр. Божовић, исто, 15); — Тамошњи народ *називље* те воде Кижаме (Ј. Панчић, Из природе, СКЗ, 39); — упутио је ... писмо *йозивљући* (Васиљ Поповић, Политика Француске и Аустрије ..., 1925, 75); — Његова неодржива чежња за природним животом *дозивље* нам у памет приморје... (Х. Барич; И. Ћипико, Цел. дела IV, с. XXXV); — сада се први пут *йозивљу* Хрвати ... (Виктор Новак, Натко Нодио, 1935, 150); — полемизирати с ауторима на које се она *йозивље* ... (Јосип Врана; ЈФ књ. XXVIII св. 3—4, 457).

Други примери су из језика писаца који припадају источном (екавском) подручју. Од њих ћу навести ове:

— Зашто се *називље* лекар, а лекарства никад није научно (Д. Обрадовић; РЈ. ЈАЗУ s. v. *називајши*); — *изазивљемо* странце да то исто чине спрам нас (Св. Марковић, Цел. дела II, 1912, 22); — Тада она *йозивље* чла-

нове из других задруга у помоћ (Св. М а р к о в и ћ, Избрани списи, СКЗ, 56); — Други се *йозивљу* на погријешке ... (Ђ. Д а н и ч и ћ, Ситнији списи, 1925, 82); — *Зазивљем* В. Лазића да посвједочи што је казао (Ђ. Д а н и ч и ћ; Речник САНУ); — Прича се да она [куга] ... *дозивље* по имену некога... (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Живот Срба сељака, 1894, 324); — у обрану своје невиности *йозивље* (К. Р у - в а р а ц, Скупљени списи I, 1866, 97); — Они су ... дознали зашто се она *йозивље* (Л. Арсенијевић - Б а т а л а к а, Историја српског устанка II, 1899, 862); — начином мислених именица *називље* оно што значи облик употребљеног глагола (Ст. Н о в а к о в и ћ, Српска граматика, 1902, 112); — „Бог *йризивље*, а *одзивље* се земља и небо...“ (Ст. Н о в а - к о в и ћ; Вила год. III, 1867); ... те се жена *дозивље* дужности (Љ. Ј о в а н о в и ћ; Приповетке Л. К. Лазаревића I, СКЗ, XXVII); — обично се *йозивљу* на то да их је и Даничић тако писао (Љ. Н е д и ћ, Цел. дела I, 224); — *одзивље* се (Б. Р а д и ч е в и ћ; В. И. Илић, Песнички језик Б. Радичевића, 1964, 127); — *йозивљ* (Милица Ст. Срп - к и њ а; исто, 127); — Воденичаре тако *дозивљи* (Л. К о - с т и ћ, Дrame, СКЗ, 39); — Славуја чује, | *йозивљу* нас (В. Ј. И л и ћ, Песме II, СКЗ, 34); — нико се не *одзивље* (Ј. И г њ а т о в и ћ, Вечити младожења, СКЗ, 34); — Не знам, мајко, зашто ме *йризивљу* (Ђ. Ј а к ш и ћ, Дела III; Приповетке I, 1911, 132); — Он ... нареди још нешто помоћнику, *називљући* болеснике познатим начином (Л. К. Л а - з а р е в и ћ, Приповетке II, СКЗ, 90); — *дозивљу* се (Св. Р а н к о в и ћ, Цел. дела I, 26); — тражи му лека, *дозивље* лекара (М. Ђ. Г л и ш и ћ, Приповетке II, СКЗ, 143);³ — готовани што се господом *називљу* (Ст. С р е м а ц, При - поветке, СКЗ, 1931, 60); — онда кад све врућине у њој *завивљу* мушкарца (О. Д а в и ч о, Песма, 1953, 123); — Бајеш ли њима — духове *дозивљу* (Б. Н е д и ћ и В. Ж и - в о ј и н о в и ћ; В. Шекспир, Цел. дела 8, стр. 110).

³ Интересантно је да је Глишић употребио презентски облик *узимље*—*дозивље*—*ойимље* на истом месту, одн. у једној (сложеној) реченици.

И у материјалу за облике ових глагола има примера који потврђују да исти писац употребљава исту глаголску реч и са једном и са другом презентском основом. Њих ћу такође дати одвојено. То би били ови:

— Тисућу се људих на свијету | *називају* вуци и лавови (П. П. Његош, Цел. дела I, 1926, 310): — Какве су ти они поглавице, | *називљу* се цареви синови (Горски вијенац, стих 690); — у њему се *одзивају* гласови пунога дана (И. Ћипико, За крухом, 1904, 262): — *одзивљу* се уморни момци (и с т о, 206); — неке људе *називају* њиховим именом (Св. Ћоровић, Цел. дела I, 198): — не дам ја да овај дом *називљу* Бранковића (и с т о, 65); — ... које ви иначе *називаше* козама! (С. Матавуљ, Биљешке једног писца, СКЗ, 141): — ... којим се именом и данас школа *називље* Accademia San Luca (и с т о, 136); — закључи своју бојовну приповијед *ѝозивајући* све вјернике ... (В. Цар Емин, Нове борбе, СКЗ, 149): — а усне као да је саме *ѝозивљу*, да их љубе (и с т о, 63); — *ѝризивамо* их додуше (В. Десница, Прољеће у Бадровцу, 1955, 183): — због које је и иначе људи у ... невољама *ѝризивљу* (и с т о, 54); — једва *називајући* једно другом добројутро (и с т о, 155): — Тапшао жену по рамену *називљући* је „моја стара“ (и с т о, 273); — други опет *називају* то кварталом (М. Божих, Курлани, 1958, 83): — Не *називље* добро вече (и с т о, 270); — Он *ѝозива* сваку врсту преда се (М. Ђ. Милићевић, Педагогијске поуке, 1870, 45): — они *ѝозивљу* у школу (и с т о, 50); — Громко *ѝозивам* ... (М. Бојић, Песме и драме, 159): — На свету војну *ѝозивљу* те она [звона] (и с т о, 29).

Као што се види, осим последња два примера сви остали се налазе код писаца из западних крајева. И уопште примери за облике ових глагола са основом — *зивље-* заступљени су више у књижевним делима која су написана на тој страни. Такви облици се тамо јављају све до најновијега времена, иако су, истина, данас много ређи него раније. Међутим, у језику писаца на истоку има

се утисак да их више нигде и нема. Толико су усамљени примери на које се само случајно може још наићи. Њихова употребна вредност временом се све више смањивала, док најзад није сведена на такве примере. У неким стиловима, нпр. у научном и журналистичком, може се рећи да их уопште више и нема. Нити се могу чути у „правилном“ књижевном говорном језику. Они су тако већ сасвим застарели и налазе се изван садашње стандардне употребе. За представнике савременог књижевног поколења на овом језичком подручју ти облици, са презентском основом на *-аље-*, звуче сада као граматички „неправилни“. За све друге представнике књижевног језика они ни дан-данас, колико-толико, нису изгубили свој *raison d'être*.

Примери који се у речнику ЈАЗУ наводе за значења ових глаголских речи потврђују и то да су њихови облици са основом презента на *-ије-*, употребљени у споменицима нашег старог језика, били и раније малобројни у односу на облике са другом основом, на *-а-*. Довољно је за то прегледати само примере за глагол *називаиши*, *називам* (*називљем*), којих има највише. Тај однос је 10 : 56. Толико је мање једних облика од других. Иако ти примери нису одређивани за то, мислим да се они релативно могу узети и у овом смислу.

59. Да видимо сад како се и ови глаголи огледају у другим словенским језицима што се тиче њихове презентске основе. Најпре — словеначки језик. У Правопису и Речнику тога језика глаголи: *nazivati*, *pozivati* и *prizivati* имају 1. лице једн. презента на *-am* и *-vljem*; дакле, као и у српскохрватском. Међутим, глагол *izzivati* („изазивати“) наведен је само с обликом на *-am*. Али то ништа не мења констатацију да се ови језици и овде слажу. — У македонском језику основа презента код ових глагола је на *-а-*. Тако се у Правопису и Речнику наводе ови глаголи: *одзива се*, *се одзивааиш*, *одзива се*, *освива се*, *се освивааиш*, *и́резива*, *и́резивааиш*, *и́розива*, *и́розивааиш*, *и́озива (се)*, *и́ризива*. Интересантно је да у бугарском језику нема тих и сличних глагола, иако се у великом Речнику налазе глаголске именице *и́дзив* и *назва́ние*, као и глагол *озовавам*, који значи „налазити се“, „јављати се“. У старословен-

ском језику презентска основа ових глагола завршавала се на *-aje-*, јер у Handwörterbuch-у глаголи: *pozyvati przyzvati, szzyvati* и *vzyvati* имају 1. лице једнине на *-ajr*. А тако је и у Миклошичевом Lexicon-у: называти -ваѣ, призывать -ваѣ, съзывать -ваѣ.

Само такву основу презента ови глаголи имају, даље, у руском језику; на пример: *называѣшь, -ваѣю, -ваеешь, вызываѣшь, -ваѣю, -ваеешь, ѣρίζываѣшь, -ваѣю, -ваеешь* (Р. К о ш у т и њ, Речник), као и у западним словенским језицима, чешком и пољском. Тако је, на пример, глагол *nazývati* наведен у речнику Чешке академије у примерима за презентске облике са основом на *-a-*: *nenazývám nazýváš, nazýváš se, (my) nazýváme, (vy) nazýváte, nazývají*. А иста глаголска реч у Słownik-у пољскога језика (MCMLII) гласи *nazywać, a, al*; ту је такође и глагол *przyzywać, a, al*.

Ослањајући се, и овом приликом, на речнички материјал, излази, дакле, да од ових словенских језика дублетни облици глагола који су сложени од префикса + *zvati* развијени су само у српскохрватском и словеначком језику. Јасно је онда да су облици са основом презента на *-вље-* морфолошка творевина настала у историјском развоју тих језика, а да су други, са основом на *-a-* одн. на *-aje-*, изворни облици у промени ових глагола.

60. Да сумирам досадашње излагање.

Глаголи: *дремаѣи, надимаѣи, оѣимаѣи, узимаѣи, сѣѣаѣи, гѣбаѣи* и *називаѣи* имају облике са двојаким презентском основом — на *-a-* и на *-’e-*. Ти се облици налазе употребљени код истакнутих и познатих писаца савременог књижевног језика узетог у целини, тј. у времену од настанка до данас и на целокупној територији. Од њих су стално у питању само облици са другом основом (*дремље-, надимље-, оѣимље-, узимље-, сѣѣље-, гѣбље-, називље-*). Њих сада многи унапред одбацују као „некњижевне“, па према томе и као „неправилне“ облике. Међутим, видели смо да и такви облици ових глагола постоје у језичком фонду наших писаца, и зато ни са граматичке стране нису ништа спорни. Они тако морају имати своје место и у једном правописном речнику као што је речник последњег правописа, а такође и у другим

речницима књижевног језика. Друкчији третман тих облика уопште не би био исправан и не би ничим оправдан.

Облици ових глагола са основом на *-ље-* нису подједнако заступљени у језику писаца. Примери који су за то наведени и они који су остали ненаведени потврђују да се они много више јављају код писаца на западном него на источном језичком подручју. Треба посебно истаћи да се на тој страни срећу и у најсавременијим књижевним делима, док их у другом делу данас, може се рећи, више нигде нема. Толико су преовладали облици са основом на *-а-* захваљујући граматизацији књижевнојезичких система. И одраније су они узимани као главни облици, а други, са основом на *-ље-*, увек су били на споредној линији и у најновије време звуче већ као сасвим застарели. Али зато што су њих раније употребљавали и писци који су, по општој вредности њихових творевина, класични у правом смислу речи и што се и у наше време могу срести у текстовима такође истакнутих писаца, ти облици треба да буду обухваћени граматичком нормом књижевног језика.

Карактеристични су примери за облике и од једне и од друге презентске основе забележени код истог писца. Такви примери нису ништа особито: видели смо да се налазе нарочито код старијих писаца. Нема сумње да су облици са основом на *-ље-* локална говорна особина, а они други, са основом на *-а-*, усвојени су у току школског и граматичког образовања, као облици који су још од формирања књижевног језика били у првом плану. Познато је да основу тога језика не само у почетку већ и у његовом доцнијем динамичном развоју чине више народних говора који су размештени на великом простору и који зато у извесном смислу нису компактни. И писци, као најпозванији представници говорних амбијената, имају сигурно већу слободу у коришћењу језичких средстава, нарочито у претходним фазама, када се још увек вршило природно стабилизовање појединих граматичких категорија.

Ове глаголске речи налазе се и у другим словенским језицима. Истина, не налазе се све у свим тим језицима: има их, тако, у старословенском и словеначком, а онда свака од њих постоји

још и у неким од других сродних језика. Оне су, дакле, словенског порекла. Према употребљеним речницима тих језика ови глаголи немају у свима њима дублетних облика о којима је овде реч. Од данашњих јужнословенских језика такви облици постоје у српскохрватском и словеначком. И ово, у низу многих других језичких особина, представља материјал на коме се заснива научно мишљење да су ти језици прошли кроз фазу заједничког развитка, а и после је међу њима увек било додирних веза. На другој страни, језици источне групе, македонски и бугарски, имају глаголске облике увек само са једном презентском основом. Ти језици су и иначе, у току развитка, доста упростили морфолошку систему. У старословенском и у осталим словенским језицима, руском, чешком и пољском, ови глаголи, видели смо, у већини имају презентски облик са једном основом.

*

61. Сада ћу се задржати на другим глаголима ове групе. То су: *зибаји*, *йокајаји*, *скајаји*, *шкријаји*, *хријаји*, *заимаји* и *храмаји*. Те су речи, несумњиво, са доста ограниченом фреквенцијом, и зато је релативно мали број примера за њихову употребу. Код неких затим и однос дублетних облика са презентском основом није као код претходних глагола. А онда — свака од њих заступљена је само у понеком од других словенских језика, уколико се уопште налазе у њима, с чиме је у вези и њихово порекло. Све то треба да се види из следећег излагања о њима.

Глагол *зибаји*

62. У правописном речнику и у речницима САНУ и МС и МХ то је акценатски дублет: наведен је с дугим узлазним и кратким силазним акцентом (*зибаји* и *зйбаји*). Код Деановића и Јернеја дат је само са првим акцентом, а код Вука и Ристића и Кантрге — са другим. У Вуковом речнику од 1818. год. нема ове глаголске речи, а у другом издању поред ње је локална одредба „у Банату“. То значи да ју је Вук тамо чуо и забележио или је добио обавештење да се употребљава у том крају. Глагол *зйбаји*, дакле, није реч из Вуковог тршићког говора. Зато Вук

у загради упућује на глагол *љуљаи*. Тако је и у речнику Ристића и Кангрге. Та је реч сигурно непозната или је мало позната у многим нашим говорним срединама. Примери за њене облике са презентском основом и други који су дати у речницима показују где и колико се употребљава. Осим неколико, од којих су три забележени код Р. Кошутића, Ј. Поповића и А. Вуча, остали су из језика хрватских писаца. Тиме је у исто време и најближе одређена територијална распрострањеност овог глагола у народном језику. Зато се у речнику Деановића и Јернеја, као и код Ј. Бенеша (Хрватско-пољски рјечник, 1949), даје без упућивања на другу, познатију реч. Толико о томе.

63. У тим речницима, Деановић-Јернејевом и Бенешевом, глагол *зубаи* има 1. лице једн. презентса само на *-ам* (*зубам*). Међутим код писаца, у њиховим књижевним делима, постоје и облици са презентском основом *зубље-*. Штавише, примери које имам за облике са том основом бројно ништа не заостају за потврдама за облике са другом основом (*зуба-*). Ја ћу и њих дати у избору. Исто тако, ако код којег писца има више таквих примера, навешћу још један, а два — само ако су различити глаголски облици. Ево тих примера:

— ... Круне нишеш и приестоле *зубљеш*!? (П. П р е р а д о в и ћ, Дјела I, 1918, 55; римује се са г и б љ е ш); — вољко ми је и мило, као да ме *зубљу* анђели Божји (А. Ш е н о а, Златарово злато, 44); — Јеси ли када видио како се такви ковачи *зубљу* на вјешалима (Чувај се сењске руке, СКЗ, 37); — други [седи] *зубљући* се на кожнатој сједиљци (Златарово злато, 57); — Стари Франина одјуња сада, нагло се *зубљући*, к Томи Бариловићу (Е. К у м и ч и ћ, Зачуђени сватови, 1910, 6); — Читав свемир око нас *зубље* се и шкрипље (А. К о в а ч и ћ, Сабране приповијести, 1910, 11); — Она би га питала..., на што би он *зубљући* се... (В. Ц а р Е м и н, Иза плиме, 1913, 24); — самотна стабла *зубљу* се на вјетру као авети (А. Б а р а ц, Владимир Назор, 1918, 32); — прохладни вјетар голе врбе *зубље* (М. Б е г о в и ћ, Изабране пјесме, 1925, 60); — шумне *зубљу* се

гране (С. Миличић, Књига радости, 1920, 26); — Кад вјетар дужне *зибљу се* к'о авети (В. Назор, Поезија, 1953, 113); — А сухе се влати траве тако уморно *зибљу* (М. Крлежа, Лирика, 1949, 64); — Оцаци се *зибљу* кроз вијуге дима (Г. Крклец, Сабрана дела I—II, 142); — Ванка га удара штапом, *зибље* самаром и виче (Вј. Калеб, Новеле, 1947, 87); — Појаве се јасно пуни кукови, *зибљу* се шаљиво (Вј. Калеб, На камењу, 1940, 28); — *зибљући* мало више куковима (Вј. Калеб, Бијели камен, 1969, 104); — *зибљу* се равномјерно груди (Н. Симић, Непозната Босна, 1937, 62); — У сводовљу се заправо *зибље* тај шум створених шапата (М. Божич, Курлани, 1954, 220).

Сличних примера има и код других писаца, мање познатих, који зато нису узети.

Од примера за облике са основом презента на *-а-* (*зиба-*), исто тако бројних, да наведем само оне који су забележени код већ цитираних писаца. То су:

— Дивно срце ти се, душо, *зиба* (А. Шеноа, Пјесме, 1933, 39); — *зибајући* главицу своју (А. Шеноа, Клетва, 1934, 746); — Тиело јој дрхташе *зибајући* се (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, 1883, 72); — Девојка сања цветак, у колевци га *зиба* (С. Миличић; XX век, 1938, 177); — што се *зиба*, што се љуља (В. Назор, Поезија, 1953, 98); — Руке слободно *зиба* уза се (Вј. Калеб, Бијели камен, 1954, 32); — нити се у пољу *зиба* златни клас (Г. Крклец, Сабрана дела I—II, 10); — и неке зелене очи | у хладној зеници *зибљу* | сребрне, страсне срхове (Г. Крклец, Жубор живота, 1955, 5); — њедра се таласаво *зибају* (Н. Симић, Прољеће, 1952, 84).

Код ових писаца има и више потврда за облике презента и глаголског прилога садашњег. Рекло би се зато да су њима такви облици ипак нешто обичнији од оних са основом *зибље-*. Међутим, и ово треба истаћи као чињеницу да се језичким осећањем истог писца реализују и једни и други облици,

напоредо и како кад им дођу под перо. А свакако је тако и у њиховом говорном језику.

Сад неколико речи о сложеном глаголу *зазѝбаѝи*, „почети зѝбати“, којег нема у правописном речнику. У најновијим речницима — САНУ и МС и МХ — наведен је неједнако: у првом — 1. лице једн. презента је *зѝзѝбѝм* и *зѝзѝбѝѝм*, а у другом је само *зѝзѝбѝм*. Оно што је речено о употреби простог глагола *зѝбаѝи*, сигурно да вреди и за овај глагол. У речнику САНУ има неколико примера за његове облике које су употребили: А. Шеноа, К. Ш. Балски, Е. Кумичић, А. Цесарец и др. Међу њима је само један пример за облик са основном презентом *зазѝбѝем*-: — Па *зазѝбѝе* главом (Вј. К а л е б). Ја сам код истог писца, у његовом роману Бијели камен, забележио још и ова четири примера:

— Валови јој навале на груди, *зазѝбѝу* је у драшкавој игри (с. 13); — *зазѝбѝе* воду у корак (20); — *Зазѝбѝѝѝе* га — рече Страна (49); — *зазѝбѝе* камен покровитељски (60).

Сигурно је да би се овакви примери могли наћи и код других писаца, иако ова реч иначе има још ограниченију употребу.

А кад је реч о употреби глагола *зѝбаѝи* (и *зазѝбаѝи*), треба напоследку рећи и ово. Наведени примери за облике простог глагола, а такође и сви други који се налазе у речничким грађама а који овде нису узети у обзир, као и примери за облике са основном *зѝба*-, показују да се та реч претежно јавља у песничким делима и код песника. И као да гласовним саставом даје слици особену боју и тако оживотворава стиховани израз. Писци је користе највише као такву можда зато што су је вероватно најчешће добили из књижевног лексичког фонда, а врло ретко из домаћег говорног народног језика.

64. Овај глагол има и словеначки језик. У правопису тог језика наведен је са акцентом на првом и претпоследњем слогу и са дублетним облицима у презенту: *zibáti*, *zibam* in *-bljem* и *zibati*, *am* in *-bljem*; *zazibáti* in *zazibati* -*am* in *-bljem*. Дакле, као у нашем језику. У речницима других словенских језика нема те речи, осим у старословенском: *zybati se* [-*bl'p* -*bl'eši*], *wanken*, *beben* (Handwörterbuch).

Глагол *ѝокаѝаѝи* ...

65. Као што смо видели, глагол *кѝѝаѝи* наведен је у правописном речнику с презентом *кѝѝлѝм* и прилогом садашњим *кѝѝлѝћи*, док сложени глаголи *ѝдкаѝаѝи*, *ѝрдкаѝаѝи* и *ѝкаѝаѝи* имају, у презенту (и императиву), дублетне облике, са основом — *каѝлѝ-* и — *каѝѝ-*. И речено је, за глагол *каѝаѝи*, да се код писаца налазе и облици са презентском основом на *-ѝ-* (НЈ књ. XIX, 77).⁴ Истина је да се они ретко јављају у књижевном језику, али не толико ретко да их уопште не треба узимати у обзир. Тако је и са сложеним глаголима: најчешће се употребљавају у облицима са презентском основом *-каѝлѝ-*, и за то није потребно давати примере. За облике са другом основом (*-каѝѝ-*) има врло мало примера. Управо, могу навести свега неколико за такве облике глагола *ѝокаѝаѝи*. То су ови:

— И ако ко *ѝокаѝа* крвљу њезином хаљину, оно што *ѝокаѝа* нека опере на светом мјесту (Ђ. Д а н и ч и ћ, III књ. Мојсијева, гл. 6, 27; у Рјечнику ЈАЗУ и у Броз-Ивковићевом речнику); — једна од оних посљедњих [ноћи], што их унеповрат *ѝокаѝа* први налет кише и буре (Ј. Д р а ж е н о в и ћ, Дјела III, 169); — Или да натопи марамицу светом водом и *ѝокаѝа* њено чело и груди (И. С е к у л и ћ, Бакон Богородичине цркве, 1920, 39); — Нека се озноји у послу, нек *ѝокаѝа* матер-земљу (Б. Ч и п л и ћ, Стравична звона, 1958, 235); — А ако ти, Рам, по шалу *ѝокаѝа* Шерова крв, шта онда? (Ђ. С и ј а р и ћ, Рам-Буља, 1953, 11).

У речнику ЈАЗУ s. v. *ѝдкаѝаѝи* наведен је и Даничићев пример са обликом императива од друге презентске основе: — Окрени лице своје на југ и *ѝокаѝли* према југу.

У истом речнику I. лице једн. презента *ѝдкаѝѝм* је међу заградама, као што је и у Белићевом Правопису. И сигурно је тако најбоље представљено стање у коме се, својом употребом,

⁴ Овде ћу навести пример за облик *каѝа* који је употребио А. Ш а н т и ћ: — И крв што *каѝа* са душманских рука | то је крв моја из мојијех рана (Песме, 1970, 33).

налазе облици овог глагола са основом *ѝрокаџа-* према другима који су са основом *ѝрокаџе-*, јер су тиме и формално једни обележени као главни, а други као мање обични или као „споредни“ облици. У речнику данашњег Правописа између дублетних облика је везник *и*, што би означавало да се употребљавају напоредо.

За глагол *ѝрдкаџаџи* („почети капати“), односно за његове облике са основом презента на *-а-*, нема сигурних потврда у речничким грађама. Само је у речнику ЈАЗУ забележен пример из Љубишиних Причања Вука Дојчевића:—... приспију код манастира таман кад ударе да *ѝрокаџају* ријетке, али обилате капље дажда.

За сличне облике глагола *џкаџаџи* („усути неколико капи“) — ни толико.

Интересантно је да је у Правопису на првом месту дат облик презента ових глагола на *-ѝџм*, а на другом — на *-ѝљџм*; тако су дати и дублетни облици императива од глагола *џкаџаџи* : *џкаџаџ* и *џкаџџи*. Као што је већ наглашено, то не може одговорати њиховој стварној употреби у језику писаца.

С овим глаголима иде и глагол *накаџаџи*, којег нема у правописном речнику, а у другим нашим речницима наводи се с презентом *накаџљџм*. Међутим, и он има облике и са презентском основом *накаџа-*. То потврђују ова два примера:

— Капља капље у кабао, и *накаџа* пун кабао (Даничићеве Пословице; Рј. ЈАЗУ и Броз-Ивековићев речник); — У тај дрвени суд *накаџа* се из прста Османова неколико капи крви (М. В у ј а ч и ћ; Речник МС и МХ).

Иако се даје и овај други пример, у речнику је уз инфинитив глагола презент само на *-ѝљџм*.

66. Ове глаголске речи имају и други јужнословенски језици. Тако, у словеначком презент глагола *kápati*, *nakápati* и *rokápati* је с дублетним облицима, као и у нашем језику: 1. лице једн. је на *-рат* и *-рђет* (Реџник). У македонском и бугарском (књижевном) језику презентска основа ових глагола завршава се на *-е-*: *каџе*, *каџи*, *каџеџе*, *каџеџки*; *џокаџе*, *џокаџи*, *џокаџеџе*; на-

каѿе; ѿрокаѿе — у македонском; *каѿя, -еш, накаѿя, -еш, ѿкаѿя, -еш, ѿрокаѿя, -еш* — у бугарском језику. Види се, дакле, да источни јужнословенски језици стоје према језицима на западној страни: једни имају јединствене облике са основном презентом, а други — облике са двојаком основном презентом. За старословенски језик Миклошич, у *Lexicon*-у, наводи глагол капати (*descendere*) такође с дублетним облицима презентом: -пльж -плвшн ет -пльж -плвшн, док сложени глагол прокапати (*stillare*) има само прву основу, тј. -пльж -плвшн.

Глагол *скаѿаѿи*

67. Сложен је од префикса *с* и имперфективног глагола *каѿѿаѿи*, који у Вуковом речнику значи и: *schmachten* (= гинути), *conficiog*. Као такав, перфективног је вида и има резултативно значење, које изазивају разни фактори: може се *скапати* — од глади, од жеђи, од зиме, од жалости, од јада, од муке, „од сваке невоље“ и сл. Према томе, његова семантичка вредност садржи се у глаголским речима: *пропасти, наћи смрт, умрети, скончати, црћи, угинути, мањкати, липсати* и сл. У Вуковом, Броз-Ивековићевом и Ристић-Кангрином речнику презентски облик глагола *скаѿаѿи* је *скаѿљѿм*, а у Белићевом Правопису и у речницима ЈАЗУ и Деановић-Јернејевом је као у правописном речнику (МС и МХ), тј. *скаѿѿам* и *скаѿљѿм*. Дакле, презент са основном *скаѿљѿ-* налази се у свим тим речницима, док тако није са основном *скаѿѿа-*. Очекивали бисмо зато да су фреквентнији облици са основном која има више лексикографских поена. Међутим, није тако. Јер потврде из језика наших писаца које се садрже у речничким грађама, као и оне које сам нашао у напред наведеним делима, показују, наиме, да су у књижевној употреби обичнији и општији облици са презентском основном на *-а-* (*скаѿа-*). Зато мислим да треба овде навести примере и за једне и за друге облике овог глагола да би се то видело. И овом приликом даћу углавном само оне који су забележени у текстовима познатих писаца.

а) Примери за облике са основном *скайље-*:

— Тврда мука кад дође на чоска, ваља да трпи док *скайље* (У Црној Гори; Срп. нар. пословице В. Ст. Караџића; Рј. ЈАЗУ s. v. *скайаћи*); — да обоје [сриједа и петак] *скайље* у тој безданој јами (В. В р ч е в и ћ, Нар. прип.; Рј. ЈАЗУ, s. v. *скайаћи*); — ... који ће гладним кувати јела, да не *скайљу* од глади (Ђ. Ј а к ш и ћ; Св. Вуловић, Цел. дела I, 340); — сваки по што приложи, те не дадоше да [лењивац] *скайље* (Р. Д о м а н о в и ћ, Цел. дела II, 401); — Иди промени [воду у валову], Јоле, да не *скайље* живина (И. В у к и ћ е в и ћ, Цел. дела I, 25); — давати [му] је само толико хлеба колико да од глади не *скайље* (Ст. Н о в а к о в и ћ, Први основи словенске књижевности, 1893, 224); — очекујући да [Чича-Јован] што пре *скайље*... (Ј. С к е р л и ћ, Писци и књиге II, 1907, 141); — Оставићу те да *скайљеш* као пас ... (Ст. Ж и в а д и н о в и ћ, Казна; СКГл. XV н. с., 1925, 245); — њима треба воде изобиље, а они им дају да не *скайљу* жедни (С. Пандуровић; Е. Ростан, Романтичне душе, 1920, 56); — дете би морало да *скайље* иако је божји син (Д. Ћ о с и ћ, Корени, 1945, 68); — дошао да *скайље* између црквених зидова манастира (М. В у ј а ч и ћ, Гавран на звонику, 1953, 156).

б) Примери за облике са основном *скаја-*:

— Несам могла манут' да скапа *сироче*, | да са мене *скаја* дете, па ма чије (Ј. Јовановић-З м а ј, Певанија I, 1882, 380); — Да не трпе муку, не *скаја* од глади (и сто, с. 400); — Неће он оца пустити да *скаја* од зиме и глади (Ј. В е с е л и н о в и ћ, Слике из сеоскога живота II, СКЗ, 42); — Треба је набавити или пустити да стока *скаја* од глади (И. Ћ и п и к о, Цел. дела III, 267); — није но да се *скаја* од сваке невоље (И. Ћ и п и к о, Са острва, СКЗ, 9); — Нек *скаја* она од муке (Св. Ћ о р о в и ћ, Мајчина Султанија; СКГл. XVII, 1906, 245); — Грехота да *скаја* у очи нашег празника (Св. Ћ о р о в и ћ, Поропчилијино путовање; СКГл. XX, 1908, 169); — те би се тиме и крије-

шумом отимала да не *скайа* од глади (П. Кочич, Цел. дела I, 348); — Селјаче, гољо, ти си прах на поду, | тегли и вуци, и у јарму *скайај* (А. Шантић, Песме, 1918, 106); — Мрзио сам је ... мржњом роба ишибаног и привезаног за плот да ту *скайа* без борбе и као шугав пас (М. М. Ускоковић, Живот Данила Перишића; СКГл. XX, 1908, 410); — Кад магарац хоће да *скайа*, онда се скрије (В. Петровић, Померене савести, 1922, 24); — А дотле, зар дијете да ми *скайа*? (И. Андрић, Одабране приповетке II, 1954, 219); — И сећам се неког старог | тужнооког псета | које је имало снаге | да *скайа* од жалости (Д. Максимовић, Мирис земље, 1955, 130); — дође ми да просто *скайам* пред оном гимназиском капијом (И. Секулић, Кроника паланачког гробља, 1940, 154); — Да не гледам, да радим, да *скайам* (Властимир С. Петковић, Гуњ и смокинг, 1940, 12); — Храна да се *скайа* (И. Самоковлија, Носац Самуел, 1946, 184); — Гуши се зато. *Скайај* (Н. Симић, Бркићи из Бара, 1948, 138); — Где ће ти радници да *скайају*? (Д. Ђуровић, Дукљанска земља, 1964, 211); — „... *Скайај* к’о јадник, умри без даха“ (Ј. Радловић, За утехом, 1926, 31); — он ће морати да *скайа* од глади (Ж. Милисавић, Савест једне епохе, 1950, 224); — да не *скайа* од глади (Ј. Радонић, Ђорђе Бранковић, 1929, 243).

За облике такође перфективног глагола *йоскайайи*, који је иначе сложен од префикса *йо* и глагола *скайайи* и који значи „погинути, угинути један за другим“ (Речник МС), имам свега три примера. Два су за презентски облик са основном *йоскайа-*, и то су:

— Велик страх их попадне да у оној пустињи од глади не *йоскайају* (Нар. прип. Вукове; Речник МС); — нека их нек *йоскайају*, пси, сви од глади (М. Глишић; Н. В. Гогољ, Тарас Бульба, СКЗ, 48); —

а један је за облик са основном *йоскайље-*:

— Онде где толики народи клону и *џоскајљу* радећи, па не учине ништа, Србин час сврши посао (Р. Д о м а - н о в и ћ, Целокупна дела I, 335).

Дакле, примери прве групе, за облике са основном презентом (*џо*)*скајље-* ограничени су углавном на екавске писце јер су само прва два из народног језика југозападних крајева. Међутим, примери друге групе — за облике са основном презентом (*џо*)*скаја-*, налазе се и код писаца на босанско-херцеговачком подручју. У грађама које сам прегледао нема таквих потврда из језика других писаца. Питање је да ли то заиста значи да је ова глаголска реч њима сасвим непозната или недостаје зато што су је можда превидели они који су одговорни за лексички састав грађе. Али да се узме и други случај, њена фреквенција сигурно не би много добила у територијалном смислу. У речнику ЈАЗУ дублетни презентски облици глагола *скајаџи* потврђени су и примерима, међу којима су два и овде наведени. За учестали глагол, добивен наставком *-ва-*, *скајаваџи*, којим се означава трајно стање, нпр. — Гледа пред собом огладњелу стоку, што на голети *скајава* (И. Ћ и п и к о, Са острва, 8) — у истом речнику се вели: *Орчено се говори*.

68. О нашем глаголу *скајаџи* узгред и ово. У говору крушевачког краја — а према речничкој дијалекатској грађи и у другим говорним срединама још источније (Алексинац, Ниш, Лесковац, Књажевац, Ресава, као и Призрен) — та реч значи „иструлити“, „распасти се“, и то се стање најчешће односи на разне врсте воћа и поврћа, које, услед извршеног процеса труљења, нападања, постаје неупотребљиво (нпр. грожђе може да с к а п љ е од честих киша, кромпир — на влажном месту, тикве — од мрза; такође и потопљене конопље с к а п љ у у води ако се не изваде на време). Са тим и таквим значењем глагол *скајаџи* има презент само са основном *скајље-*, одн. *скаје-*.

69. Ову реч имају и други јужнословенски језици. Тако, у македонском *скаје* (*се*) значи, на првом месту, „изгњи(ли)ти“, „иструлити“, „иструнути“ (*ке скајаџ* овде крушине — иструлиће овде ове крушке), а онда и „претући (кога)“, „пропасти“, „убити

се“ (ке се *скайе* патувајки — пропашће путујући; Речник III). У бугарском језику такође свршени и рефлексивни глагол *скайя се*, *-еш се* има само прво значење (Јабълките са се с к а п а л и; Речник III). Основа презента је на *-е-* у овим језицима. Словеначки глагол *skápati*, *-pat* и *-pljet* састављен је од префикса *s* и глагола *kápati* (= капати) и значи: 1. отећи у капљама; 2. мало помало опасти (Rečnik).

Глагол *шкриѝаѝи*

70. Пре свега, у савременом књижевном језику овај глагол се завршава у инфинитиву на *-аѝи* и на *-иѝи*. Вук, у Рјечнику, *шкриѝиѝи* упућује на *шкриѝаѝи*, и ту даје одговарајуће глаголске речи немачког и латинског језика — knarren и strido. Тако је и код Деановића и Јернеја: *шкриѝиѝи* в. *шкриѝаѝи*. За њих, дакле, инфинитив на *-аѝи* значи главни лик овог глагола. Међутим, Ристић и Кангрга *шкриѝаѝи* упућују на *шкриѝиѝи*, и семантика те речи потврђује се у фразеолошким везама: кола ш к р и п е, снег ш к р и п и, крижуља ш к р и п и, ш к р и п и свила, knirschen (зубима) ... За њих, дакле, предност има лик са инфинитивом на *-иѝи*. Вероватно су писци правописног речника глагол *шкриѝаѝи* узели из речника Вуковог, где је наведен с презентом *шкриѝаѝм* (*шкриѝљѝм*). То значи да према инфинитиву на *-аѝи* презентска основа је двојака: *шкриѝа-* и *шкриѝље-*, а према инфинитиву на *-иѝи* основа презента је *шкриѝи-*. Међутим, у мноштву примера за значење и употребу ове речи, који се налазе и у једној и у другој речничкој грађи, граматички односи глаголских основа добрим делом су поремећени, тако да према презентској основи на *-ѝ-* (*шкриѝѝ-*) стоји инфинитивна на *-а-* (*шкриѝа-*). Зато ћу се овде и на томе задржати. Али најпре о облицима са презентском основном *шкриѝа-* и *шкриѝље-*, који одговарају инфинитиву овог глагола на *-аѝи*. Потребно је да наведем и једне и друге облике.

а) Облици са основном презента на *-аѝ-*:

— Кроз ходник улазиш на онижа — ваљда стога да не *шкриѝају* — обично отворена врата у кухињу (Б. Б у д и -

с а в љ е в и ћ; Бранково коло VIII, 1902, 866); — *шкријају* зубима (Ф. Маглајић, Из старог вилаета, 1909, 82); — нека иза тога осовина *шкрија* (Т. Маретић; Дјела П. Вергила Марона, 1932, 84, [?]); — Коло *шкрија* и стење (В. Назор, Стоимена, 1916, 6); — ... *шкријају* оси ударајући на махове о металне плоче (В. Назор, Приповијетке, 1947, 58); — *шкријајући* зубима (Стј. Мухалић, Теле и одресци, 1956, 162); — *шкријајући* јако зубима (Н. Симић, Прољеће, 1952, 55); — ципеле *шкријају* (Мато Ловрак, Три дана живота, 1957, 35); — ... пијесак на стази *шкрија* под корацима (И. Дончевић, Безимени, 1946, 111); — и доље, негдје на пољском путу, *шкријају* сеоска кола (И. Ћипико, Пауци, СКЗ, 76); — дречао је Аћим бјешње ... *шкријајући* зубима (Св. Ђоровић, Цел. дела VII, 254).

б) Облици са основом презнета *шкриљѐ-*:

— *Шкриљу* вози, брашно носе (А. Михановић; Језик 2—3, 1971—1972, 60); — оком с'јева, а зубима *шкриље* (Л. Ботић, Дјела, 1949, 46); — Вјетар се вани надимље, *шкриље* и хуји (Ј. Драженовић, Дјела II, 113); — Под мојом ногом *шкриље* пиесак жут (А. Харамбашаић, Изабране пјесме, 1895, 18); — кораци се одаљују од зида *шкриљући* по пиеску (Е. Кумичић, Зачуђени сватови, 1910, 76); — све грми и *шкриље* у устима ... (А. Ковачић, Дјела II, 1950, 193); — Кости си глоућу Јуде зуби *шкриљу* (С. С. Крањчевић, За народ, 1933, 83); — пијесак под његовим ногама *шкриљѐ* (В. Царемин, Иза племе, 1913, 208); — Он мисли и *шкриље* зубима (М. Крлежа, Господа Глембајеви, 1928, 25); — цестом *шкриљу* лијено волујска кола (И. Дончевић, Безимени, 1958, 133); — кости *шкриљу* (Стан. Шимић, Далекозор духа, 1937, 86); — Вал дашће. Рало *шкриље* (В. Назор, Поезија, 1953, 232); — *Шкриљу* врата од сухога злата (В. Назор, Пјесме, 1930, 21); — Повијају се јеле; гране им *шкриљу* (В. Назор, Приповијетке,

1947, 11); — Наново јој се учини да нетко *шкриџље* (П. Шегедин, Дјеца божја, 1960, 53); — он [ветар] захуји, онда *зашкриџље*, зашуми ... (И. Козараци; Речник САНУ); — Што би волови рикали, то кола *шкриџју* (Б. Даничић, Пословице; из загребачког рукописа, 121); — Ушим стриже, а зубима *шкриџље* (Хрватске нар. пјесме. Јуначке пјесме II, 1897, 392).

Као сасвим природно подразумева се да ови и други писци, који употребљавају облике са основном презентом *шкриџа-* и *шкриџље-*, имају, у свом језику, инфинитивну основу на *-а-* (*шкриџа-џи*). То, уосталом, показују и примери:

— Страшно је *шкриџао* државни stroj (Е. Кумичић, Урота Зрињско-Франкопанска, 1895, 526); — Његове су кости *шкриџале* под теретом (В. Назор, Стоимена, 1916, 173); — *шкриџао* зубима (В. Царемин, Под сумњом, 1918, 20); — *Шкриџале* су дрвене степенице (М. Крлежа, Излет у Русију, 1926, 121).

Ако су овде наведени сви важнији примери који се налазе у грађама за речнике САНУ и МС као и они који су из прегледаних књижевних дела, онда би се, на основу тога, као доста сигурно могло рећи ово.

Прво. Пада одмах у очи да има више потврда за облике са основном презентом *шкриџље-* него за облике са другом основном (*шкриџа-*). Отуда излази да су тим писцима такви облици глагола *шкриџаџи* ближи и обичнији, што иначе није случај са облицима многих других сличних глагола.⁵

Друго. Сем последња два примера у првој групи — за облик презентом *шкриџају* (Ћипико) и прилога садашњег *шкриџајући* (Св. Ђоровић) — остали су сви из језика писаца хрватске књижевности (последња два у другој групи су из хрватских народних умотворина). Могло би се зато закључити да су облици овог глагола са двојаким презентском основном, *шкриџа-* и *шкриџље-*, углавном

⁵ Код Ј. Бенешиха, у Хрватско-пољском рјечнику (1949), од глагола *шкриџаџи* презент је само *шкриџљем*.

у употреби ограничени на писце у тако одређеном делу наше језичке територије.

71. У материјалу за ову глаголску реч највише има примера за облике са основном презентом на *-й-* (*шкрији-*). Они се налазе употребљени у делима писаца најпознатијих и мање познатих, старијих и најновијих. И ти су писци пореклом из разних крајева, што је посебно значајно. Зато се може сматрати да ти облици имају општу употребу у књижевном језику. Ја ћу сада навести већи број потврда за то, без цитирања и дела у којима су забележене јер мислим да такво одређивање овога пута није неопходно.

— Зубима *шкрији* (Ј. Рајић); — *шкрије* врата (Б. Радичевић); — *шкријиш* зубима (А. Гавриловић); — што ви ... *шкријише* и *шкријећи* питате (Ил. Руварац); — зубима *шкрије* (И. Великановић); — *шкрији* снијег (Ст. И. Самарцијић); — брод се лагано лелујао, *шкријећи* тужно (Т. Довијанић); — чуло се како *шкрије* рабациска кола (Л. К. Лазаревић); — вратаоца *шкрије* (П. Марковић - Адамов); — [кола] *шкрије* (М. Глишић); — по неке ципеле *шкрије* (Св. Ранковић); — *шкрије* зубима (Р. Домановић); — *Шкрији* снег испод ногу (Ст. Сремац); — *шкрипе* зубима (П. Кочић); — у прсима почело да му нешто *шкрији* (Св. Ћоровић); — кад погледаш, *шкрији* нешта (Зв. Шубић); — Поворка иде, стење, *шкрији* (Е. С. Петровић); — Крвав песак *шкрији* (М. Бојић); — *шкрији* снијег (Ј. Хорват); — Свуда *шкрији* (Вл. Дедијер); — Под ногама *шкрији* снијег (Р. Чолаковић); — с којим се помирио тешка срца и *шкријећи* зубима (В. Ћоровић); — *шкријећи* зубима (Љ. Јонке); — пар угојених чилаша, што су *шкријећи* вукли плуг (Ј. Бенешић); — Глас му крут, *шкрији* у њему нека свађа (М. Лалић); — довели [би] кревете ... јаке да не *шкрије* (Вј. Калеб); — а оне [кости] *шкрије* (М. Божић); — Кола *шкрије* као да се растачу (Б. Чиплић); — ветар *шкрији* њима [вратницама] (Д. Ћосић); — Кревети *шкрије* (М. Ристић); — у општини нешто „*шкрији*“ (Љ. Манојловић); —

Масна кола не *шкрије* (Српске нар. пословице В. Ст. Караџића).

Ови примери, дакле, очито сведоче о великој распрострањености облика са основном презентом на *-и-*. Питање је сада какав завршетак има инфинитивна основа у језику оних који такве облике употребљавају. Граматички би то био инфинитив на *-иши* (као нпр. *носим : носиши*). И ми смо видели у којим се нашим речницима наводи глагол *шкријиши* с презентом *шкријим*.⁶ Облици са таквом инфинитивном основном (*шкрији-*) налазе се затим код писаца. На пример:

— снег је на друму *шкријио* (Ст. Новаковић);
— *шкријила* су врата (Ј. Лесковар); — Духало је јако, кућа је све *шкријила* (Ј. Бенеш ић); — *шкријило* дрво (Вј. Калемб).

Разуме се да се глаголски облици са радним придевом *шкријио* код ијекавских писаца — на пример: — А под њиховим ђоновима реско је *шкријио* снијег (И. Г. Ковачић) — не могу узимати у обзир јер исти завршетак у мушком роду (*-ио*) имају и глаголи на *-џти* (*џ = ј а т*).

А онда — и овај глагол, као глагол стања, може такође бити са инфинитивном основном на *-е-* (*шкрије-ти*). За то су примери:

— Старац је *шкријео* зубима (Б. Јакшић) — Перо је *шкријело* (Д. Васић); — *шкријео* зубима на своје господство (М. Настасијевић); — Столица би жалосно *шкријела* под њим (М. Горки, Дела IX, 1950, 231; редактор М. Јурковић); — *кријиџи*, *шкријеџи* (Жумберак: П. Скок, Archiv fur slav. Philologie, Band 32—33, Berlin 1911—12, 364).

У најновијем Српскохрватско-енглеском речнику од М. Бенсона (1971) *шкријаџи*, с презентом на *-ам* и *-иљем*, упућује се („see“) на *шкријеџи*, *шкријиџи*.⁷

⁶ Тако је и у Хрватско-пољском рјечнику Ј. Бенеш ића (поред *шкријаџи*).

⁷ На једном листићу речничке грађе за презентски облик *шкрије* у наведеној реченици Л. К. Лазаревића (—чуло се како *шкрије* рабациска кола)

Дакле, у употреби ове глаголске речи огледају се следећи односи инфинитивне и презентске основе:

шкрѝа-ти : *шкрѝа̄*-м
 шкрѝа̄-м
шкрѝи-ти : *шкрѝӣ*-м
шкрѝе-ти : *шкрѝӣ*-м

Према Белићевој класификацији глагола ти односи представљају правилне глаголе VI (*-а- : -а̄-*), V (*-а- : -'а̄-*) и VII врсте (*-и-* и *-е- : -ӣ-*). Али се овај глагол употребљава и у облицима у којима се садржи још један граматички однос, однос глаголских основа *-а- : -ӣ-*, тј. *шкрѝа*-ти : *шкрѝи*-м. То би, значи, била трећа презентска основа овог глагола са завршетком *-аћи* у инфинитиву. Имам више примера за облике којима се то потврђује. Од њих ћу навести ове:

А. Ш е н о а : — Да ти *шкрѝи* љутит враг над раком (Пјесме, 1933, 35): — чизме, које су морале увијек *шкрѝаћи* (Изабрана дјела I, 1931, 80); — Жени се! — *шкрѝаше* за прозором удовица (Приповијести IV, 1932, 281);

К. Ш. Ђ а л с к и : — под нама *шкрѝи* и цвили млади снијег (Под старим крововима, 1912, 82): — потлати нису нимало *шкрѝали* (У новом двору, 1913, 46);

Л. К. Л а з а р е в и ћ : — а леђа ми чисто *шкрѝе* (Приповетке I, 130); — *шкрѝе* пера у рукама практиканта (Приповетке II, 270): — Тек у саму зору кад отпочеше *шкрѝаћи* врата на собама (Приповетке II, 1899, 34);

Ј. В е с е л и н о в и ћ : — Газда Лака саг'о главу па *шкрѝи* зубима (Слике из сеоског живота III, 1926, 26): — У прсима *шкрѝаше* (Цел. дела I, 94);

Исидора С е к у л и ћ : — Заједница у кући деда Ма-
тиној *шкрѝи* (Записи о моме народу, 1948, 257): — У по-

исписивач је ставио као (лексичку) одредницу *шкрѝећи*. И то није једини пример да се тако одређује инфинитив овог глагола према облицима презентса са основом *шкрѝи*-.

родици Јанка Грабовца ... *шкријало* је кад мање кад више (и с т о, 233).

Ст. Ј а к о в љ е в и ћ: — она врата *шкрије* (Јликови у сенци, 1956, 193): — Снег је *шкријао* под нашим ногама (Српска трилогија I, 1938, 385); — Дугачка колона сељачких кола *шкријала* је лагано низбрдо (и с т о, 252); — Врата бараке су *зашкријала* (Јликови у сенци, 1956, 193);

И. А н д р и ћ: — цео се дрвени дућан љуља и *шкрији* у саставима (Одабране приповетке I—II, 1954, 292); — [светла чоја] не *шкрији* под руком (и с т о, 38); — *шкрије* зубима (Травничка хроника, 1948, 144): — фратри су плакали или псовали и *шкријали* зубима (Одабране приповетке I—II, 1954, 125);

М. К р л е ж а: — Велики меканизам у торњу цвили и *шкрији* (Три кавалира, 1920, 116); — звијезде *шкрије* под ногама (Хиљаду и једна смрт, 1933, 29): — *Шкријале* су дрвене степенице ... (Излет у Русију, 1926, 121);

Д. В а с и ћ: — само попац досадно *шкрији* међу дрвима код пећи (Утуљена кандила, 1922, 147); — она циганштина по целе ноћи *шкрији* и дрличе (Црвене магле, 1922, 36): — под његовим тешким корацима *шкријао* је и угубао се иструлио патос (Црвене магле, СКЗ, 13);

Б. Ћ о п и ћ: — Невидљива сила дрма и *шкрији* расушеном и црвоточном грађом (Изабране приповетке, 1946, 81): — Рањени Јовандека читаву је ноћ хукао и *шкријао* креветом (Пролом, 1952, 397).

То, међутим, не значи да у језику ових писаца (и других који употребљавају такве и сличне облике) постоји само основа презента *шкрији*-(м) према инфинитивној *шкрија*-(ти). Има код њих примера и за облике са основом инфинитива на *-и*. Тако су код Л. К. Л а з а р е в и ћ а и М. К р л е ж е забележени ови:

— Снег је био нападао за једну судланицу и *шкријио* је под ногама (Приповетке I, СКЗ, 24); — ... где је песак *шкријио* под ногама (Књижевна Република, 1923, 116, [?]).

Али је овде од значаја сама чињеница да се код истог писца налазе употребљени облици овог глагола са презентском основном *шкрији-* и са основном инфинитива *шкрија-*, иако, поред њих, могу постојати и други — са одговарајућом основном *шкрији-(ти)*. Штавише, код тих писаца облици са основном инфинитива на *-а-* несумњиво су у употреби претежнији од ових других — са основном на *-и-*. Мислим да се тако може гледати и на оне примере наведене за облике који имају основу презента на *-и-* (*шкрији-*). Наиме, сигурно је да они код већине писаца, у чијем се језику налазе, стоје према облицима са инфинитивном основном *шкрија-(ти)*. Истина, и код других писаца овај се глагол јавља у облицима са двојаком основном *шкрија-(ти)* поред *шкрији-(ти)*; на пример:

— ... снег је на друму *шкријио* (Ст. Н о в а к о в и ћ, Крцалија, 1863, 76) и: — Гдеко *шкријаше* зубима (Калуђер и хајдук, 1915, 239); — реско је *шкријио* снијег (И. Г. К о в а ч и ћ, Дани гњева, 1936, 73) и: — креда је *шкријала* (и с т о, 172).

Али такви примери, ма колико да их има, представљају само једну особиту морфолошку појаву у употреби ове глаголске речи.

Кад је реч о тим основама инфинитива, онда се може слободно тврдити да у књижевном језику, на целој територији, облици са основном на *-а-* у употреби стоје испред других, чија се основа завршава на *-и-*. Иако се у Ристић-Кангргином речнику *шкријаји* упућује на *шкријији*, таква инфинитивна основа није нимало обична ни код екавских писаца. И на том подручју употреба је на страни облика са основном *шкрија-(ти)* не само у писаном већ и у говорном језику. Јасно је да су Ристић и Кангрга, као лексикографи, граматички одређивали гласовни лик инфинитива: према презентској основи *шкрији-* инфинитивна је такође на *-и-*, као што је то, уосталом, и код других глагола. Међутим, то не одговара реалном стању ствари. Јер овде однос основа *шкрија-(ти)* : *шкрији-(м)* показује изразиту стабилност. Видели смо колико су примери за облике са таквом инфинитивном ос-

новом бројнији од оних других — са основом *шкрийи*-(ти). Да наведем сада и ове:

— Кола су *шкријала* (Ј. Јовановић-Змај, Певанија I, 284); — *шкријале* неподмазане шарке (Д. Радић, Наковањ, 1937, 66); — [ракита] *шкријала* је под ногама (М. С. Московљевих; М. Шолохов, Тихи Дон III, 1947, 199).

Зато се може узети да је овај глагол најтачније дат у старом и мало познатом Речнику српскога и немачкога језика (II) Ђ. Поповића (Панчево, 1881) кад је у питању његова употреба у источним крајевима. У том речнику стоји: *шкријайи*, *-ийи*, *ийи*.

На овом месту треба нарочито истаћи да у материјалу нема ниједног примера за облике с презентском основом *шкрија*- код екавских писаца, а такође ни са основом *шкријље*-, иако би такви облици одговарали основи инфинитива *шкрија-йи*, која је, као што је показано, у њиховом језику највише заступљена. Код других писаца, видели смо, није тако. И кад се сагледа све што је о овоме досад изнесено, онда се на основу тога може са сигурношћу констатовати да у савременом књижевном језику има доста неуједначености и мешања граматичких облика ове глаголске речи која има три инфинитивне и три презентске основе: *шкрија*-(ти), *шкрийи*(ти), *шкрије*-(ти) и *шкрија*-(м), *шкријље*-(м), *шкрији*-(м). Треба такође истаћи да се то доста често огледа и у језику једног истог писца, што несумњиво значи да је у таквом случају језичко осећање за основни гласовни лик глагола, а нарочито за његове конјугацијске облике, поремећено, а самим тим и — неодређено.⁸

72. Сад о томе како је у језичкој стварности успостављен однос глаголских основа *шкрија*-(ти) : *шкријй*-(м), тј. *-а-* : *-й-*. Другим речима, треба показати како је дошло до тога да се те две основе у свести спрегну у један систем облика. Подсетимо

⁸ Исп. и примере забележене код Св. Ђоровића: — дрчао је Аћим бјешње ... *шкријајући* зубима (Цел. дела VII, 254): — у прсима почело да му нешто *шкрији* (Цел. дала IV, 315).

одмах да то, у нашем језику, није усамљен пример; наиме — да је однос основа створен тако што су два односа основа једне исте глаголске речи комбинацијом дали и трећи однос (од $A : B$ и $C : D$ добивено је $A : D$). У овом случају, мислим, може се рећи ово. Познато је да у нашем (књижевном) језику има извешан број глагола на *-аћи* у инфинитиву, а са презентском основом на *-и-*; то су глаголи типа *бежати*, *бежим*. Њихова инфинитивна основа завршавала се некада на *-ѐ-* (*јаѝ*) ($< -\acute{e}-$).⁹ Ти су глаголи највише ономатопејског порекла; на пример: *звучаѝи*, *звечаѝи*, *дречаѝи*, *вречаѝи*, *режати*, *зујаѝи*, *хујаѝи*, *шшиѝаѝи*, *ѝиѝиѝаѝи*, *ѝљуѝиѝаѝи*, *звѝждаѝи* и др. А таквог је порекла свакако и глагол *шкриѝаѝи*. Могућно је зато претпоставити да су по тој линији непосредно доведене у везу — инфинитивна основа *шкриѝа-*(ти) и презентска *шкриѝи-*(м). То тим пре јер су оне већ постојале, и постоје, као такве у саставу одређених граматичких односа (*шкриѝа-*(ти) : *шкриѝа-*(м), *шкриѝѝе-*(м) и *шкриѝи/е-*(ти) : *шкриѝи-*(м)). Нема сумње да основа инфинитива на *-а-* тако добива све општију употребу у говорном и писаном књижевном језику.

73. У речнику ЈАЗУ глагол *шкриѝаѝи* наведен је с презентом *шкриѝаѝм* и *шкриѝѝѝм*, а такође је наведен и глагол *шкриѝиѝиѝи*, *шкриѝиѝѝм*. За значење ове друге речи има само неколико примера и они су са облицима презента (*шкриѝи*, *шкриѝе*), док су потврде за глагол *шкриѝаѝи* доста бројније, што сигурно значи да је и у нашем старом језику био више у употреби. Међутим, још је интересантнији податак да у наведеном материјалу има 15 примера за његове облике са презентском основом *шкриѝѝе-*, а само су два за облике са другом основом (*шкриѝа*, *шкриѝајуѝи*). Напред смо видели да је и код писаца савременог језика на западном подручју слично стање тих облика. Уосталом, и данас се у разговорном језику на тој страни више могу чути облици са основом *шкриѝѝе-*. У Бенешиневом *Hrvatsko-poljskom гјеѝнику* (1949) глагол *шкриѝаѝи* дат је једино с презентом *шкриѝѝѝм*, толико су писцу речника били блиски такви глаголски облици.

⁹ Т. Маретић, Граматика хрватскога или српскога књижевног језика, III изд., 1963, 68.

У истом речнику (ЈАЗУ) *шкриџаџи* и *шкриџиџи* упућују се на глаголе са почетним сибилантом *с*: *скриџаџи* и *скриџиџи* (*шкриџаџи* ..., *vidi скриџаџи*; *шкриџиџи* ..., *vidi скриџиџи*). Први је наведен на свом месту с презентом *скриџам* и *скриџљем*, и за ту се реч затим вели да се у грађи овога речника налази од XV века. И примерима су потврђени облици са презентским основама *скриџа-* и *скриџљс-*. Међутим, за глагол *скриџиџи*, *скриџим* има само један пример: — [врата] *скриџе* около (Палмотић). У речницима савременог језика нема ни *скриџаџи* ни *скриџиџи*, што треба да значи да су сасвим потиснути из употребе истом глаголском речју са гласом *ш* м. *с* на почетку.

74. И овај глагол је прасловенска реч јер се налази и у другим словенским језицима. Али је њено порекло још даље: у речнику ЈАЗУ s. v. *скриџаџи* испоређују се глаголи „сродних и сличних значења и у индоевроп. језицима“ — у латинском (*stridere*), литавском (*skrebù*, „шуморим“), санскртском (*kfatē*, „оплакујем“), старонемачком (*scran*), немачком (*schreien*, „кричати“, „викати“). Од словенских језика само је у данашњем словеначком језику као и у српскохрватском: *škrpati* и *škrpāti*, *škrpat* и *škrpljet* (Rečnik). У речнику македонског језика *шкриџи* и *скриџи* упућују се на *чкриџи*, *чкриџаџи*; дакле, са африкатизованим фрикативом *ш* у *ч* испред експлозивног *к* на почетку речи (*шк* — *чк*) и са основом презента на *-и-*. Бугарски језик има глагол *скриџџя*, *-иши*, *скриџџял*, *скриџџели* (Речник, т. III); дакле, са денталом *џ* у општем делу. Али према речнику ЈАЗУ има и *скриџя*. Исту гласовну сугласничку групу *skr-* ова реч има и у осталим словенским језицима, на првом месту — у старословенском: у речнику ЈАЗУ s. v. *скрипати* за тај се језик наводи глагол *скриџаџи*, као што је и код Миклошича: *скрипати -аџ -аџиши*, где је означено да је из тројезичног речника (Dictionarium trilingue...), који је изашао у Москви 1704. год. Међутим, у речнику стандардних старословенских текстова (Handwörterbuch) нема те речи. — У руском језику је *скриџџџь* (*скриџџџь*), *џлю*, *џишь* (Снег под ногама *скриџиџи* от мороза) (Толковий словарь русского языка, 1940), а у украјинском је *скриџаџи*, *џаю*, *џи* и *скриџаџи*, *џю*, *џиши* (Б. Д. Гринченко, Словарь украинского языка,

Кијев, 1907). — У западнословенским језицима, пољском и чешком, инфинитив овог глагола има такође двојаку основу: *skrzuраć, a, al* и *skrzupieć, i* (Słownik języka polskiego, 1952), *skřipati, -pu -pou* || *-pat, -rej, -raje* и *skřipěti, -pí* (Slovník jazyka českého, 1946).

Овај глагол, дакле, са инфинитивном основном на *-а-* има дублетну основу презента у чешком и словеначком језику, а у српскохрватском постоји и трећа основа, на *-и-* (*шкриџа-ти* : *шкриџи-м*), која се заснива на материјалу из дела писаца савременог књижевног језика, али која није регистрована у досадашњим речницима. Затим се види да је инфинитив са основном на *-е-* (*-ѝ-*) више заступљен у другим (словенским) језицима него што би се то могло рећи за наш језик. А што се тиче инфинитива на *-ићи*, има га и у украјинском језику; у српскохрватском су врло ретки облици са таквом глаголском основном.

Глагол *ш њ и ѝ а њ и*

75. Наши писци из разних крајева употребљавају овај глагол у облицима са основном презента на *-а-* (*шџиџа-*). У грађама за израду речника Српске академије и Матице српске највише примера има из дела писаца новијега и најновијега времена. Од њих ћу навести ове:

— ... *Шџиџа* не само њега ... него и Ерцеговце (В. Караџић); — *Шџиџа* га по ногама (Л. Лазаревић); — *шџиџамо* се (М. П. Шапчанин); — *шџиџају* га (В. Пелагић); — па је кришом *шџиџа* (Ст. Сремац); — И осећаш маглу што *шџиџа* и гуши (М. Божич); — Дуге врпце *шџиџају* тла (Т. Ујевич); — *шџиџа* за голо месо (Св. Ђоровић); — [дим] *шџиџа* за очи (Б. Нушић); — њих закон јако *шџиџа* (М. Мијаде); — Гурају се, *шџиџају* (Д. Буровић); — Зима *шџиџа* лице (Е. С. Петровић); — Дим *шџиџа* за очи (Ст. Јаковљевић); — текао горак зној ... *шџиџајући* као сапун (М. С. Московљевић); — леди дах и *шџиџа* за образе (Р. Чолаковић); — Ноздрве *шџиџа* дим (Ч. Миндеровић); — „Не *шџиџај* га! ...“ (И. Самоковлија);

— да удара по њој или да је *шћийа* (Вл. Десница); — *шћийају* га за табане пинцетама (М. Лалић); — голицајући га и *шћийајући* (Д. Ђосић); — *шћийа* га попут рака (Н. Симић); — *шћийајући* млохава њедра (Н. Симић); — Узалуд матере *шћийају* дјецу (В. Јелић); — мраз *шћийа* за нос (Ј. Кушан); — [дим] *шћийа* старчеве очи (Б. Ђопић); — [ручице] *шћийају* и гребу (Миливоје Ристић).

На другој страни има само неколико примера за облике са презентском основом *шћийље*-. То су:

— Снјези, кише, вјетрови још *шћийљу* кожу (Т. Ујевећ, Ојађено звоно, 1933, 99); — у сну и грлу *шћийље* (Д. Шиминовић, Изабране приповијетке, 1947, 7); — хватају их око паса, стишту их, *шћийљу* (В. Царемин, Старци, 1917, 151); — Уживале су да *шћийљу* Огореве бедрице (Вј. Калеб, Бијели камен, 1969, 108); — *шћийље* их, гура (М. Божич, Курлани, 1958, 179); — *шћийље* жену (Ј. Косор, Изабране приповијести, 1950, 68).

Код С. Матавуља забележена су ова два примера у говору лица:

— тај ваш дуван смрди, вире ми, ка куга, и *шћийље* за очи (Бакоња фра-Брне, 1893, 24); — А сам кажеш да те од никога времена *шћийље* за палце од ногу (Бакоња фра-Брне, 1945, 139).

И у речнику ЈАЗУ глагол *шћийајати* је с презентом *шћийајам* и *шћийљем*. Затим су облици са тим презентским основама потврђени и примерима који се наводе за њихова значења. Од њих сам издвојио ове:

— Гује кољу, јакрепи га *шћийљу* (Нар. пј. Вук.); — *Шћийље* и онога те игра мачке (В. Врчевећ, Срп. нар. игре, 1968); — Змије звижду, а јакрепи *шћийљу* (Дувно у Босни).

То значи да облике са основом *шијиље-* у књижевном језику употребљавају хрватски писци, а налазе се и у језику народних умотворина, као и у народним говорима западне језичке зоне. Изван те доста ограничене територије као да их нема. Сигурно је да временом њихова употреба постаје све ограниченија и ређа. Ипак лексикографи нису у праву кад глагол *шијијаји* наводе само с презентом *шијијам*, као што су то учинили Деановић и Јернеј и Ристић и Кангрга у својим речницима. Нарочито — Деановић и Јернеј, јер смо видели да су облици са основом презента *шијиље-*, колико-толико, присутни у језику писаца на подручју на којем је њихов речник настао. А Ристић-Кангргин речник, истина, садржи у основи источни, екавски изговор, и у материјалу нема ниједног примера за такве облике код писаца на тој страни. Али то, разуме се, не мора значити да их нигде и нема.

76. Овај глагол се такође налази и у другим сродним језицима. Тако у словеначком основа презента му је као у нашем језику, тј. завршава се на *-а-* и на *-пље-*: *ščipati*, *-am* и *-pljet*. Двојаку основу има и у западнословенским језицима: у чешком *štipati*, *štipu* и *štipám*, а у пољском *szczyrać*, *pie* и *pa*, *pal* (Słownik języka polskiego, 1952). Међутим, у источнословенским језицима та основа је јединствена, али различита: у руском је *щипа́ть*, *илю́*, *щипле́шь*, а у украјинском *щипа́ти*, *илю́*, *еш*. Што се тиче македонског и бугарског језика, у њима овај глагол има основу презента на *-е-*: у македонском је *шипије*, *шипијати*; *шипији*, *шипијете* (Правопис), а у бугарском *щипя*, *-еш* (Речник). И најзад, у Миклошичевом Lexicon-у је штипати *-пљж* *-пљвши*. Према томе, презентска основа на *-је-* одн. на *-е-* заступљена је у свим овим језицима, осим у украјинском.

Глагол *хријаји*

77. Значење те речи је „тешко кашљати, дисати, промукло говорити“. А она се иначе не употребљава тако често. Као што смо видели, у речницима се глагол *хријаји* наводи с дублетним облицима презента: *хријам* и *хријљем*, а тако је и код Белића и

Боранића, у њиховим правописима. Облик *хриѿаѿ* узима се на првом месту, осим код Белића где је *хриѿљѿм* = *хриѿаѿм*. У првом издању Вуковог речника и у речнику Л. Бакотића дат је само с обликом *хриѿаѿм*. За њих је, дакле, то једини презентски облик овог глагола, а у првом случају том облику се даје место испред облика са 'основом *хриѿљѿѿ*-. То, међутим, не одговара стању које се огледа у језику наших писаца. У њиховим се делима, наиме, срећу много више облици са овом другом презентском основом. Штавише, у материјалу има само један пример за облик са основом *хриѿѿ*-. И то је овај:

— Он по цио дан *хриѿѿа*, шишти, псује и рачуна (И. А н д р и ћ, За логоровања; СКГл. књ. V н. с. 1922, 322).

На другој страни су примери за облике са основом *хриѿљѿѿ*-. Има их више, и ја ћу их навести све.

— На земљу је пао, | *хриѿљѿућ* тежко (А. Х а р а м - б а ш и ћ, Пјесничке приповијести, 1889, 89); — па ли- тајући, *хриѿљѿѿ* (А. Тресић-П а в и ч и ћ, Љутовид Посавски, 1894, 46); — отимље се *хриѿљѿућ* (и с т и, Finis Republicae, 1909, 10); — „Прости, ах, прости!“ — тешке прси *хриѿљѿу* (С. Ст. К р а њ ч е в и ћ, За народ, 1933, 83); — А старац се смијао *хриѿљѿући* прсима (В. Н а з о р, Приче ..., 1927, 101); — Стаде да кашље, *хриѿљѿѿ* и куне (Е. К о ш, Као вуци, 1958, 186); — И већ чујем како *хриѿљѿѿ* нада мном (Н. С и м и ћ, Прољеће, 1952, 195); — Јечао је потмуло *хриѿљѿући* (и с т о, 21); — Милан, *хриѿљѿући* покушава да изговори нечије име (М. Б у л а т о в и ћ, Ђаволи долазе, 1964, 227); — Зуб? — *захриѿљѿѿ* он срдито (Р. М а р и н - к о в и ћ, Руке, 1956, 213).¹⁰

Ако је ово макар и приближан показатељ опште употребе једних и других облика глагола *хриѿѿѿѿи* у књижевном језику, онда облици са основом презента *хриѿѿа*- не могу се, у речницима, узимати испред других који су са основом *хриѿљѿѿ*-, а поготову

¹⁰ Сложени глагол *захриѿѿѿѿи* није наведен у правописном речнику.

не могу стајати сами, без њих, јер су очигледно у великој мањини према овима. — Наведени примери у исто време откривају зону где се ова глаголска реч употребљава: забележени су код писаца са територије ијекавског књижевног изговора, а не и код других, који су из источних крајева. То значи да је тамо у народним говорима уопште нема или, у сваком случају, да живи без потребне изразитости, због чега је многима и непозната као таква.

78. У речнику ЈАЗУ, где је наведен и један пример за презентски облик *хрӣѣљу* (М. А. Рельковић), стоји да је корен глагола *хрӣѣаӣи* ономатопејски и да је то прасловенска реч, која у руском и чешком језику има инфинитивну основу на *-ě-* (*ја̄ӣ*): *хрӣѣѣӣѣ*, *-ѣлю̄*, *-ѣӣӣѣ* у руском и *chr̄ipěti* чешком језику. Међутим, ја нисам нашао ту реч у речницима чешког језика које сам прегледао. У пољском језику, поред *chr̄ypieć*, инфинитив овог глагола гласи и *chr̄upać*, а у украјинском је на *-ӣӣи* : *хрӣѣӣӣи*, *ѣлю̄. ѣӣӣи*. — Од јужнословенских језика налази се и у словеначком, и у том језику све је као и у српскохрватском — и инфинитивни завршетак и основа презента: *hr̄ipati*, *-am* и *-pl̄jet* („промукло говорити“). У словеначком има и глагол *hr̄ipěti*, *-im* у значењу „бити промукао“.¹¹ У речнику ЈАЗУ за старословенски језик наводи се придевска реч *hripl̄jivъ*, тј. хрипливъ, а у Миклошичевом речнику дат је и свршени глагол хрипнѣти.

Глагол *храма̄ӣи*

79. Тај се глагол неједнако наводи у нашим речницима и правописима. Наиме, у речницима и у Боранићевом правопису је с презентом *хра̄мљѣм*. А тако је, на два места, и у часопису *Наш језик* (год. II, 157; год. III, 255). Дублетне облике у презенту (*храмам* и *храмљем*) има, као што смо видели, у речнику најновијег Правописа и у Белићевом Правопису. А тако је

¹¹ И. Мажуранџ је употребио облик презента са основом на *-и-*, који би одговарао таквој инфинитивној основи — у стиху: — и уздише, пишти, цичи, *хрӣӣи* (Смрт Смаил-аге Ченгића, изд. 1935, 61). — Исти облик је и у примеру: — Сапа му се у гркљану згусне: | хроче, *хрӣӣи*, | хрче, ѓипи... (А Тресић-Павичић, Валови мисли и чувстава, 1903, 123).

и у сарајевском Правописном приручнику, само што је ту облик *храмам* стављен међу заграде. У првом случају, с једним презентским обликом, глагол *храмаи* није тачно представљен, јер се употребљава и у облицима са основом *храма-*, а не само са основом *храмље-*. Није најтачније представљен ни у правописном речнику јер презентски облици са основом *храма-* ни по чему нису приоритетни. Штавише, у употреби ове глаголске речи такви облици видно заостају за облицима са основом *храмље-*, који се у правом смислу могу сматрати стандардним облицима књижевног језика. Уосталом, то ће се видети и из примера које ћу сада навести.

а) Облици са презентском основом *храма-*:

— Срби не *храмају*, кад се иде к слави (Љуб. П. Ненадовић, Цел. дела II, 1892, 7); — *рамајући* мало, јер га убијају нове лагиране ципеле (Ст. Сремац, Зона Замфирова, СКЗ, 104); — *исмејава...* богаљеве како *храмају* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 1954, 297); — *Храмајући* пође до пет пута потоку (В. Назор, Дјечја књига, 14); — Уморио сам се ... *храмајући* путем (С. Муслић; Ст. Жеромски, Прах и пепео II, 1947, 9); — Први је тумарао *храмајући* ... (М. Ђорђевић; А. Доде, Жак, 1950, 385); — *осећајући* како *храма* [у састављању композиције] (Б. Петровић; Летопис МС, април 1951, 346); — а затим, *храмајући*, измиљеше и два посљедња (М. Лалић, Изабране приповијетке, 1950, 77); — Београђани ... *храмају* у одбрани (Политика од 22. јан. 1970, 12); — Ћосић играо *храмајући* (исто, 24. окт. 1968, 10); — Облак је видно *храмајући* рекао (Вечерње новости, 2. јул 1947, 24); — „Од чега ли онолико *храма*?“ (Ђ. Сијарић, Биборци, 1963, 30).

Није сигурно да је последњи облик (*храма*) презент, јер може бити и аорист несвршеног глагола.

б) Облици са основом *храмље-*:

— Он се хвата рукама за ноге, и нагиње се као да *храмље* (Вук, Нар. пјес.; Рј. ЈАЗУ); — Како хроми *храмље*

ногама својим (Б. Д а н и ч и ћ; Рј. ЈАЗУ); — Лети, трчи, *храмље*, | плази (П. П р е р а д о в и ћ; Књижевност и језик 1, 1960, 64); — не сам пресуди ... које мање *храмље* (И. Р у в а р а ц, Две студентске расправе, 1884, 57); — А ти, лењивче, *храмљи*, гегај (Мита Р а к и ћ; В. Иго, Јадници XII, 1886, 26); — Касније је ствар почела да *храмље* (В. Б у к о в а ц, Мој живот, 1925, 59); — Он је пошао *храмљући* (М. и Станка Г л и ш и ћ; Л. Толстој, Рат и мир IV, 1968, 202); — стихови не *рамљу* много (Љ. Н е д и ћ, Из новије српске лирике, 1893, 218); — досјетка му и уједалица *храмље* ... (А. К о в а ч и ћ, Дјела I, 1950, 129); — онако *храмљући* пут врата, прожвака (Стј. М. Љ у б и ш а, Приповијести, 1924, 9); — опази свекрва да јој добросјетња невјеста *храмље* (Причања Вука Дојчевића I, 1902, 66); — Тројка наша помало *рамље* (И. С е к у л и ћ, Кроника паланачког гробља, 1962, 162); — *рамље* низа степенице (и с т о, 93); — учила их [децу] да *храмљу* (И. А н д р и ћ; А. Пецо, Звончићи звоне, 1970, 144); — на коју ногу *храмљу* ови његови Ријечани (В. Ц а р Е м и н, Данунцијада, 1946, 489); — *храмље* без станка (М. К а ш а н и н; СКГл. V, 1922, 17) — Поред ње, *храмљући*, прође блед Сергеј Платонових (М. М о с к о в љ е в и ћ; М. Шолохов, Тихи Дон I, 1946, 165); — Гриша само у туђим селима *храмље* (Тихи Дон III, 344); — Језик и његова синтакса, то је оно у чему данашњи књижевни нараштај ... највише *храмље* (А. Б е л и ћ, НЈ, 1932, 225); — Па и сами Зборници Академије наука у овом правцу *рамљу* (С. Т р о ј а н о в и ћ, Ватра ..., 1930, 2); — да не гледају како *рамље* (М. Л а л и ћ, Хајка, 1967, 415); — гледао је како Ладо *рамље* (и с т о, 452); — а ипак *храмљу* и праве се јунаци (и с т о, Свадба, 1950, 26); — треба да *храмље* (Ч. В у к о в и ћ, Висине, 1952, 244); — То поређење с точкићем које *храмље* као и свако поређење... (Књижевне новине бр. 20, 1948, 1); — Ицинови — *рамљу* (Веч. новости 24. окт. 1968, 10); — Зашто *храмље* Југохром (Политика, 23. април 1971, 8); — *Храмље*

нам наука (Експрес Политика, 22. II 1972, 11); — Нек доцкан *дорамље* спас (Свет. Стефановић; Речник САНУ); — или је ишао *нарамљујући* на коју ногу (Св. Ђоровић, Целокупна дела I, 263).¹²

Из речника ЈАЗУ узео сам ова три примера:

— А ђогат му у три ноге *храмље* (Нар. пјес. Петр.); — Знам ја у коју ногу *храмљем* (Вук. Нар. посл.; у Дубровнику); — *Храмљи* мени у три ноге, ђого (Нар. пјес. Ногт.).

Последњи примери, као што се види, потврђују да облици овог глагола са основом *храмље-* постоје и у народним умотворинама из западних крајева.

У материјалу има још примера за овакве облике глагола *храмайти*. Изостали су, поред осталих, и они које су употребили старији и мање познати писци. Али нема сумње да и наведени примери сасвим јасно показују колико је, у књижевном језику, доминација облика које представљају. Према њима су они други, са основом *храма-*, заступљени толико у малом броју да се има утисак као да се једва одржавају у употреби. Зато су они остали без неке нарочите перспективе у даљем језичком развоју. Нису боље стајали ни у нашем старом језику: за презентски облик *храмам* у речнику ЈАЗУ каже се да је „риједак“. Такви облици овог глагола, дакле, још одраније су били потискивани од облика са основом *храмље-*, а и данас их они све више потискују не само у говорном него и у писаном језику. Њихов развој је изразито виталнији и све интензивнији, док облици са основом *храма-* имају све мање животворности. И једно и друго може се закључити на основу примера који су за то наведени.

80. У прегледу тих примера видели смо да су неки облици написани без почетнога гласа *х* (*рамајући*, *рамљу*, *рамље*, *дорамље*, *нарамљујући*). Налазе се тако написани у књижевним делима истакнутих писаца, а то су: Љ. Недић, Ст. Сремац, Св. Ђоровић, Исидора Секулић, Свет. Стефановић, М. Лалић, Таквих глаголских облика има затим више у грађи за речник књижевног и

¹² У правописном речнику нема глагола *нахрамайти*.

народног језика САНУ. Позната је судбина веларног фрикатива *x*. При том је од посебног значаја чињеница да је тај глас нестао и у народним говорима који су се нашли у ужој основици нашег новог књижевног језика. Али правописна одредба недвосмислено гласи да се *x* пише на почетку (и на крају) речи кад му је ту место по пореклу, сем у изузетним и усамљеним случајевима. Разуме се да је писање речи без етимолошкога *x* допуштено и онда кад је у књижевном делу означено да је дотичну реч у реченици употребило одређено лице које писац препушта да се изрази својим, локалним језичким (и граматичким) средствима. У литерарном пишчевом језику то се не може и не сме чинити. Такви примери, баш зато што се налазе и код писаца чија су дела од стварне уметничке вредности, представљају више ортографски куриозитет него свесно одступање од строгих прописа које налаже правопис књижевног језика. Они су, написани без изворнога *x* на почетку, и онако донекле „загонетни“ јер ти писци, који тако пишу облике овог глагола, у другим случајевима нигде не пропуштају да обележе глас *x*; дакле, ни кад је на почетку речи и испред сонанта *p* (нпр. *храмиџи*, *храсџи*, *храбар*).

81. За глагол *храмаји* у речнику ЈАЗУ вели се да је стара реч. И обрађивач се при том позива на старословенски глагол *храмаји*, који је, сигурно, нашао у Миклошичевом речнику, где је наведен као *храмати -мѣж -мѣши*. Међутим, у Handwörterbuch-у Sadnik-a и Aitzetmüller-a нема те речи. Од данашњих живих јужнословенских језика има је у словеначком. Али у том језику инфинитивна основа глагола завршава се на *-e-* и на *-i-*, а у корену је изворни самогласник *o* јер је реч постала од придева *hrom*, а наше *hramati* добивено је „ојачањем вокала *o* на *a*“ (Pj. ЈАЗУ). У словеначком је, дакле: *hrométi*, *-im* — „постајати сакат“ и *hromíti*, *-ím* — „чинити [кога] хромим“. Тако је ова глаголска реч, са инфинитивом на *-eti* и *-iti*, слична са глаголима у српскохрватском језику типа *белеји* и *белији*, који су по значењу, у првом случају, медијални, а у другом — фактивни.

У источнословенским језицима инфинитивна основа овог глагола завршава се на *-a-*, као и у нашем језику, али коренски

вокал може бити двојак: *-о-* и *-а-*, што овде није ни од каквог значаја. Тако је у руском језику: *храма́ишь, аю, дешь* и („устар.“) : *хро́млю, хро́млешь*, а у украјинском: *храма́иши, маю, єш* (= *хро-маиши*). — Ове глаголске речи има и у западнословенским језицима. У пољском је са основом инфинитива на *-а-* и *-іе-*: *chromać, а, chratać* || *chromieć, chramiеć*, а у чешком језику је на *-ати*: *chromati* (Кобылка *mně chromá*) и *chrámati* (*chrámu*, импер. *chrámej*); у речнику уз њих стоји ознака да су дијалекатске речи (*dial.*).

82. Према речнику ЈАЗУ у нашем старом језику главни презентски облик глагола *храма́иши* био је *хра́мљѣм*, јер је други облик, *храмам*, као „риједак“, дат у загради. Ако је, затим, у старословенском презент био *храмльъ* -вши и ако су у руском језику *хра́млю, хра́млешь* постали архаични облици, онда се може узети да је у презенту старија основа на *-је-* с јотованим претходним назалом (*мљ*). У српскохрватском језику има се утисак као да се облици са другом основом, *храма-*, сада нешто чешће чују у говору и као да се нешто више јављају нарочито у дневној штампи. Наравно да и поред тога облици са основом *храмље-* имају и даље општу стандардну употребу у говорном и писаном књижевном језику.

Глаголи: префикс + *има́иши*

83. Као што смо видели, у правописном речнику су наведени и ови глаголи: *заима́иши, њозаима́иши, узаима́иши, наима́иши, изна-има́иши, унаима́иши, њоима́иши, уима́иши, обуима́иши, њредуима́иши*. На њима ћу се сада задржати.

Пре свега, то су глаголи имперфективног вида са учестало-трајним значењем. Као такви стоје према перфективним глаголима који им одговарају. Тако постоје односи: *зајми́иши* : *заима́иши, њо-зајми́иши* : *њозаима́иши, узајми́иши* : *узаима́иши, најми́иши* : *наима́иши, из-најми́иши* : *изнаима́иши, унајми́иши* : *унаима́иши, њојми́иши* : *њоима́иши, ујми́иши* : *уима́иши, обујми́иши* : *обујима́иши*, а према Речнику Матице српске и *њредујми́иши* („примити предујам“, „дати предујам“): *њредуима́иши*.

Ни у једном речнику, затим, не налазе се сви ови глаголи. На пример, код Вука нема глагола *изнаимати* и *изнајмити*, *унаимати* и *унајмити*, *ћредуимати* и *ћредујмити*, као ни *обуимати*; *ћредуимати* нема ни код Ристића и Кангрге и Деановића и Јернеја. А онда — ни са лексичко-граматичке стране нису сви једнако представљени. Тако, Вук и Ристић и Кангрга глагол *обујмити* упућују на *о б у х в а т и т и*. А у речнику МС и МХ *зајмити* је и свршени и несвршени глагол: „узети, узимати у зајам, позајмити, позајмљивати“. Глагол *ћоимати* (и *ћојимати*) Деановић и Јернеј упућују на *п о ј м и т и*, који је имперфективног вида. У речнику Л. Бакотића *наимати* значи: узети под најам, дати под најам; дакле, перфективног је вида, као и *ћоимати*, који под 1. има значење „узети“. Тај глагол и Ристић и Кангрга упућују (под 1) на *у з е т и*. Није такође безначајно ни то што је глагол *ћозаимати* у речнику МС потврђен само једним примером. А нарочито треба нагласити да су од перфективних глагола *изнајмити*, *ћозајмити* и *узајмити* добивени имперфективни са учесталим (и трајним) значењем: *изнајмљивати*, *ћозајмљивати* и *узајмљивати*, који су, као што је познато, постали преко **изнајмљати*, **ћозајмљати* и **узајмљати* наставком *-ива-*, и који у језику сигурно имају општу употребу.

Мислим да је и оволико доста о томе како су ови глаголи као лексичке јединице одређивани у речницима. То што понеки од њих недостаје у овом или оном речнику или се упућује на други глагол, доказ је да то нису општепознате речи и да нису у живом и свакодневном саобраћају. Колико су оне необичне и далеке многим представницима нашег језика, може се видети из овог примера. На једном листићу речничке грађе за облик *ћозајмао* у реченици: — Од њега је он ... *ћозајмао* мотиве (Јљ. Н е д и ћ) исписивач је ставио као одредницу глаголску реч *ћозајмити* м. *ћоза(ј)имати*, не водећи при том рачуна ни о видском значењу употребљеног глагола, које су значење, видели смо, каткад погрешно одређивали и сами лексикографи. Наравно да, на основу употребе у књижевном језику, овде сада треба показати колико се ови глаголи, као слични глаголи на *-аћи*, о којима је реч, јављају у облицима са једном основном презентом (—*има-*), а

колико—са другом (—*имље*-). За неке од њих нема довољно, или чак нема уопште, потврда у речничким грађама, као ни у прегледаним књижевним делима. У таквом случају о њима се не може ништа посебно рећи.

84. Глаголи: *заимаџи*, *узаимаџи*, *йозаимаџи* и *наимаџи*. — По семантичкој сродности и блискости они могу да иду заједно. У материјалу има примера за њихову употребу, али их ипак, све у свему, нема много. Међутим, важно је то да се они налазе употребљени највише у делима наших новијих писаца. Од свих да поменем само врло познате. То су: Ђ. Јакшић, М. Глишић, Св. Ранковић, Ст. Сремац, Ј. Веселиновић. Љ. Недић, Св. Ђоровић, Д. Шимуновић, И. Горан Ковачић, И. Секулић, И. Андрић, Ђ. Сијарић, Д. Ђосић, И. Франгеш. На први поглед ово може демантовати пређашњу констатацију о ограниченој фреквенцији ових речи. Али чињеница је да се код наведених и других писаца налази по једна потврда за глаголске облике. Зато су ти примери, више-мање, усамљени у њиховом језичком фонду. Ипак је тешко отети се утиску да се те речи још увек „користе“ у најчистијем књижевном стваралаштву, иако је, све то, на крају крајева, оскудан материјал, чак толико оскудан да се чини да је њихов животни потенцијал стварно минималан.

Од облика у којима се ови глаголи јављају нас, разуме се, једино интересују облици са презентском основом на —*имљѣ*-, јер су други, са основом —*има*-, као и код многих сличних глагола, сасвим обични. Примера за такве облике, и кад се узму сви, има само толико да могу потврдити своје постојање у књижевном језику. Зато треба и да их наведем све. То су ови:

— *Заимље* коња у армираље (П о с л о в и ц е Ђ. Даничића; Рј. Броз-Ивековића); — У нас се све *заимље* (Св. Ђ о р о в и ћ, Цел. дела I, 247); — да има свега да не *заимље* по селу (и с т о, 247); — Овај ти [крст] не даривам него ти га *заимљем* за неко време (К. Ц в ј е т к о в и ћ; Речник САНУ); — И други њима *заимљу*, па ... тако једни другима зајам враћају (Л. фра-П е п е л; Речник САНУ);

— Ко *узаимље*, тај је и дужан (В. Караџић, Срп. нар. п о с л о в и ц е; Рј. Броз-Ивековића); — Ниједан [владика] не *узаимље* на себе него на епархију (В. К а р а џ и ћ, Милош Обреновић; Рј. Броз-Ивековића); — У Каштелима ... имају нарикаче, које пријатељи и познаници покојникови *наимљу* и шаљу му кући да га жале (В. Ст. Караџић, Срп. нар. пјесме I, 89); — у кући ће бити од користи, зашто да *наимљемо* стране... Ј. Бенеш и ћ; Reumont, Сељаци I, 1951, 32).¹³

Као што се види, међу овим примерима два се налазе у пословицама које су настале негде у народу и које су тако записане (*заимље* и *узаимље*) и два — које је сáм Вук употребио (*узаимље* и *наимљу*). У његовом речнику облик I. лица једн. презента ових глагола дат је у загради, као што је случај и код многих других, сличних глагола. А напред је речено да је Вук те глаголе употребљавао у облицима са основом презента на *-а-*. Иако то није било и апсолутно тврђење, ипак су ови примери за мене били неочекивани. И сада треба претпоставити да то нису и једини примери за такве облике у Вуковом језику. Али је сигурно да ће они, ма колико их било, увек изгледати као да су се случајно нашли на месту где су употребљени.

Затим се види да од писаца који су употребили ове глаголе, једино су код Св. Ђоровића нађени облици (истог глагола) са основом *заимље-*; други и они који нису поменути имају облике са основом — *има-*, наравно, у случајевима кад су употребљени глаголски облици који се изводе од презентске основе. Код Јљ. Недића забележен је прилог садашњи од глагола *џозаимати*: — не *џозаимајући* од других, а облик презента — од глагола *џозајмљивати*: — *Позајмљују* од других. Иначе, тај глагол (*џозајмљивати*) врло је обичан код писаца у савременом језику, као и у говору, што је већ речено.

85. Од ових глагола први има у старословенском језику основу презента само на *-је-*: *zaimati* [-eml'q -ml'esi] borgen, leihen (Handwörterbuch).

¹³ Од глагола *џозаимати* употребљен је облик презента *џозаимљ* у преводу Л. Зубана (1834).

86. Напоследку, узгред треба рећи да су код неких писаца облици ових глаголских речи написани и са предњонепчаним сонантом *j* између самогласника *a* и *и*; на пример: *узајимам* (Глишић), *узајимао* (Веселиновић), *узајимали* (Ђопић), *узајимаш* (Московљевић), *иозајимао* (Љ. Недић). Примера за то има и у речнику ЈАЗУ. Међутим, у Правопису те се речи наводе без *j*. Према томе, једино такав треба да буде њихов гласовни лик у књижевном језику. Али код писаца, као што је наглашено, има одступања од тога. И свакако се *j* ту јавља у вези са сталним присуством тог гласа, у писању и говору, код одговарајућих свршених и учесталих глагола (*узајимџи* — *узајимљиваџи*, *иозајимџи* — *иозајимљиваџи*).

87. Глагол *обуимати*. — Напред је речено да те глаголске речи нема у Вуковом речнику; нема је ни у речнику Деановића и Јернеја, док је перфективни глагол *обујмиџи* наведен. Код Ристића и Кангрге глагол *обујимаџи* иде заједно са глаголом *обујмиџи*. Видели смо да они, као и Вук, ту реч упућују на *обухватити*. У речницима ових наших лексикографа нема ни итеративног глагола *обујимљиваџи*. Међутим, у најновијим речницима ове глаголске речи чине саставни део лексичког блага које је у њима заступљено. Јер је у грађама потврђена њихова употреба у књижевном језику. Истина, глагол *обуимаџи*, о коме је углавном реч, по остварљивости сигурно заостаје за глаголима *обујмиџи* и *обујимљиваџи*, али се ипак код писаца јавља толико да се преко тога не може прећи. Навешћу само неке од њих, у чијим је књижевним делима употребљена. То су, на пример, ови: Вј. Новак, Т. Маретић и Стј. Ившић, М. Беговић, Ј. Веселиновић, Св. Ћоровић, Б. Поповић, Ј. Поповић, Ст. Јаковљевић, Д. Максимовић, Св. Стефановић, В. Живојиновић-Massuka. На основу тога јасно је да глаголска реч *обу(j)имаџи* има сасвим сигурну литерарну подлогу.

Кад се из примера за њену употребу код писаца издвоје они који имају облике са основном презентом на — *има-* и — *имље-*, онда остаје да се покаже у каквом се односу ти облици налазе.

Одмах треба рећи да има само по неколико примера за то. Да их наведем.

а) Примери за облике са основом *обу(ј)имā-*:

— [пламен] који *обујима* и зидове (Ј. Веселино-
в и ћ); — ружичаст тон ... *обуима* целу слику одозго (Б.
Поповић); — лака дрхтавица *обујима* тело (Ст. Јакоче-
љевић); — Удружени у љубави тако, | двапут лепши
свет *обујимају* (Св. Стефановић); — Пење се, пење
радосна ватра | и цело тело *обуима* (Д. Максимовић);
— роман *обујима* тај психолошки израз у целини (В.
Живојиновић - Massuka).

б) Примери за облике са основом *обу(ј)имље-*:

— Он је *обујимље* (Р. Каталинић-Јеретов, Нашим
морем и нашим крајем, 1911, 18); — као што кад жена плаче
обуимљућ милога мужа (Т. Маретић и Стј. Ившић,
Хомерова Одисеја, 1950, 126); — рукама снажним и злат-
ним | ведри *обујимље* свијет (М. Беговић, Изабране
пјесме, 1925, 109); — његова је *обујимље* рука (М. Беговић,
Дуња у ковчегу, 1921, 180); — на то се ... окрене на другу
страну раширених руку, *обујимљући* њима сваки скут (Р.
Šovary; Н. В. Гогољ, Приповијетке, 1950, 507).

Навео сам све ове примере зато што их нема много и још
више зато да би се видело који писци употребљавају једне а који
— друге облике. Али то не мора значити да су ти облици, у књи-
жевном језику, искључиво тако разграничени, иако материјал у
речничким грађама очигледно упућује на такву констатацију.
Свакако ће пре бити тачно ако се и сада претпостави да се облици
са основом *обу(ј)имље-* највише налазе у језику писаца са по-
дручја коме припадају и писци овде цитирани. Нема сумње да је
то најмање спорно.

88. И облици овог глагола често су са сонантом *ј*, чак чешће
него облици претходних глагола. То показују и наведени примери.
Као што се зна, у Правопису је без тога гласа (*обуимайи*, а не

и *обујимайи*). Међутим, питање је да ли није исправније прихватити и оно што је у пракси толико већ уобичајено.

89. Глагол *п о и м а т и*. — Перфективни глагол *ѿојмиѿи* у књижевној употреби значи „схватити смисао, садржај чега“, а остала су му значења са покрајинским обележјем (Речник МС). Код имперфективног (и учесталог) глагола *ѿоимайи* у Вуковом речнику стоји „у Сријему“, и има само таква значења: 1) *виде узимати*; 2) извучити вуну за поучицу; 3) *поима* (хоће да умре), а као рефлексивни глагол (*ѿдимайи се*) значи *unternehmen*, *sf. потхватити се*. То значење (*unternehmen*) код Вука има и перфективни глагол *ѿѿмиѿи*; а пример је: — *ѿоимих* да га ударим, тј. поћох. Рефлексивно *ѿѿмиѿи се* Вук упућује на *сегнути се*. А Деановић и Јернеј импф. *ѿоимайи* и *ѿојмайи* упућују на *pf. ѿојмиѿи*, који значи: *comprehendere, capire, intendere, concipere*. Код Ристића и Кантрге *ѿдимайи* под 3. има значење *begreifen*, а *ѿѿимайи* само то — *begreifen, auffassen* (он то не *ѿојима*). Код њих је, дакле, настала пометња у вези са писањем и неписањем *ј* у истој глаголској речи, коју писци савременог књижевног језика готово увек употребљавају у том значењу, што потврђују и многобројни примери у речничким грађама.¹⁴

Ти примери, затим, показују да глагол *ѿо(ј)имайи* има облике са двојаким основом презента: *ѿо(ј)имā-* и *ѿо(ј)имљē-*. Али од свих њих за облике са другом основом могу се навести само ова три:

— *Старац се најприје уплаши и погледа не ѿоимљући...* (Д. Шимуновић, Ђердан, 1914, 110); — *... не ѿојимљући* још шта се управо то дешава (М. Јакшић, Црно маче, 1921, 67); — *Само као да ѿоимље* ђедов глас, који му ... *сухо шапће* (Ч. Вуковић, Гуслар; Књижевност св. 7—8 год. III, 1968, 512).

¹⁴ Ј. Веселиновић је употребно презентски облик овог глагола у значењу које има у наведеном примеру код Вука: — а она у положају онога што *поима* да устане, али се још није дигао (Цел. дела VIII, 52).

Међутим, за облике са другом основом презента има доста велик број примера. Да наведем ове:

— А што разум студен не *йојима* ... (Б. Јакшић); — Ил', ако је *йоима* | то је ка од беде (Ј. Ј. Змај); — ја *йојимам*, ја осећам сву његову несрећу (Л. К. Лазаревић); — *йоима* свијет (Вј. Новак); — не *йоимајући* још цео смисао овога поступка (Св. Ранковић); — сад тек *йоима* њихову праву драгоцену вредност (Св. Ранковић); — он и не *йојима* ништа (Ст. Сремац); — Па ипак, ја не *йоимам*: откуд то мора да неминовно води у брак (М. Ускоковић); — *йојимам* зашто су људи веровали (М. Јанковић); — И једва што нам мозак поче да *йојима* (В. Петровић); — Ја *йоимам* добро неминовност зала (М. Ракић); — Зашто те тако свако не *йоима* ... (Ј. Радловић); — од тренутка кад је *йоима* као антитезу (О. Давичо); — Младен *йоима* (Ч. Вуковић); — и он осјећа, да се негдје диже ... ни сам не *йоима* гдје (А. Наметак); — Прагматичну санкцију *йоима* (J. Nagy; Hrv. kolo XIII, 1932, 59).

Нема сумње да овакав однос облика са презентским основама овог глагола значи да у књижевном језику увелико преовлађују они који су са основом *йо(j)има-*, док други представљају врло ретке, могло би се рећи, чак усамљене примере. А сав материјал речничких грађа сведочи затим о великој распрострањености ове речи уопште за разлику од других речи са којима се овде износи. Толико примера наведених за њене облике и других који постоје у тим грађама такође су потврда да се она не остварује у значењу које имају рефлексивни глаголи, имперфективни и перфективни, у Вуковом речнику, где су заступљене изворне речи народног језика.

90. О самој глаголској речи *йоимаићи* као таквој треба рећи ово. У Језичном савјетнику s. v. р о ј а т, Begriff, T. М а р е т и ћ вели да су глаголи *йојмићи* и *йоимаићи*, *begreifen*, начињени од те именице, која је настала од чешке речи *pojet*. Међутим, у речнику ЈАЗУ он, као обрађивач лексичке одреднице *йоимаићи*,

о томе ништа не каже. Управо, ту стоји да је *ṛōimati*, *ṛōimāt* (*ѡдимлѣм*) *impf.* према *pf.* *ṛojeti*, *ṛoimiti*, *ṛojmīti*, да се пише *-i-* и *-ji-* и да су најстарије потврде „у *Magulića*“. Затим, даје, с примерима, глаголска значења: а) узимати, б) примати, с) хватати, д) схваћати (умом), докучивати, разумијевати, е) извлачити вуну за поучицу, ф) бити на умору. Дакле, под *a* и *f* су иста значења која се налазе и код Вука, у Рјечнику, а значење под *d* (*beigreifen*) такође је једно од значења које ова реч има. Према томе, у семантичкој обради глагола *ѡоимати* садрже се две речи: једна је добивена од именице страног поракла (и у чешком језику има глагол *ṛojmāti* у облицима са основном само на *-a-*: *ṛojmā*, *ṛojmāš*, *ṛojmāte*, *ṛojmājī*), а друга представља стару реч, која се налази и у старословенском: *ṛoimati* (*-jeml'q -ml'eši*), *ergreifen*, *angreifen*, *hinnehmen* (*Handwörterbuch*); код Миклошича је презент на *-имаѣ* *-имаѡши* et *-ѡмѣ* *-ѡмѡши* (*Lexicon*). — У словеначком језику глагол на *-iti*, *ṛojmīti*, на који се, у речнику, упућује *ṛojm/ovati*, *-ѡјет*, има значење: појимати, схватити, разумевати. Ову реч има и пољски језик, али само на *-ovać* у инфинитиву: *ṛojmovać*.

91. И облици овог глагола налазе се каткад написани са *j* између *o* и *i* (*ѡојимати* ...). Састављачи правописног речника нису ни то узели у обзир или су такво писање превидели. Јасно је да је и овде *j* дошло према перфективном глаголу *ѡојмиѡи*, који тај глас (*j*) има увек у изговору и писању. Истина, код Св. Ранковића је употребљен и овај пример: — Капетан одмах *ѡоими*, да се ... Ђурица одметнуо (Горски цар, СКЗ, 49), али то је, свакако, изузетан пример, који је тако написан у једном тренутку и под снажним осећањем гласовне слике имперфективног глагола (*ѡоимати*), или је то далеки траг старијег лика ове речи, са *-i-* (исп. Рј. ЈАЗУ s. v. *ѡоимиѡи*: „*ṛ o i m i t i* је јамачно старије од *ṛ o j m i t i*“).

92. Глагол *доимати* се —

У правописном речнику наведен је с презентом *доимам се*; дакле, нема и други облик — са основном *доимѣ-*. Зато не спада у глаголе који се овде разматрају. Али то не одговара правом

стању јер се и тај глагол јавља у облицима и са једном и са другом презентском основом, што писцима речничког дела Правописа сигурно није било познато. Због тога сам сматрао да се и на њему треба задржати, и то на овом месту јер је формално, по гласовном склопу, сличан овим глаголима, које чини префикс + и м а т и.

И *доимати се* је глагол имперфективног вида према перфективном *дојмити се*; отуда му је значење учестало-трајно. Такав однос, видели смо, постоји и код других глагола који спадају у ову групу. Глагола *доимати се* нема у Вуковом, Броз-Ивековићевом и Ристић-Кангргином речнику, а у речнику Деановића и Јернеја упућује се на глагол *дојмити се*, који се наводи у свим овим речницима. А то значи да је лексикографима та реч била блиска, док је глагол *доимати се* био стран њиховом осећању.¹⁵ У часопису *Наш језик* (год. III, 1935, 30) штампана је „језичка поука“ у којој се каже да место „дојимати се“ треба узимаги глагол *тицати се*. У цитираној реченици („Ту је изнесено све што се *дојмало* нашег народа“) таква се замена може прихватити као умесна. Али је значење „тицати се“ само једно од више значења која има глаголска реч *доимати се*. Тако су у речнику САНУ дата ова: 1. а. производити утисак (на расположење, схватање и сл.), утицати, бити од интереса, значаја (за некога), тичати се; б. оставити утисак, изгледати, чинити се. 2. необ. водити рачуна о нечему, показивати, посвећивати пажњу. И у вези с тим је и питање да ли ову реч треба заиста сматрати непотребном. У речничким грађама има доста примера за њену употребу, више него што би се можда очекивало. Налази се употребљена и у делима писаца, као што су: А. Шеноа, Вј. Новак, Балски, Е. Кумичић, Лесковар, Матош, Јагић, Д. Шимуновић, Крлежа, Барац, Ћипико, П. Петровић, Десница, Давичо. И зато се она морала наћи у најновијим речницима нашег језика. Истина, у речнику МС и МХ упућује се на глагол *дојмити се*, али се, по правилу, тако поступало и у другим случајевима: материјал за несвршено-учестале глаголе није обрађиван, већ само за свр-

¹⁵ Колико та реч може бити многиме далека, показује и овај податак. На листићу у грађи МС за презентски облик *доимље се*, у реченици која ће на свом месту бити наведена, исписивач је као лексичку одредницу ставио инфинитив *доимљати се* (!).

шене, од којих су они изведени. Међутим, у речнику САНУ глагол *доимати се* наведен је с презентом на *-ам се* и *-мљем се* (овај други облик је у загради) и са примерима за његова различита значења.

Све то потврђује да ова реч није без дубљег корена у нашем књижевном језику и зато не може бити сувишна. Уосталом, судбина таквих речи је у слободној језичкој пракси: оне саме нестају ако постоје стварни разлози за то. Глагол *доимати се*, и поред тога што у широј употреби није толико позната реч, засад се, и као таква, упорно одржава у језику, и чини се — више у писаном језику него у говорном.

93. Речено је да и овај глагол има облике са двојак-ом презентском основом: *доимā- се* и *доимљē- се* и да је у речнику САНУ наведен с дублетним облицима у 1. лицу једн. презента. Иако је забележених примера за основу *доимљē- се* скоро исто толико колико и за *доимā- се*, ипак се, сигурно, не би могло тврдити да ти облици имају подједнаку употребу у књижевном језику. Јер при одређивању глаголских речи овога типа, потребних за израду речника, облици са јотованим лабијалом у основи презента, баш зато што су у данашњем стандардном језику највећим делом потиснути у други план, а неки чак имају само спорадичну употребу, несумњиво су увек били упадљивији за стручна лица којима је тај посао био повераван. И треба веровати да нису испуштали из вида такве облике. Код облика са другом основом (на *-а-*) при том је одлучивао једино семантички моменат, свакако не и морфолошки. Отуда се из постојећих примера у речничким грађама не може добити реалан однос једних облика према другима, већ само приближан — у најбољем случају. Све то, наравно, вреди и за облике у којима се јавља глагол *доимати се*.

Даћу сада примере само за оне са основом *доимљē-* (се):

— ... Познато је, да се ни историје велепјесника Shakespeareа ка позоришту не *доимљу* човјека толико, колико остале драме (А. Ш е н о а, Казалишна извјешћа II, 1934, 130); — Амадеј није био на чисту, како га се *дојимље* тај човјек (Вј. Н о в а к, Два свијета, 1901, 102); — од-

више се привикао да се *доимље* догађаја око себе (К. Ш. Балски, Под старим крововима, СКЗ, 24); — Како чудно, како тужно се *доимље* ње тај глас (Ј. Лесковар, Сјене љубави, 1898, 45); — Садржај се *доимље* као пикантна новела из Бокачијева Декамерона (А. Vencelides [Дубровник], Босанска Вила, 1911, 125); — ... како вас се *доимље* биједна љубав мојег друга и брата ...? (М. Кошћина, Suor' Maria immacolata, 1917, 73); — ... лиеност није ни самому њему могла разјаснити, зашто га се тако силно *доимље* сваки одлазак (М. Нехајев, Биег, 1917, 5); — ... сазнајемо само како се он *доимље* њихових чула и душе (А. Б. Шимић, Сабрана дјела II, Проза I, 1960, 349); — Кипови Ивана Мештровића *доимљу* се такођер донекле као карикатуре према оним киповима ... (исто, 407); — па се читава та околина пријатно *доимље* човјека (Ф. Тућан, По Македонији, 1921, 25); — Она се наиме у цијелости *доимље* као крајње неукусно и неозбиљно подметање „Документима“ тенденција ... (Ф. Фанцев; Hrvatsko kolo XVI, 1935, 38); — То је поезија човјека, којега се исто толико *доимље* знанствена идеја колико и људски осјећај (Ј. Торбарина; Hrv. kolo XVIII, 1937, 121); — Било је јасно да *да* се то *доимље* (Ј. Торбарина; V. Woolf, Године, 1946, 85); — Град је још тако средовјечан, да се електрични трамвај *доимље* као анахронизам (Ј. Бенешић, Разговори, [?] 38); — Ја не знам како да вам кажем, како ме се ваше ријечи у бити *доимљу* (М. Крлежа, Три драме, 1955, 461); — Брзо [је] увидео да се та његова самосвест *доимље* гротескно (Зв. Шубић; Речник САНУ).

Досад је на многим примерима сличних глагола показано да исти писац употребљава облике и од једне и од друге презентске основе. Тога има и у материјау за употребу ове глаголске речи. Тако се код А. Шеное налазе и примери:

— Чудно се *доима* таква галерија човјечјега срца;
— то се *дојима* срца.

А Пеција Петровић је у Причама (1931, 17) употребио у једној реченици облик *дојимље се* (— *Дојимље се час као испужени нижи официр, час као шупљоглави ... учитељ*), а одмах у следећој — облик *доима се* (— *једном ријечју, сав се доима као хрпа нечег нескладног ...*).

Ови и овакви примери више него ишта показују колико каткад може бити лабилно језичко осећање за такве облике глагола који их, у промени, имају.

Из прегледа примера види се да су наведени облици глагола *доимати се* употребљени у делима писаца на хрватском језичком подручју. И други писци код којих је, у речничким грађама, та реч такође забележена пореклом су отуда. Са њима не иду само Драг. Ј. Илић (с примером: — ... тихо се *доима* људске душе) и О. Давичо (— Мића [би] изнео ... своје мишљење што се *доимало* безлично, несубјективно). Према томе, фреквенција употребе ове речи територијално је углавном тако ограничена. Код писаца у другим областима сведена је скоро на изузетне примере.

Кад се, затим, погледа на све примере наведене за облике са основом *доимљѐ-* (се), онда се такође види колико је неоснован и неоправдан поступак састављача правописног речника — да се оглуше о такве облике овог глагола. Али је зато у речнику Правописног приручника (Сарајево, 1972) глагол *доимати се* дат с презентом *доимам се* и *доимљем се*. Његови писци сигурно су имали пред собом и наш последњи Правопис с најобимнијим речником. И у овом случају они су исправно додали оно што тамо недостаје.

94. У поменутој „језичкој поуци“ за глагол *дојимати се* каже се да је „према чешком *dojímati*“ и да му као таквом одговара наша реч „тицати се“. А у Маретићевом *Jezičnom savjetniku* именица *dojam* значи *Eindruck* (утисак, знак), а то значење има и чешка реч *dojet* „од које је наша постала“. Ако су од именице *dojam* добивени глаголи *dojímiti*, *doimati*, онда се и од *dojam* могу начинити глаголи *dojmíti се*, *doimати се*, наравно, са значењем које одговара или је слично значењу основне именичке речи. У Броз-Ивековићевом речнику и у речнику ЈАЗУ перфек-

тивни глаголи *дојмићи се* (реч која се употребљава „у наше време“), и *јојмићи*, као и други слични глаголи, формално су сложени од префикса *до-*, *јо-* и *-имићи*, које је код нас у изговору дало *-јмићи*. На истом месту Маретић, као лексички обрађивач, вели да „самоме *имићи* нема потврде“. Међутим, даље „постање“ ових глаголских речи у вези је са кореном *-ѡт-*, који је и у старословенском (и прасловенском) глаголу *ѡти*, *имѡ*, са значењем „узети“ (*ј-ѡт-* > *-ит -јт-*). Ни у речнику загребачке Академије нема ништа о томе како су после и презентска и инфинитивна основа добиле *-и-* (*-ит, -ити*). А што се тиче итеративних глагола, они су, као и у другим случајевима, постали од глагола перфективног вида (са првобитним кореном или општим делом *-ѡт-*) врло продуктивним наставком *-а-*.¹⁶

95. Кад је реч о овом глаголу, треба рећи и то да у правописном речнику посебно стоји написано: *дојмаћи се* не него *доимаћи се*. Дакле, тражи се да у књижевној употреби његови облици буду без *ј*. Међутим, и ова се реч јавља — иако, истина, нешто ређе — и са обележеним тим гласом, што смо досад видели и код других, сличних глагола. Очита је колебљивост у таквом писању свих ових глаголских речи не само у савременом језику већ је тако било и у прошлости, као што се то може видети из историјског речника ЈАЗУ. Није такође редак случај да се и код истог писца нађу глаголски облици написани без *ј* и са *ј*. Тако је, на пример, у наведеним реченицама код А. Шеное једном написано *доима се*, а други пут — *дојима се*; код П. Петровића: *дојимље се*, а одмах затим — *доима се*. То је сада правописно питање. Мислим да је најприкладније решење да се прихвати оно што је у самој језичкој стварности и пракси довољно укореењено. Јер прописи којима се то игнорише или се изричито оквалификује као неправилно писање могу, и поред свега другога, остати без жељеног резултата.

¹⁶ Са овим глаголима иде и свршени глагол *јримийи*, од *pri-jmiti* („*j* је отпало иза *i*“) према коме је имперфективни и учестали глагол *јримаји*, за који се сада каже да је од *pri-imati*.

96. На крају, о глаголу *до(ј)имати се* и ово. Та се реч не налази ни у речнику ЈАЗУ. То значи да није потврђена у грађи из старих књижевних споменика, на којој је речник заснован. Међутим, перфективни глагол *дојмити се* наведен је, и рекли смо да је означен као реч нашег времена. У старословенском језику нема ни *доимати се* ни *дојмити се*. Од живих јужнословенских језика само словеначки има глагол *dojémati*, с презентом на *-ат* и *-jetljjet*, у значењу: примити [утиске]; схватити, разумевати — који је, нема сумње, постао од именице *dójet*, *-јта* = ути-сак, дојам.

*

97. Као што се види, у овом прегледу се не налазе сви глаголи са лабијалом у општем делу а који су наведени у правописном речнику. Недостају ови: *сажимати* (*ижимати*, *нажимати*); *исклејати*, *чейати* и *ширайати*. О њима ћу сада колико-толико рећи на овом месту.

98. Најпре, у материјалу нема потврда за облике сложеног глагола *исклејати* или нема таквих које би се могле односно које би требало овде употребити. А тако је и са глаголом *ширайати*. Уосталом, та реч је у Правопису означена као покрајинска. У Вуковом речнику је нема, као ни у речнику Ристића и Кангрге, а Деановић и Јернеј *ширайати*, *ширайљем* само упућују на глагол *шкропити*. Дакле, о облицима ових глаголских речи који се изводе од основе презента не би имало шта да се каже.

99. Што се тиче глагола *сажимати*, у грађама има доста примера за облике од основе презента *сажима-*, као што је то и код већине прегледаних глагола на *-ати*. Њих такође нећу наводити. А за облике са основом *сажимљѐ-* има свега три примера. И то су:

— Зури у посао и *сажимље* уснице (Ј. Драже-новић, Дјела I, 156); — Јам ... окрете главу *сажимљући* раменима (Тилија Довијанић; Пјер Лоти, Исландски рибар, 1899, 37); — свак једнако *сажимље* плећима и вели (В. Царемин, Нове борбе, 1926, 103).

Код Ј. Драженовића је забележен и облик прилога садашњег са презентском основом на *-а-*: — помисли опет, *сажсимајући* осласно усницама (Повјест једнога вјенчања, 1901, 29). — Глаголи с другим префиксима, *ижсимаћи* и *нажсимаћи*, имају у језику много ређу употребу и зато изостаје потребан материјал о њиховим облицима.

100. За глагол *чејааћи*, тј. за његове облике с презентском основом, има још више примера него за облике глагола *сажсимаћи*. И овде је исти однос једних и других облика: знатно су бројнији они који су са основом *чеја-*. Од њих ћу навести ове:

— ... Исцепао много ђонова, *чејајући* око туђих прозора (Св. Марковић); — Пролазим редом, улице *чејам* (Љуб. Ненадовић); — Дворова туђих *чеја* прагове [(Б. Јакшић); — по овијем врлетима *чејаш* (Б. Јакшић); — само *чејају* и блену по улицама (М. Ђ. Милићевић); — прошло [је] више година, од како *чејаше* једно око другог (М. П. Шапчанин); — Онда се ревносно *чејају* ногама (Л. К. Лазаревић); — Што се *чејаш* (Ј. Веселиновић); — једно друго *чеја* (Ст. Сремац); — потискујући и *чејајући* једно друго (М. Јакшић); — То су они што пешке не *чејају* по овој земљи (И. Секулић); — професор је, сметено *чејајући* ..., млатао рукама (В. Петровић); — сељак *чеја* на пете дворанину (С. Пандуровић); — по калдрми овуда да вам *чејају*? (М. Нас-тасијевић); — ... нешто је шуштало, као да *чејају* нечији немирни кораци (Д. Ђуровић); — по љешевима *чеја* ... (Ск. Куленовић); — упловио у чаршију ... *чејајући* људе (Ђ. Сијарић); — *чеја* дјецу (И. Војновић); — Туђинац сад му земљу *чеја* (С. С. Крањчевић).

За глаголске облике са другом основом, *чејље-*, има свега неколико примера. И то су, најпре, ови:

— ... да се закунеш срећом и душом да *чејљеш* своју земљу (Стј. М. Љубиша, Приповијести ..., 1875, 162); — пак га зато и не можемо звати нашијем, него докле га

чейљемо (Стј. М. Љубиша, Приповијести, 1924, 5); — То су душе оних те још *чейљу* по грешном земаљском шару (М. Павићевић, Црногорци ..., књ. XXIII, 1939, 93); — Индустријалац *чейље* лако по кући (Ј. Ђонових, Хронике и путописи, 1950, 250); — *чейљући* по „Апијском друму“ (М. Цар, Сава Бјелановић, 1911, 72); — не знајах готово ништа о овоме, по коме *чейљемо* (М. Цар, Наше приморје, Дубровник 1910, 48).

Затим је такав облик овог глагола забележен и код Вука у примеру:

— Жетеоци се обично *чейљу*, особито на моби (Српски рјечник, s. v. чепати се).

Ово је још један пример више за облике глагола на *-аји* са оваквом основном презентом (општи глаголски део + *је*) који се налазе и код Вука, у његовом језику. Али је такође у речнику, s. v. моба, Вук употребио и облик са основном *чеја-*:

— Цијели дан жањући пјевају, *чејају* се, шале се и веселе.

Облици с двојакном презентском основном код истог писца налазе се и у овим примерима:

— Све би нам то напомињало да по позорници не *чејају* католички попови него берлински грађани (Мита Ракић; Х. Хајне, Из Италије ..., 1880, 20): — овако јадно и кукавно *чейљу* (исто, стр. 28).

Овде су, дакле, облици с јотованим сугласником *ј* (*-јљ-*) у основи заступљени код писаца из југозападног дела наше језичке територије. Кад се зна да књижевни језик Вука Караџића у ствари представља херцеговачки (дробњачки) говор, онда од тога није далеко ни пример који је нађен у његовом Српском рјечнику. Само је последњи по томе издвојен јер је М. Ракић из ваљевске Мионице. А облици с другом основном (*чеја-*) налазе се, готово с незнатним одступањем, код писаца источног подручја. И као

да су тако, у погледу облика с презентским основама овог глагола, супротстављене зоне исток—југозапад. Јер све друго, према материјалу, ништа битно не мења такав однос граматичких облика ове глаголске речи — што се тиче презентских основа које се у њима садрже. Примери који су овде за то наведени, као и остали који се налазе у речничким грађама, одређују, ако не потпуно а оно бар приближно, и фреквенцију њене опште употребе: она је у језику доста честа тамо где има облике са основом презента на *-а-* (*чеја-*), тј. на територији којој припадају писци у чијим су делима такви облици највише забележени, док је, по свему изгледа, много ређа у другим језичким подручјима.

★

101. После излагања о глаголима : *дремајџи*, *надимајџи*, *оџимајџи*, *узимајџи*, *сџајајџи*, *гибајџи* и *називајџи* — дат је општи поглед на стање њихових облика са основом презента на *-а-* и на *-е-* испред којег је јотован лабијал. Видели смо да су глаголски облици са другом основом ретки у језику нашега времена, и уколико их има, забележени су у делима аутора са западне језичке територије; на другој страни као да се уопште више не употребљавају. Затим је показано како то стоји код осталих глагола са општим делом на *б*, *џ*, *м* — од *зибајџи* до *чејајџи*. Сада у закључку да кажем ово.

Према материјалу који је узет највише из грађа за израду речника САНУ и МС (и МХ), а онда и из прегледаних књижевних дела, излази да су неки од тих глагола и данас чешћи у облицима са основом презента на *-’е-* (на пример, глаголи *зибајџи* и *храмајџи*). Ипак су код већине у знатном преимућству облици са основом на *-а-*, тако да су други, са основом на *-’е-*, сведени готово на усамљене примере, као што је то и код горњих глагола ове групе. Од свих се издваја глагол *шкријајџи* јер према облицима са таквом инфинитивном основом (*шкрија-*) све се више употребљавају облици са „суплетивном“ основом презента на *-и-* (*шкрији-*). Али затим треба подсетити да за облике многих глагола постоји доста

оскудан, за неке чак и врло оскудан, број примера на основу којих се дају нужне констатације, јер их у целокупном материјалу није било више. Ове глаголске речи сигурно немају такву примену у језику да би ти примери могли бити бројнији. Ја сам узео у разматрање и те глаголе зато што су и они наведени у речнику данашњег правописа. Глаголи *искле-йаџи* и *шифрајаџи*, тако рећи, само су поменути, без примера за њихове облике који се граде од основе презента.

За већину ових глагола сада је посебно изнесено како су наведени у нашим речницима, да би се на истом месту могло видети колико су поједини лексикографи били упознати са стварним стањем њихових облика са презентском основом у савременом књижевном језику. Овде се, наравно, не мисли на најновије и још недовршене речнике — МС и САНУ, који су засновани на богатим грађама, већ на друге, који су у овом раду такође прегледани. И може се рећи да су писци тих речника више по личном нахођењу одређивали презент ових глагола или су то можда чинили према сазнању да тако гласи у говорном књижевном језику њихове средине, а могли су се каткад угледати и на који други речник. На неким местима наведено је и значење глагола (на пример, значење глагола *скајаџи*), иако семантички моменат није битан за судбину дублетних глаголских облика.

(Свршиће се)

Бранислав Милановић